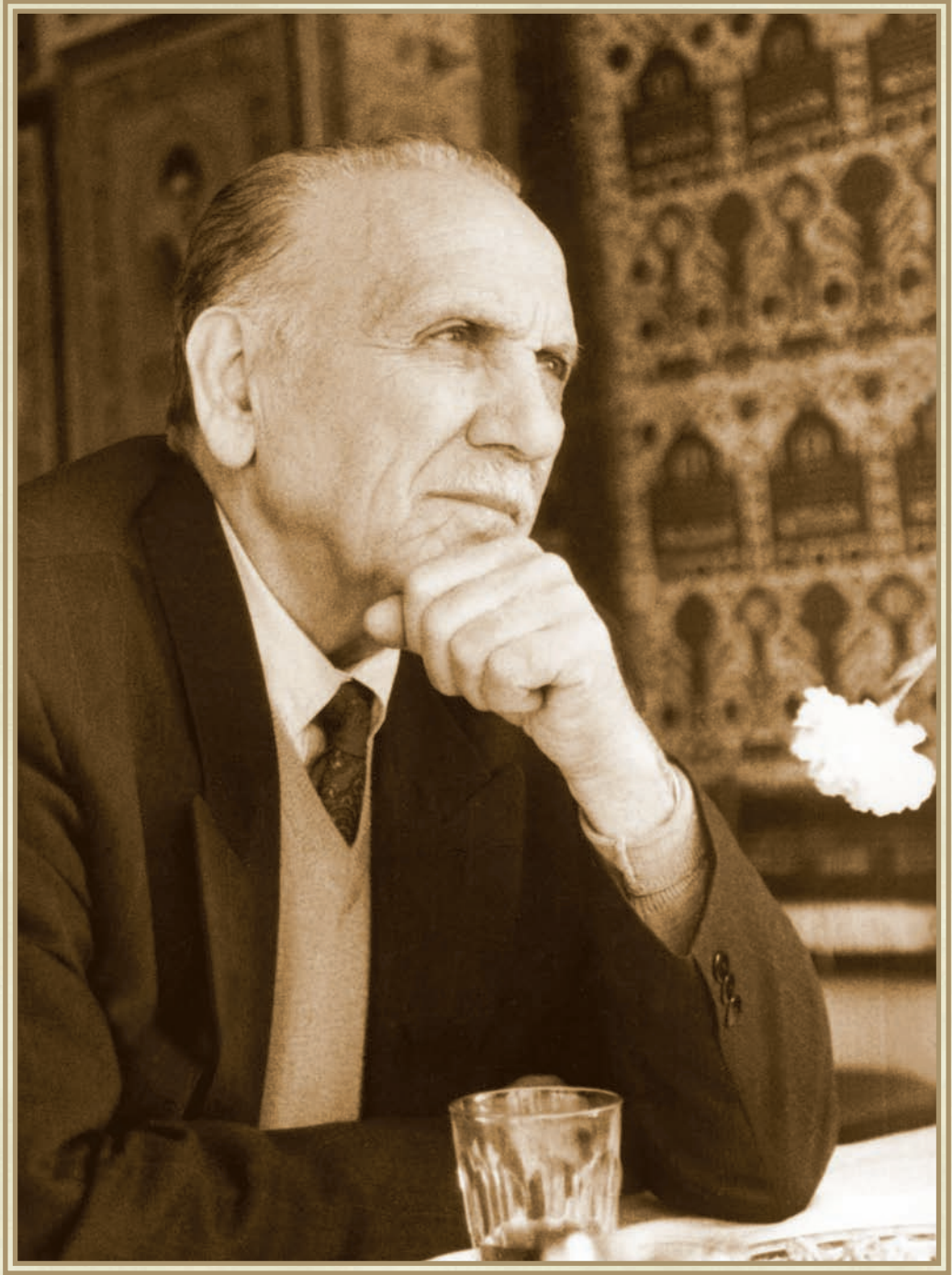

*Yük üstə güllü xalça,
Kim qaldıra, kim açə,
O yara qurban olum,
Dindirə, könül açə...*

ESMİRA FÜAD

AZƏRBAYCAN
XALÇA
SƏNƏTİNİN
KAMİLİ

BAKI - 2006

Esmira Fuad (Şükürova Esmira Seyfəl qızı)
AZƏRBAYCAN XALÇA SƏNƏTİNİN KAMİLİ

Elmi redaktorlar	Filologiya elmləri doktoru, Dövlət Mükafatı laureatı Aydın Dadaşov
	Filologiya elmləri doktoru, professor Teymur Əhmədov
Redaktor	Zümrüd Abdullayeva
Dizayner	Elşən Qurbanov

Bakı, Altun Kitab, 2006, 128 səh.
Ankara, Sistem Ofset

MÜNDƏRİCAT

“Kamil Əliyev və Azərbaycan xalçası” dastanı

7

O gün dünya yeni bir istedadı qarşılayırdı

15

Şəxsiyyətləri əbədiləşdirən xalçalar

27

Dostluğa sadıq insan

41

Təşkilatçılıq da istedaddır

55

Xalça sənətinin gələcəyi haqqında düşüncələr

61

Ustada ehtiramını gizlətməyən şagird

67

Gerçəkləşməmiş arzular

75

Sevgisini əbədi xalça sənətində tapan sənətkar

91

Ustad xalçaçının son ilmələri

115

Sənsiz səninlə

121

*“Kamil Əliyev
və Azərbaycan xalçası”
dastanı*

Başdan-ayağa möcüzədir insan... Bəlkə elə buna görə də o, həmişə Yer üzünün əşrəfi sayılıb... Onun sehrli barmaqları bəzən elə möcüzələr yaradır ki, Ulu Yaradanımızın bəndəsinə öz yaratmaq qüdrətindən, doğrudan da, pay verdiyinə inanmaya bilmirsən. Bir "Ol!" kəlməsi ilə yeri-göyü, canlı varlıqları, bu varlıqların ən alisi insanı yaradan Tanrı onları bir-birindən zahirinə, taleyinə görə fərqləndirsə də, bir təkcə "sevgi" payını bərabər bölüb bəndələrinə. Hər şeyi də məhz bu sevgi üzərində qurub Rəbbim. "Ol!" kəlməsini də elə məhəbbətlə, elə sevgi ilə deyib ki, bu gözəgörünməz, sözlə ifadə edilmiş hissini cazibəsindən insan ha çalışsa da, çıxmaq qüdrətində olmayıb... İlk öncə sevdiyi bəndələrinə "Tanrı sevgisi" bəxş edib və buyurub ki, əgər bu sevgi ilə yaşayarsınızsa, əvəzini özü verir. Hər şey Yaradanına sevgidən başlar, bütün nəsnələr bu müqəddəs sevgidən yaranar və rişələnər... Sonradan yaratdıqları da bu sevgidən doğar...

...Tanrı bəndəsi də bu buyruqdan çıxmadan öz yaranışından bəri nə edibsə, sevgi ilə edib, nəyi daha böyük sevgi ilə yoğuraraq yaradıbsa, məhz o, möcüzəyə çevrilib... İnsan əlinin və təfəkkürünün məhsulu olan xalçalar da belədir... Onu ürəksiz, sevgisiz yaratmaq mümkün deyil. Bir türk şərqişində deyildiyi kimi:

*Eyibdir, günahdır, dinmə,
Eşqini söyləmə, - deyə,
Kilid vurdular dilimə,
Aşqı toxudum kilimə...*

Böyük Cavid əfəndi isə deyirdi: "Mənim Tanrım gözəllikdir, sevgidir..."

Təqdim etdiyimiz bu kitabda adı Azərbaycanın mədəniyyət tarixinə qızıl hərflərlə yazılmış ustad bir sənətkarın, Azərbaycan xalça sənətinin ən qədim ənənələrini davam etdirərək mənəvi dünyamızın qəhrəmanlarına ikinci-əbədi həyat verən, çağdaş ornamentli xalça janrının inkişafında müstəsna xidmətlər göstərən tayı-bərabəri olmayan bir xalça rəssamının mənalı ömrünü yalnız və yalnız gözəllik yaratmağa, insanlara yüksək estetik zövq verməyə, ruhunu oxşamağa həsr etmiş Kamil Əliyevin həyat səhifələri vərəqlənir. Onun yaratdığı ecazkar bir aləmin qapıları üzünü açılır. Çünki Azərbaycanımızın məşhur xalçaçı rəssamı, xalqın sevimlisi Kamil Əliyevin də Tanrısı xalçalar, rənglər, naxışlar, ilmələr... və gözəllikdir!

Lakin Nizami, Fizuli, Kamil Əliyev, Lətif Kərimov, Cavid Əfəndi, Üzeyir Hacıbəyov kimi neçə-neçə fenomenlər yetişdirə bilən xalqımızın düşmənləri öz içində olub həmişə. Adını qonşu qoyub, əslində aramızda özümüzdən çox görünən, evimizin yuxarı başında, yüksək vəzifə kürsülərində yer tutan ermənilər əsrlərdən bəri bu "yaxınlığın", "doğmalığın" içində yaxşı nəyimiz varsa, mənimsəməyə can atıblar. Nəyisə gizləndə, nələrisə lap aşkarca. Əzəli torpaqlarımızdan tutmuş, ən qədim tarixi abidələrə, mədəniyyət, incəsənət nümunələrindənkə "özününkü"ləşdiriblər. Musiqimizə, milli musiqi alətlərimizə, rəqslərimizə, milli mətbəx nümunələrimizə, daha nələrə, nələrə şərikin çıxıblar. İndi də dünyaya car çəkərək deyirlər ki, Azərbaycan xalçaları da bizimdir. Xalqımızın yüzilliklərdən bəri qoruyub saxladığı bu sənət nümunələrini hər yerdə "erməni xalçası" kimi təqdim edirlər və bununla da özlərinin tarixinin "qədimliyini" bir daha təsdiq etməyə, dünyanın gözüünə dürtməyə çalışırlar. Bir qəzet işçisi, eyni zamanda tədqiqatçı olaraq müxtəlif məqamlarda tanınmış alim və mütəxəssislərdən müsahibələr götürərək məsələlərə münasibət bildirmiş, bu narahatlıq doğuran problemin mövcudluğunu ictimaiyyətin də diqqətinə çatdırmışdıq, lakin təəssüf ki, səsimizi özümüzdən başqa eşidən olmayıb.

Son zamanlarda Azərbaycan xalçasının, milli musiqi və milli mətbəx nümunələrimiz ətrafında başlayan bu qalmaqallar, ermənilərin onları yenidən "zəbt etmək" cəhdi məni çox narahat edirdi. Öz vəzifə və vətəndaşlıq borcumu yerinə yetirmək üçün bununla bağlı yazı verməyi planlaşdırdım və ilk olaraq ağılıma qədim xalçalarımızın, Azərbaycan xalça sənətinin qeyrətli təəssübkeşi, ustad sənətkar Kamil Əliyev gəldi. Baş redaktorumuz Teymur Əhmədovun: "Əlbəttə, bu barədə Kamil Əliyev qədər kim məlumat verə bilər ki? Hökmən onunla görüş", - deyə verdiyi məsləhət mənim üçün həm də xeyir-dua oldu.

Kamil müəllimlə ilk dəfə telefon əlaqəsi yaratdıq. Mən ermənilərin xalçalarımıza qarşı tuşlanmış həmlələrinə, hər is cəhdlərinə cavab olaraq "Azərbaycan xalçasının dünəni, bu günü və sabahı" mövzusu ətrafında söhbət etmək niyyətində olduğumu söyləyəndə "Bəs, bizim özümüzün bu qədim sənətə biganəliyimizdən, laqeydliyimizdən, onun başına açdığımız müsibətlərdən xəbərin varmı?" - deyə soruşdu. "Az çox xəbərim var", - dedim. "Eh, o qədər deyiləsi, yazıləsi şeylər var

ki!.. Mənim və xalça sənətinin problemlərini olduğu kimi yazıb verə biləcəksənsə, gəl..."

Onun sinədəftər bir insan olduğunu təsəvvür etməzdim. Obyektiv, tələbkar, ciddi, bir az da tez inciyən, sənətinin kamil bilicisi olan Kamil müəllimlə söhbətimiz çox maraqlı alındı.

"Rənglər və ilmələr sehrkarı" Azərbaycan xalça sənətinin gələcəyindən nigarandır...", "Ən müqəddəs amalım Azərbaycanı dünyaya tanımaq və sevdirmək olub" başlıq və yarımbaşlıqla yazdığım məqalə ("Respublika" qəzeti, 24.03.2004, "525-ci qəzet", 17-25 aprel 2004) belə yarandı... Deyəsən, yazıdan razı qalmışdı, onu düşündürən problemləri oxucuya çatdırı bilmışdim.

İlk görüşümüzdə biz çox mətləblərdən danışmışdıq... Mən də həmin yazımda onun mübarizələrlə dolu sənətkar həyatına, örnək olası ömür yoluna azacıq işıq salmağa çalışmışdım.

Zəngin və mənalı ömür yoluna nəzər saldıqca, anladım ki, bu sənət onu ovsunlayandan, ruhuna hakim kəsiləndən ağsaqqal ilmə, naxış sehrkarının amalı, ali məqsədi bu olub: - Azərbaycanımızı, onun qədim xalq sənəti olan xalçaçılığını təkcə yurdumuzda deyil, bütün dünyada, beynəlxalq aləmdə təbliğ etmək, sevdirmək!..

Müasir xalçalarımızın professional şəkildə məktəbini yaratmaq! Çünki Kamil Əliyev yaxşı bilir, anlayırdı ki, dünyada yaşayan bütün xalqların özünəməxsus elə yaradıcılıq sənəti vardır ki, bu yaradıcılıq sahəsində həmin xalqın adət-ənənələri, mənəvi aləmi, xarakterik cəhətləri, intellektual səviyyəsi, xarici aləmi dərkə, estetik görüşləri, bir sözlə, həyat fəlsəfəsi özünün parlaq təcəssümünü tapır.

Xalqımız üçün bu yaradıcılıq sahəsi xalça sənətidir və məhz bu sənətlə Azərbaycanımızı daha tez, daha yaxından tanıyıb dünya!.. Və Kamil müəllim öz təkrarsız sənəti, orijinal ornament və naxışları ilə, qədim Azərbaycan xalça sənətinin ənənələri əsasında yaratdığı müasir portret-xalçaları ilə son dərəcə mühüm, dövlət əhəmiyyətli bir missiyanı - ölkəmizi, otlar yurdumuzu beynəlxalq aləmdə tanımaq, dünyanın nəzərlərini əbədi sənət diyarımıza çevirmək missiyasını peşəkar diplomatlar səviyyəsində yerinə yetirib. Sözümlü qəribliyə salmayın, o, fenomen sənətkar, əsl diplomat idi!..

*O, saatlarla beləcə
söhbət edər, illərdən
bəri qəlbində saxladığı
məsələlərdən danışar,
sanki ürəyini boşal-
dardı...*

Həmin yazıdan sonra biz çox yaxınlaşdıq, doğmalaşdıq. O qədər dərdləşdik ki, olduq dərddaş. Azərbaycan xalçasını düçar ola biləcəyi fəlakətlərdən qorumaq üçün uzun illərdən bəri mübarizə aparan Kamil Əliyev elə global məsələləri ortaya qoyurdu ki, onun həlli üçün gecikməyimiz ucbatından analarımızın, nənələrimizin nəsil-dən-nəslə ötürərək yaşatdığı xalçaçılığın fəlakətlə üzləşdiyinə, onun doğrudan da, təlatümlü bir dövr yaşadığına şübhə yeri qalmırdı.

Bu son dərəcə maraqlı insanı yaxından tanıdıqca, qarşımda yaxın və uzaq keçmişimizin sözünün ağası olan, mərd-mərdanə yaşayan "köhnə kişilərdən birinin", unikal bir sənət bahadırının, nəcib hərəkətləri, xeyirxah əməlləri ilə elin-obanın hüsn-rəğbətini, məhəbbətini qazanmış bütöv xarakterli, vüqarlı bir şəxsiyyətin durduğunu görürdüm.

Bəzən saatlarla söhbət edərdik, maraqla onu dinləyər, dediyi hər sözü, cümləni beynimə həkk edər, lentə alardım, çünki hadisələrə, insanlara özünəməxsus yanaşması, münasibəti vardı qəlbində həyat eşqi aşırdaşan, nikbin insan olan Kamil müəllimin. Xalqın qədimlərdən, əsrlərin yaddaşından süzülüb gələn səsini, mübarizəsini, həyatını özündə yaşadan xalçalarımızın, o imdad diləyən səsin arxasınca gedərək onu müasir biçimdə yaşatmağı və bütün dünyaya çıxarmağı, tanıتماğı bacaran bu nadir şəxsiyyətin maraqlı söhbətləri onun daxili dünyasının qapılarını da üzümə açırdı... Artıq bu dünyanı sətirlərə köçürərək göz bəbəyi kimi sevdiyini xalqına tanıتماq növbəsinin mənə yetişdiyini dərk edirdim. Və onun "Bilirsən, qızım, sən hərdən bir fikrə gedirsən, dinləməyi bacarırsan və bu məsələləri elə bilirəm ki, başa düşürsən, ona görə deyirəm. İlk

dəfədir ki, məni düşündürən bütün məsələlər barədə belə ürəkdən danışırım. Sən buna şübhə eləmə... Hələ heç kəslə bu barədə günlərlə söhbətim olmayıb"...

Hə, əziz oxucum, əlinizdəki kitab beləcə yarandı... Vərəqlə, orijinal sənətkarın, orijinal xalça rəssamının, orijinal şəxsiyyətin ömür kitabını...

Vərəqləyəcəksiniz və... Siz bu kitabda uzun illərdən bəri öz eşqini, məhəbbətini, sevgisini ilmələrə köçürən Kamil Əliyevin xalçalara olan eşq dastanının, "Kamil Əliyev və Azərbaycan xalçası" dastanının sehrinə düşəcəksiniz, onun rənglər dünyasının cazibəsində könül rahatlığı tapacaqsınız, orijinal sənətkar ömrünün bəzi ən önəmli məqamları ilə tanış olacaqsınız...

Əsrarəngiz xalça dünyasının, naxışların, ornament və kompozisiyaların, al-əlvan rənglərin yaratdığı əfsanəvi gözəlliklər aləmində gözü-nüz-könlünüz açılacaqsınız...

Yaradıcılıq yolunda klassik Azərbaycan ədəbiyyatı ilə qol-boyun addımlayan Kamil Əliyevin qədim xalçaçılıq ənənələrini yaşadan ecazkar xalça dünyasında görəcəksiniz ki:

"Quşların nəğməsi" düşüb hər yana,

"Qırmızı bülbül"ün dəli-divanə.

"Turunclu" naz edir "Azərbaycan"a

Xalçalar millətin qan yaddaşdır.

"Quba butası"nın çiçəyi solmaz,

"Buludlu" "Qımıl"dan geridə qalmaz.

"Xonçalı buta"ya, vallah tay olmaz,

Çiçək yağışıdır, gül yağışıdır.

"Xilə butası"yla "Təbriz" yanaşı,

"Nazənin-buta"nın ucadır başı.

"Qızılı xalça"nın odu, atəşi,

Ustad sənətkara el alqışdır.

Sən "Ləçək-turuncu", "Göllü"nü dinlə,

Al "Quşlu" xalçanın könlünü dillə.

Danışar "Butalı tirmə" sənidlə,

Sənətkar ömrünün bir naxışdır.

(*Abdulla Qurbani. "Bir ömrün naxışları", s.73.*)

*O gün dünya
yeni bir istedadı
qarşılayırdı*

Dumanlı, çiskinli bir payız axşamı idi. El-oba yatsa da, Müseyib kişinin ailəsində heç kəs yerinə girməmişdi. Ertədən hərə Allah və-rəndən bir tikə yeyib nigarançılıq içərisində gözləyirdi. Evin xanı-mı, Müseyibin həyat yoldaşı Xanım içində qovrula-qovrula ağrıları-nı gizlətməyə çalışsa da, mümkün olmamışdı. Hamı intizarla dün-yaya gələcək körpəni gözləyirdi...

1921-ci il oktyabrın 22-də qədim Oğuz yurdu Qərbi Azərbaycan-da, İrəvan xanlığının mərkəzi İrəvan şəhərində Əliyevlər ailəsində bir oğlan uşağı dünyaya gəldi. Adını Kamil qoydular. Onun gələ-cəkdə məşhur bir insan, sevib-seçdiyi sənətin kamil bilicisi olaca-ğından hələ heç kəsin xəbəri yoxdu... Sadəcə, xoşagələn ad idi, qoydular. Gələcək taleyindən xəbərsiz olsalar da, uşağın çox təla-tümlü, narahat bir zamanda doğulduğunu yaxşı görürdülər. Türkün qanına susamış ermənilərin bu millətə qarşı apardığı qanlı soyqırı-mın dəhşətləri yaşanırdı. Hələ dünyadan xəbərsiz olan körpə son-ralar ailəsi ilə birlikdə bu dəhşətin ağrı-acılarından keçərək taleyin çox-çox sınaqlarına çəkildi.

Ermənilər heç kəsə rəhm etmir, qadın, qoca, uşaq əllərinə kim keçirdisə, vəhşicəsinə öldürür, azərbaycanlıları öz dədə-baba yurdlarından qovub çıxarırdılar. Kim hara gəldi, qaçırdı...

Kim bilir, Müseyib kişi öz ailəsini də götürüb şəhəri tərk etmə-səydi, nələr olacaqdı? Görünür, bu da tale yazısı, bir qismətdir ki, ailənin birlikdə qaçmasına imkan yaranmışdı. Müseyib kişi erməni-lərin qırğınlarından qaçaraq 1922-ci ildə Türkiyədə sığınacaq tap-malı oldu. Onda Kamilin heç bir yaşı da tamam olmamışdı. Belə-cə, ətrafda baş verənlərdən xəbərsiz bu məsum körpə doğmaları ilə birgə bir müddət burada yaşadı. Vəziyyət dəyişəndən, ara sa-kitləşəndən sonra ailə yenidən İrəvana döndü, lakin erməni şovi-nizminin təzyiqləri, gizli-aşkar qırğınları davam etməkdəydi.

1929-cu ildə Müseyib kişi Bakıya köçməyi qərara alır.

*Anası
Xanım xala*

*və atası
Müseyyib kişi*

Onlar Çəmbərəkənddə yurd salırlar. Bununla da Kamilin həyatının səkkizillik İrəvan dövrü başa çatır. O dövrdə baş verənləri dərk etməsə də, əhatəsində olanların göz yaşları, ah-nalələri ilə yadda qalan həmin illərin dəhşətini əbədi yaddaşına həkk etdi balaca Kamil. Millətçilik, şovinizm hissələrini, onun arxasında nələrin yatdığını bilməsə də, erməni adlı əzəli-əbədi düşmənimizin nələr törətdiyinin canlı şahidi kimi həmin hadisələrdən çox illər ötsə də, o dəhşətli mənzərələri ürək ağrısı ilə xatırlayırdı.

Yurd-yuvasından köçməyin nə qədər ağır olduğunu böyüklərin qərib-qərib axan göz yaşlarında görür, onları ovutmağa heç söz də tapmırdı. Səhər atası bir parça çörək pulu qazanmaq üçün məhəllədəki dükanda çörək satmağa gedər, anası Xanım, nənəsi Gülsüm də xalça dəzgahının arxasına keçərdi. Özünə misdən, dəmirdən kəsib qayıq, qayçı, üzük düzəldər, uşaq düşüncəsi ilə şəkillər çəkərək məşğuliyyət tapar, həm də zümrümə edə-edə ilmələri bir-birinə yaraşdıraraq, naxışları qovuşduraraq əsrarəngiz gözəllik yaradan Gülsüm nənənin və anasının barmaqlarına, zərif işinə saatlarla tamaşa edərdi. Axşamlar lampa işığında xalça toxuyan Gülsüm nənəni oğrun-oğrun seyr etməkdən yorulmazdı.

*Bəzən qəmli-qəmli, yanıqlı-yanıqlı
zümzümə edən anası Xanımı və
Gülsüm nənəni sorğu-suala tutar-
dı. Olanlardan, keçənlərdən, yad-
daşında çarpışıq düşmüş hadisə-
lərdən soruşardı.*

Ona elə gəlirdi ki, dünyanın ən gözəl qadınıdı Gülsüm nənəsi və elə özü də gözəl olduğu üçün təkrarsız gözəlliklər yaradır. Hənsisa yanıqlı bir xalq havası, bayatı, yaxud oxşamanın təsiri altında bir küncə çəkilər, bəzən orada da yuxulayardı. Özü də hiss etmədən bağlanmışdı bu sənətə.

Gülsüm nənə nəvələrinin arasında Kamili daha çox sevirdi, xalçaçılığa marağını da yaxşı bilirdi. Çox vaxt onu oğrun-oğrun süzən Kamiliə "Get yat, bala, səhər tezdən duracaqsan", - deyib yatağına ötürsə də, bəzən bu marağı, həvəsi öldürməmək üçün özünü görməməzliyə vurardı. Bir dəfə yenə Gülsüm nənə hana arxasında idi, Vətən həsrətli bayatılarını bir-birinə calayırdı, əslində, onun nə söylədiyini elə də başa düşmək olmurdu, çünki bu qəmli, niskilli bir pıçıltıydı, ilmələrin qulağına lap astaca söylənən ağrı-acılar idi...

İrəvanda xal qalmadı,
O xal nə xaldır, qoşa düzdürmüsən?
Daha məndə can qalmadı,
O xal nə xaldır, üzə düzdürmüsən?

(Mən yazdıqlarımı onun istəyilə özünə oxuyurdum, hər sözə, cümləyə fikir verirdi, bu yerə çatanda dedi ki, mahnının əsli belə deyildi, İrəvanda xal qalmadı yox, xan qalmadı deyirdilər).

...Kamil bu yanıqlı səsi, demək olar ki, hər gün eşidirdi, lakin onun ahəngindən heç vaxt belə rıqqətə gəlməmişdi. Özünü saxlaya bilməyib qəfildən:

- Ay nənə, İrəvan sözü nə deməkdir, mənası nədir? - deyə soruşdu. Gülsüm nənə bir himə bənd imiş kimi, dil açdı. Kamilin yaddaşında əbədi yazılan qədim əhvalatı danışmağa başladı:

- Çox qədimdə olub, bala. Azərbaycanın bu yerləri Çuxursədd adlandırılmış o vaxtlar... Özü də Azərbaycanın böyük sərkərdəsi və şairi Şah İsmayıl Xətai imiş buraların da hakimi. Bir gün o, vəziri Rəvanqulu xan Ustaclıya əmr edir ki, Çuxursəddə bir qala ucaltsın. Azərbaycanlı ustaların yeddi ilə tikdikləri bu qala da elə qalanı ucaltdıran adamın adı ilə el arasında Rəvan qalası adlandı. Bununla da əcdadlarımız o qala ilə Rəvan-İrəvan şəhərinin əsasını qoydular, zaman-zaman tikib ucaldılar...

Nənəsinin danışdığı bu hadisənin sonralar o, məşhur türk səyahı Evliya Çələbinin, akademik V.V.Bartoldun və neçə-neçə digər tarixçinin əsərlərində yazıldığını da eşitdi və onun çılpaq tarixi həqiqət olduğuna inandı. Üstündən illər keçsə də, Kamil Əliyev o günləri dünənmiş kimi xatırlayırdı:

- Ürəyimdə, yaddaşımda əbədi qalan o əhvalatın təsiri altında Şah Xətəinin qüdrətini, onun birlik, bütövlük çağırışlarını, igidlərimizin, ərənlərimizin addım səslərini hiss etmişəm. Elə məni xalça sənətinə gətirən çox vaxt hana, dəzgah arxasında olan Gülsüm nənəmin sehrli ilmələri, anamın əsrarəngiz naxışları, daim izlədiyim və tamaşasından doymadığım o gözəl mənzərə, bir də o əbədi çağırış səsləri olub.

Yetimlik onu çox tez yaxaladı. On bir yaşında ikən Kamil atasını itirdi. Ailənin bütün ağırlığı nənəsinin və anasının kövrək çiyinləri üzərinə düşdü. Nənəsi Gülsüm qədim çeşnili xalçalar toxuyur, anası Xanım ağ parçaya sirli-sehri naxışlar vurur, göyçək güllü corablar toxuyur, beş uşağı dolandırmaq üçün çörək pulu qazanırdılar. Çətin idi, çox çətin... Təbiətən diribaş, çılğın olan balaca Kamil bu çətinlikləri görür və ailəyə kömək etmək istəyi ilə yaşayırdı. İstəyirdi ki, tez böyüsün, nənəsinə, anasına dayaq dursun. Bu

arzular, istəklər içində çırpınırkən qədim xalçaların min bir sirrini, hikmətini özündə yaşadan naxışları onu lap sehləyir, ovsunlayırdı. Rənglər, ilmələr, naxışlar onu özünə o qədər bağlamışdı ki, qapını külək çırpmasın deyə, kandara saldıqları naxışlarla bəzədilmiş nımdəri belə saatlarla seyr edər, barmaqları ilə naxışlarına sıǵal çəkərdi. Beləcə, qəlbində çox böyük bir arzu göyərdi — xalçaçı rəssam olmaq arzusu... Bəli, balaca Kamilin Azərbaycan xalqının tarixini, milli mənlıyını, varlığını özündə yaşadan misilsiz xalçalarımızın, onlarda naxışlanan gözəllik dünyasının çeşnilərini yaratmaq, xalça tarixinin, milli koloritin əsasında özünün, yalnız özünün rənglər və ilmələr dünyasını naxışlamaq arzusu doğmuşdu içində... Bu arzu, bu dəli istək bütün varlığına hakim kəsilmişdi...

*Mənim könlüm deyir ki,
Hələ bunlar nədir ki?
Yaxşı günlər, gözəl günlər,
şən günlər
Hələ qarşıımızdadır...*

Yenə də bir payız günü idi. 1936-cı ilin sentyabr ayının 1-i... İncə, həssas qəlbli anası Xanım Kamilin rəssam olmaq arzusunı bilir və nəyin bahasına olursa-olsun, onu oxutmaq, müqəddəs arzusuna qovuşdurmaq istəyirdi. Odur ki, həmin gün Kamili götürüb Bakı Rəssamlıq məktəbinə, tanınmış rəssam Əzim Əzimzadənin yanına apardı. Təbii ki, Ə.Əzimzadə gələcəyin böyük rəssamının istedadını duymaya, görməyə bilməzdi. Üç il burada dekorasiya şöbəsində oxudu. Nənəsinə və anasına çox ağır, çətin olmasın deyə, rəsm çəkmək istedadını görən müəllimlərinin məsləhəti ilə oxuya-

oxuya "Azərbayca" birliyində eksperimental laboratoriyada köçürücü rəssam kimi işləməyə başladı. Beləliklə, ailənin dolanışq yükünü öz çiyinə götürdü. Qəzənfər Xalıqov, Əmir Hacıyev, Lətif Kərimov, Kazım Kazımzadə, İsmayıl Axundov kimi sənətkarlarla çiyin-çiyinə çalışdı, gecə-gündüz öz üzərində işlədi, öyrəndi... Bütün bunlar ona yuxu kimi görünürdü. Arzuları yavaş-yavaş gerçəkləşirdi. İllər boyu qəlbini ovsunlamış rənglər və ilmələrin yaratdığı sehrli aləmə, al-əlvən xalçaların əsrarəngiz dünyasına düşmüşdü. Ancaq atalar yaxşı deyiblər: "Sən saydığını say, gör fəlak nə sayır". Onsuz da öz bildiyini sayan fəlak Kamilin də taleyinə gözlənilməz anlar, məqamlar yazmışdı. Fələyin budəfəki yazısı isə yaman amansız oldu.

Artıq öz həyat yolunu yavaş-yavaş müəyyənləşdirən Kamil qərərində qəti idi: hökmən xalçaçı-rəssam olmalıdır! Rəssamlıq təhsili almışdı, Azərbaycan xalçalarını istehsal edən böyük bir müəssisədə çalışırdı, bundan artıq nə lazımdı? İndi məqsədə doğru, sənət zirvəsini fəth etməyə doğru addım-addım getmək tələb olunurdu və gəldirdi də, əgər bütün bəşəriyyəti lərzəyə salan 1941-ci il müharibəsi olmasaydı! Həmin il iyunun 22-də faşist Almaniyası SSRİ-yə, o zaman 15 respublikanı özündə birləşdirən və hamının — bütün sovet vətəndaşlarının Böyük Vətən saydıqları ölkəyə müharibə elan etmədən, qəfil hücum keçdi. Kamil Əliyev düşməne qarşı döyüşmək üçün orduya birincilər sırasında könüllü yazıldı. Bu, onun xarakterinə xas olan birincilik, liderlik, "Ya hər şey, ya heç nə!" prinsipindən irəli gəlirdi. Çünki o tapdanmış izlə, keçilmiş yolla getməyi sevmir, qəbul etmirdi. Müharibənin ilk günlərində Gürcüstandakı kiçik komandirlər məktəbində üç aylıq təlim keçəndən sonra Birinci Belorusiya cəbhəsinə yola salındı. Döyüş yolu Maykopdan başlayıb Berlinədək uzandı. Tale ona firavan yaşayışı çox görsə də, bacarığı, qabiliyyəti əsirgəməmişdi. Bu keyfiyyətinə görə, o, bölmə komandiri təyin olunmuşdu. 1945-1946-cı illərdə isə gənc Kamil SSRİ-nin Almaniyaadakı ilhaq qrupunda xidmət etmişdi.

Hətta 1943-cü ildə hissə komandiri Kamilin anası Xanım Əliyevaya təşəkkür dolu bir məktub da göndərmişdi. Məktubda yazılırdı: "Mən oğlunuz Kamil Əliyevin xidmət etdiyi zenit-pulemyot hissəsinin komandiriyəm. Oğlunuz düşmən təyyarələrinin hissəmizə hücumu zamanı mərdlik, mübarizlik nümayiş etdirərək onlara sər-rast zərbələr endirir, onların aerodroma hücum planının qarşısının alınmasına çalışırdı. Onun hər cəhdi bir düşmən təyyarəsini oda-aloğa bürüyürdü, gözəl, dəqiq nişan almağı bacarır. Daha çətin an-larda isə o, özünü itirmir və bu dəfə də belə oldu. Düşmən təyya-rələrindən birinin atdığı bomba Kamil Əliyevin maşınının lap yaxın-lığında partlamışdı, bu o dərəcədə yaxın idi ki, hətta qəlpələr ze-nit qurğusu qoyulmuş maşını da zədələyə bilmişdi, lakin Kamil dö-yüş yerini tərk etməmiş, öz postunda dayanaraq düşmən təyyarə-lərinə cavab atəşini kəsməmişdi. Dəfələrlə döyüş nöqtəsini tərk et-mək əmri olsa da, inadından dönməmişdi. Onun bu hərəkəti ko-mandanlıq tərəfindən nəzərə alınmış, təşəkkür elan edilmişdir. Be-lə bir təşəkkür məktubunu sizə göndərməyi özümə borc bilirəm. Kamil Əliyevlə fəxr edə bilərsiniz. Onun kimi oğul böyütdüyünüza görə sağ olun!".

Kamil qorxmaz bir döyüşçü idi. Si-nəsini çoxlu orden və medallar bə-zəyirdi. Döyüş əməliyyatlarını uğurla həyata keçirdiyi üçün dəfə-lərlə komandanlığın təşəkkürünü almışdı.

İnsanları kütləvi qırğınlara aparan, müharibənin ölüm saçan işığı Kamilgilin ailəsinin üzərinə də düşmüşdü. Müharibə bacılarının həyat yoldaşlarını minlərlə soydaşımız kimi, quzğuntək udmuşdu. Cəbhənin odu-alovu içərisində olan qardaşlarının sağ-salamat geri dönməsi üçün onlar Mir Möhsün ağanın yanına gedərək dualar oxumasını, onu Allah amanına tapşırmasını təvəqqe etmişdilər. Hətta Simuzər bacısı yeganə qiymətli əşyası olan bahalı qaşlarla bəzədilmiş bir cüt sırğasını bu müqəddəs ocağa nəzir qoymuşdu. Ulu Yaradan isə müqəddəs varlığın dualarını eşitmiş, qəbul etmişdi. Nəçə il odlu cəbhələrdə mərdliklə vuruşan döyüşçü Kamil sağ-salamat doğmalarının arasına - Vətənə qayıtmışdı.

Qəribədir, bu qanlı-qadalı günlərdə də qəlbindəki müqəddəs istək onu bir an belə tərk etmədi. Almanyanın Drezden, Berlin şəhərlərində olarkən fürsət tapıb buranın qədim memarlıq abidələri, muzeyləri ilə tanış olur, hərbiçi qəlbində özünə kök salmış rəssamlıq duyğularının təsiri altında xəyalən qurub-yaradırdı. Vətənə dönmək istəyi daha da artırdı. Çünki bu tanışlıq adi, ötəri həvəs deyildi, Avropanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan Almaniyada gördükləri onun üçün bir məktəb idi. Gördükləri, öyrəndikləri gələcək işlərinin ideya, məzmun və süjetini diqtə edirdi bu gənc rəssama. Odur ki, tələsirdi, müharibənin başa çatmasını səbirsizliklə gözləyirdi. Geridə isə onu al-əlvan rənglər dünyası və bir də doğmaları gözləyirdi... Onu daha çox nə gözləyirdi, bax, bundan xəbərsizdi...

Kamil müəllim xatırlayırdı ki, anamgil məni qarşılamağa düz vağzala gəlmişdilər. Qatardan necə düşdüyümü bilmədim. Hər tərəfdən üstümə atılıb məni hop götürdülər. Evə çatanda hələ də özümə gəlməmişdim. Nəhayət, yatmaq üçün mənə yer açdılar. Yazıq anam, başsız qalmış bacılarımı - 7-8 nəfərlik ailəni necə çətinliklə dolandırılmış ki, hətta təmizliyi ilk baxışdanca görünən və sabun qoxuyan yorğan-döşəyin üzü də cunadan (tənzif) idi. Ancaq ağappaq, tər-təmizdi. İnanırsınız, hər gün yuxudan duranda anamın, bacılarımın dörd tərəfimdə oturub mənə baxdıqlarını görürdüm. Gözlərinə inanmırdılar ki, dörd doğma adamlarını udan müharibənin od-alovundan mən sağ-salamat çıxmışam və evdə, onların göz-

lərinin qabağındayam. Eh, anam elə gözəl idi ki, mən onu sözlə təsəvvür eləməkdə acizəm. Əl-üzümü yuyanda əlində dəsmal gözləyirdi. Çay, yemək süfrəsini elə zövqlə, elə qəşəng hazırlayırdı ki, bir dənə əyər-əskiyyəni olmasdı... O bizlərə elə böyük məhəbbət verirdi ki!.. Nə bilim, bəlkə də mən onun belə sonsuz diqqət və qayğısı ilə böyüdüyümə görə, hər şeyi bəyənmirəm, hər zaman gözəllik axtarıram, çox şeydən razı qalmıram. Elə bilirsiniz ki, öz işimdən razıyam? Ondan da narazıyam...

Müharibədən sonra Vətənə 22 orden və medalla qəhrəman kimi döən Kamil yenidən doğma kollektivə üz tutdu. "Azər xalça"ya gəldi, lakin onu işə bərpa etmədilər. Bəhanələr çox olsa da, məsələnin əsl mahiyyətini çox-çox sonralar anladı. Kimlərsə onun böyük gələcəyinə qısqançlıqla yanaşaraq, xalça dünyasından uzaqlaşdırmaq istəyirdilər. Bu perspektivli gənc, sən demə, çoxlarının yuxusuna haram qatıbmış. Ona görə də onu bu müəssisəyə işə bərpa etməməklə xalça sənəti ilə məşğul olmasına, özünün sənət dünyasını yaratmaq arzusuna qarşı sədd çəkmək istəmişdilər... İstəmişdilər, lakin nə yaxşı ki, xəbis niyyətlilər məqsədlərinə nail ola bil-

mədilər. Çünki iradəli, prinsipial xarakterli Kamil məqsədindən ələ asanlıqla vaz keçənlərdən deyildi. Bir müddət Bakı Bədii Rəssamlıq Fondunda rəssamlıq elədi, on il "Zərgərlik məmulatları" fabrikinin direktoru işlədi. İnzibati işlər də onu yaradıcılıqdan uzaqlaşdırıb bilmədi: fil sümüyündən, qızıldan, gümüşdən onlarla orijinal əntiq əşyanın müəllifi oldu, "Heratı" kələğayılarının, "Quşlu" baş yaylıqlarının, neçə-neçə milli süfrənin, gümüş dolça, çaydan, armudu stəkan dəstlərinin bədii tərtibatçısı, rəssam-müəllifi kimi tanındı.

Kamil Əliyev Bakı Bədii Rəssamlıq Fondunda çalışarkən fil sümüyündən, qızıldan, gümüşdən onlarla orijinal əntiq əşyanın, gümüş dolça, çaydan, armudu stəkan dəstlərinin bədii tərtibatçısı, rəssam-müəllifi kimi özünü təsdiqlədi.

Və bədii sənət üzrə fəxri fərmanın da, respublikanın tətbiqi incəsənət ustası adının da (1960) ilk sahibi oldu. İlk baxışdan hər şey yaxşı, qaydasında görünərsə də, daxilən narahat idi və bu narahatlıq bir an da olsa, qəlbini tərk etməzdi. Sevdiyi xalçaçılıq sənətinə, bir müddət işlədiyi doğma "Azərxalça"ya dönəcəyi günü həsrətlə gözləyirdi. Bilirdi ki, bir gün hər şeyə aydınlıq gələcək və ilmələrin sehrlili aləminə yenidən qovuşacaqdır...

*Şəxsiyyətləri
əbədiləşdirən xalçalar*

Deyirlər, Tanrı nə edirsə, bəndəsinin xeyrinə edir, hətta ən əziz, doğma adamını itirəndə belə... "Allah bilən məsləhətdir", - deyə həmişə təskinlik tapırıq. Əslində, Kamil Əliyev də öz taleyi ilə barışıb müxtəlif işlərdə qərar tuturdu, ancaq süjetli xalçalar yaratmaq arzusunun hər an ürəyində yaşadırdı. Bir də deyirlər ki, insan ona əl çatmaz olan nəyəsə doğru daha çox can atır. Beləcə, xalçaçılıqdan onu uzaqlaşdırmaq istəyənlərin əksinə olaraq bu qədim və əbədi sənətə məhəbbəti, sevgisi bir an belə səngimirdi, əksinə, daha da artırdı.

Bu illərdə canı qədər sevib bağlandığı el sənətindən müvəqqəti uzaq düşdü, lakin bu sənət - xalçaçılıq onu azacıq da olsa, tərk etmədi, sakit buraxmadı. Özü isə deyirdi ki, mən xalçadan müvəqqəti ayrılısam da, xalça məni heç atmadı.

Dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin yubileyinin keçirilməsi planlaşdırılırdı. Bir gün ürəyində belə bir arzu baş qaldırdı:

Bu ilahi məhəbbət şairinin portretini işləmək, onun ilmələrə çökmüş obrazını yaratmaq... O vaxtlar dahi bəstəkar Qara Qarayevlə dostluq edirdi və ürəyində qövr edən bu arzunu da elə ilk dəfə ona açdı:

- Qara, çoxdandır bir ideya məni yaman narahat edir. İstəyirəm Füzulinin xalça üzərində portretini yaradım, amma...

Qara Qarayev tez onun sözünü kəsərək:

- Çox gözəl fikirdir, bəs mane olan nədir, niyə başlamırsan? - deyə soruşdu.

- Mənə Füzulinin şəkli lazımdır.

- Narahat olma, kömək edərik, - deyə Qara Qarayev sədaqətli dostuna bir az ürək-dirək vermişdi. Doğrudan da, bu, asan iş deyildi, hər şeydən əvvəl, ona görə ki, bu dahi söz ustasının orijinal şəkli yox idi və yeganə portreti də hansısa türk rəssamı tərəfindən açıqca kimi işlənmişdi. Bir müddətdən sonra işə başlayan Kamil Əliyev Füzulinin portretinin eskizini hazırladı, özü də nə az, nə çox, düz on variantda. Lakin heç biri müəllif kimi onu razı salmırdı. Nəhayət, sonuncu variantın üzərində dayandı. Deyəsən, istədiyini ala bilmişdi...

Kamillə söhbətlərindən sonra Qara Qarayev də tez-tez onun işi ilə maraqlanır, ruhdan düşməyə qoymurdu:

— Sən işlə, axtardığını mütləq tapacaqsan, istədiyinə hökmən nail olacaqsan, — deyirdi.

Və bir gün Kamil dostuna zəng edib eskizin hazır olduğunu söylədi. Qara Qarayevlə görüşüb işi ona da göstərdi. İndi qalırdı onu reallaşdırmaq... Ancaq necə?!

Qara Qarayev dostunu o vaxtkı mədəniyyət nazirinin müavini Nəzərovlə görüşdürməyi qərara alır.

Eskizlə birlikdə qəbula gələn dostlar bərk həyəcan keçirirdilər. Qəbul otağında çox gözləmədilər. Qara eskizi də götürüb nazir müavininin otağına keçdi, Kamil isə qəbul otağında gözləməyi qərara aldı.

Eskiz nazir müavininin xoşuna gəlmişdi və ideyanın özü də onu az maraqlandırmamışdı. Odur ki, Qara məsələni ona danışanda və eskizi görən kimi:

— Bu, kimin işidir? - deyə soruşmuşdu. Qara Qarayev də:

— Mənim dostumun, Kamil Əliyevindir.

— Bəs özü hanı?

— Qəbul otağında gözləyir.

— Çağır gəlsin...

Qara Qarayev həyəcan və sevinc qarışıq bir təbəssümlə qapını açıb onu içəri çağırırdı.

Elə o anlarda Kamil Əliyevin sənətkar taleyində böyük dönüşün hökmü verildi. Qara Qarayevin dediyi kimi, nazir müavini Kamilin çoxdan bəri ürəyində yük edib gəzdirdiyi arzusunu gerçəkləşdirdi. Və bu xeyirxah sənətin qədrini bilən adamın köməyi ilə Kamil Əliyev "Azərxaç"ya qayıtdı...

Kamil Əliyev Füzulinin portretinin eskizini on variantda hazırladı. Yalnız sonuncu variant onu bir müəllif kimi razı saldı və o bu variantın üzərində dayandı. Deyəsən, istədiyini ala bilmişdi...

1958-ci ildə toxunan Füzulinin portret-xalçası Kamil Əliyevə böyük sənət uğuru gətirdi. Görüşlərimizdən birində "Necə oldu ki, ilk işinizi məhz dahi Füzuliyə həsr etdiniz? Bəlkə bu ilahi məhəbbət şairinin sözə sevgisi ilə sizin xalça sənətinə olan sevginiz üst-üstə düşmüşdü?" - deyə soruşanda o: "Dünyada məhəbbəti onun qədər güclü, ilahi bir formada təsvir edən ikinci bir söz ustası varmı? Mənim xalçaya olan məhəbbətim də bax belədir, bitməz, tükənməz. Nə qədər ürəyim döyünür, o sevgi də oradadır", - deyə cavab verdi...

Azərbaycan xalça sənəti klassik ədəbiyyata qırılmaz tellərlə bağlı olub həmişə. Orta əsrlərdən başlayaraq Sultan Məhəmməd kimi mahir xalça rəssamlarımız xalçaların bədii tərtibatında klassik Azərbaycan ədəbiyyatından götürülmüş süjetlərdən istifadə etmişlər. Kamil Əliyev isə süjetli, ornamentli xalçalarını klassik ədəbiyyatımızın korifeylərinə həsr edib.

Müəllifin "Şəbi-hicran" notlarında köklənmiş "Füzuli" portret-xalçası başdan-ayağa tamaşaçının mənəvi dünyasına təsir edən, ruhunu yerindən oynadan məhəbbəti ifadə edir. Xalqın tarixi yaddaşından süzülüb gələn rənglərin, naxışların, mifik obrazların bütöv vəhdəti, kompozisiyanın qeyri-adi bədii gücü, estetik-fəlsəfi qayəsi, ümumi monumental ruhu xalçanı həqiqi sənət zirvəsinə yüksəltmişdir.

Bu, təkcə Kamil Əliyevin deyil, həm də qədim tarixə malik olan Azərbaycan xalça sənətinin yeni uğuru sayıla bilər. Elə bir uğur

1498

СУЗУЛИ

1556

ki, bu günədək bitib-tükənmədi, müəllifinə "ustad sənətkar", "xalçaçılıq sənətinin canlı klassiki" kimi yüksək adlar qazandıra bildi. O, bu sənəti sevdi, sevdirdi, onun ən yaxşı ənənələrindən yararlanaraq, xalçaçılığımıza yenilik gətirdi, çağdaş portret-xalça janrının müəllifi oldu və Azərbaycan xalçasını bütün dünyaya tanıtdı. O, Azərbaycanın qədim və əbədiyaşar xalça sənətinə yeni çalar, orijinal bir üslub gətirdi, xalçaçılığın milli koloritə, tarixi köklərə söykənən portret-xalça janrına vətəndaşlıq hüququ qazandırdı və bu müqəddəs xalq sənətinə sevgisini göstərə bildi. Beləcə, Şota Rustavelinin, Azərbaycan ədəbiyyatının klassiklərindən Nizaminin, Nəsiminin, M.F.Axundovun, eləcə də Puşkinin, R.Taqorun, İ.Qandinin, V.İ.Leninin, L.İ.Brejnevin, M.Bounun, Yeltsinin və daha neçə-neçə sənətkarın, ictimai və dövlət xadiminin portret-xalçaları sıralandı Kamil Əliyevin əvvəl ürəyində, təfəkküründə, sonra isə sənət nümunələrinin sərgiləndiyi fərdi xalça muzeyində...

Yaratdığım hər xalçanı sevirəm, sanıram ki, onlar da mənim övladlarımdır, - deyirdi Kamil müəllim... Onun bu ürəkdən gələn səmimi fikirlərini dinləyir və doğruluğuna inanırdım. İnanırdım ki, Puşkin, Ş.Rustaveli, Nizami, Füzuli, Nəsimi, Atatürk, M.Ə.Rəsulzadə, R.Taqor və daha neçə-neçə böyük şəxsiyyətlər yenidən doğulurlar və əbədilik qazanırlar Kamil Əliyevin sehrli barmaqlarının yaratdığı ilmələrin qovuşduğunda... O, öz füsunkar sənəti ilə ölkəmizi digər ölkələrlə yaxınlaşdırmaq, dostlaşdırmaq funksiyasını da yerinə yetirir, xalqlar arasında mədəniyyət körpüsü salır, mədəni əlaqələri genişləndirirdi. Deyirdi ki, yaşadığımız dünyada ta qədimdən üzü bu yana əmin-amanlığı, insanların təhlükəsiz azad həyatını qorumaq üçün ən vacib cəhətlərdən biri və ən əsas xalqların, insanların bir-birini tanıması, qəbul etməsi və sevməsidir. Ayrı-ayrı xalqların, insanların ürəklərinə məhəbbət körpüləri salmaq, ünsiyyət, mədəni əlaqə yaratmaq isə biz sənət adamlarının vətəndaşlıq borcu, vəzifəsidir. Böyük şəxsiyyətlərin portret-xalçalarını yaradarkən mən bu arzularla yaşamışam, bütün həyatım boyu Azərbaycanla dünya ölkələri arasında mədəni əlaqələrin, sənət körpülərinin möhkəmlənməsinə və daha da inkişaf edib genişlənməsinə çalışmışam.

Bu məqsədlə sənət fəaliyyətini quran Kamil müəllim haqlıdır. Çünki Hindistanın məşhur filosof yazıçısı R.Taqor yazırdı ki, dünya xalqları, millətlər bir-biri ilə öz əlifbası - yazıları ilə deyil, xətlərlə, cizgilərlə yazışa bilərlər.

Onun realist üslubda yaratdığı, hər xəttində, ornamentində bir sirr, hikmət gizlənən portret-xalçalarında daxili bir harmoniya, vəhdət var.

*O, digər işləri kimi,
"Rabindranat Taqor" portret-
xalçasının eskizi üzərində də
xeyli düşünmüş, xalçaçı qızları
ilə müzakirə etmişdi...*

"Azərbaycan" nəşriyyatının keçmiş direktoru, qədirbilən ziyalımız Nazim İbrahimov ona həsr etdiyi "Xalça rəssamı Kamil Əliyev" məqaləsində ustad sənətkarın portret-xalçalarında yaratdığı bir şəxsiyyətin, sənətkarın timsalında onun mənsub olduğu bütöv bir xalqın təfəkkürünü, inanc-inam dünyasını, duyğu və düşüncələrinin kompleks şəkildə ifadəsini verməyə səy göstərdiyini vurğulayaraq yazır ki, "R.Taqor xalçasında qədim hind mifologiyasının qədim çoxsaylı obrazlarına, əfsanəvi Nil pərisi - nilufər gülünün duru təbəssümlərinə, ara sahədə hind tirmələrinin sirli pıçılına da rast gəlersən... Lakin əsas bədii məqsədi, estetik-fəlsəfi mətləbi dünyaya hakim olan xətlər danışır...

"İndira Qandi" xalçası fəlsəfi xətlərdən daha çox, lirik səslər üstündə qurulub, yaradılıb. Xalçadan sehrli Şərq lirikasının, çiçək kimi

təzə, təmiz, sadələvh veda-sanskrit mətnlərinin nəfəsi gəlir. İndira Qandinin dumduru təbəssümünün işığı bütün xalqanı nurlandırır..."

Beləcə, Azərbaycan xalçaçılıq məktəbinin müəllimlərindən biri oldu Kamil Əliyev. Bu qədim sənətin tarixini, ənənələrini əsas tutaraq yeni söz demək, öz dəst-xəttini yaratmaq üçün orijinal bir yol seçdi. Elə bir yol ki, onun başlanğıcını məhz özü qoydu, açdığı cığırarla uzun-uzadı yol gedərək sonunu axtardı.

Amma sonuna çatmağa tələsmədi. Söhbətimiz zamanı maraqlı bir fikir söylədi: "Qızım, haqqımda tərif dolu sözləri çox da işlətmə... Vaxt gələr, məndən də istedadlı rəssam, xalça sənətkarı doğular,

ona deməyə söz tapmazsan... Çünki mən özüm də xalçaçılığın sirlərinə bütünlüklə vaqif olmağa o qədər də can atmıram. İstəyirəm ki, məndən sonra gələnlərə də nə isə qalsın. Əslində, bu, heç mümkün də deyil, xalçanın hər xəttində bir sirr, bir hikmət gizlənilib. Ümumiyyətlə, sənətdə hüdud yoxdur. Mənim cəhdlərim də uğurlu olub. Ona görə ki, hər bir dünya xalqının özünəxas xalçaçılıq sənəti olduğundan, bir-birinin xalçalarını yeni əsər kimi qəbul edirlər. Naxışlar isə xalçanın danışan dilidir. Harda olursa-olsun, özünü nişan verir, mənsub olduğu xalqın tarixini, mədəniyyətini bəyan edir. Gərək usta olasan, tanıyasan. Bax, o divardan asdığım xalça "Qımıl" adlanır. İngiltərədə xalçalara həsr olunmuş jurnalda gördüm, o saat tanıdım, üzünü köçürdüm, sonra isə çeşnisini yaratdım, qızlarım da toxudular... Fikir ver, hamısı xətlərdən ibarətdir, insanların bədəni, əlləri, ayaqları, təsvir olunan bütün obyektlər xətlər vasitəsilə göstərilib. Xətlər isə sirlidir, dünyanın, yaranışın hikmətlərini özündə saxlayır, fəlsəfədir, dünyəvidir. Danışdırsan, əgər bunu bacarsan, öz dilində nələri açacaq, nələri!.. Bu xalçadan heç Azərbaycan Dövlət Tətbiqi Sənət və Xalça Muzeyində yoxdur..."

Lap uşaqlıqdan zərrə-zərrə öyrəndiyi bilik, bacarıq və səylərini, topladığı təcrübəni xalçaçılığın inkişafına, onun dünyada tanınmasına sərf etdi.

Haqqında ilk dəfə məqalə yazmış sənətsünas-alim Nəcibə Abdullayevanın bir fikrini xatırlamaq yerinə düşər: "Xalq dekorativ-tətbiqi sənət ustalarının dünyagörüşünə, təfəkkür dərinliklərinə nüfuz edən Kamil Əliyev öz yaradıcılığında misilsiz uğurlara nail olmuşdur. O, xalça poetikasında özünü tam sərbəst hiss edir, tarixi ənənələrin ruhunu pozmadan ən fərqli motivləri, əsrlər boyu Azərbaycanda formalaşan müxtəlif xalçaçılıq məktəblərinin unudulmuş tapıntılarını bir kompozisiya ətrafında birləşdirə bilir".

Doğrudan da, o, bütün bu axtarış cəhdlərini, tapıntıları sənətkarlıqla birləşdirmə bacarığı ilə xalçaçılıqda inqilab elədi və yaratdığı portret-xalçalarla əbədilik, ölməzlik qazandı.

Kamil Əliyev yaradıcılığında sərhəd tanımır, dünyanın müxtəlif dövlət xadimlərini portret-xalçalarda əbədiləşdirməkdə isə bir məqsədi var: "Yer üzündə sülhü, azad yaşayışı qorumaq üçün ən sını-

mış vasitələrdən biri insanların, xalqların bir-birini tanımasıdır. Ürək-dən-ürəyə ünsiyyət körpüləri salmaq biz sənətçilərin vətəndaşlıq borcudur. "Şota Rustaveli", "A.S.Puşkin", "Robindranat Taqor", "İndira Qandi", "M.Bou" kimi böyük şəxsiyyətlərin portret-xalçalarını yaradarkən mən bu arzularla yaşamışam: bütün həyatım boyu Azərbaycanla dünya ölkələri arasında mədəni əlaqələrin, sənət görüşlərinin genişlənməsinə xidmət etmişəm", - deyirdi Kamil müəllim.

Bu istəyinə müəyyən qədər çatıb ustad sənətkar, çünki onun xalçaları dünyanı gəzib, sarayları bəzəyib. Son illər yaratdığı portret-xalçaların əksəriyyəti sifarişlə işlənib və hədiyyə olunub. Mərhum prezidentimiz Heydər Əliyev respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə dünya ölkələrinə rəsmi səfərlərə gedirdi. Kamil müəllim çox vaxt onunla birlikdə olardı, özü də getdikləri ölkənin dövlət xadiminin rəsmi təsvir olunmuş portret-xalça ilə...

Şərq adətinə görə, monarxlara inam və etibarın, mehriban münasibətlərin möhkəmləndirilməsi əlaməti kimi onlara xalça bağışlanırdı. Bu səfərlərdə də həmin rolunu məhz Kamil müəllimin xalçaları oynayırdı. Amerika prezidenti və onun xanımı - Bill və Hillari Klintonlara həsr olunmuş xalça çox qısa müddətə, cəmi 2 aya hazırlanmışdı. Kamil müəllim deyirdi ki, başqa vaxt bu işlərə aylar, illər sərf olunsaydı, Klintonların xalçasını lap kosmik sürətlə hazırlamaq olmuşdu. Vaxt çox az idi. Xalçaçı qızlar gecə-gündüz işləyirdilər...

Onların zəhməti hədəfə getməmişdi, gözəl bir sənət əsəri yaranmışdı... Ölkə başçısı ABŞ-a səfəri zamanı həmin xalçanı prezident Bill Klintonla bağışlamışdı.

Kamil müəllimin xalçaçı qızlarından Əqibə bu portret-xalça haqqında deyir:

- Xalça qəhrəmanının xarakterini, üzünün rəngini olduğu kimi vermək üçün münasib rəng seçmək o qədər də asan iş deyil. Odur ki, Kamil müəllim düz 5 gün, gecə-gündüz başımın üstünü kəsdirib heç yana getmədi, rənglərin alınub-alınmayacağından çox narahat idi. Mən onunla necə ildir ki, işləyirəm, hələ belə mürəkkəb işə təsadüf etməmişəm. Bir baxın, görün xalçanın mərkəzində qızılı, şux əhvali-ruhiyyəli, necə gözəl sahə yaranıb, gözəl koloritdir, - deyir üz-surət ustası, xalçaçı Əqibə xanım.

O, Azərbaycan tarixini, bu tarixi yaradan qəhrəmanları, dövlət xadimlərini, o cümlədən M.Ə.Rəsulzadəni çox sevir, böyük dəyər verirdi.

Söhbətin bu yerində rəssamlardan biri danışığımıza müdaxilə edərək:
- Bir rəssam kimi mən ondakı hisslərin ornamental strukturundan bir fərəh duyuram. İki portreti eyni kompozisiyada orqanik olaraq yerləşdirməyi, bir-birini sevən iki ürəyin bütövlüyünü belə gözəl əks etdirməyi yalnız Kamil Əliyev bacara bilər, - dedi. - O, tək-cə xalça sənətində deyil, ümumiyyətlə, həyatda bütöv adamdır, - həm ailədə, qohumluqda, həm dostluqda, həm kollektivdə, eləcə də ovçuluqda. Adicə bir işi elə məharətlə, xüsusi səliqə ilə görür ki, mən heyrlənirəm. Həyat kredosuna, amalına sadıqlıqdan doğur bütün bunlar. Ömrü boyunca heç kəsə heç nədə xəyanət etməyib, hər sahədə bütöv olub!..

Bu, rəssam Cavanşir Əliyevdir. Kamil Əliyevin oğlu, yaxın köməkçisi... Özü də bu iş qurtaranacan emalatxanada gecələyib. İndi şəhərimizin baş rəssamı kimi fəaliyyət göstərsə də, xalça dünyasından əsla qopa bilməyib. Sənətkar atasına muzeyin açılışı ilə bağlı hazırlıq işlərində də öz köməyini əsirgəməyib... Rəssamlardan Vüqar Muradov və Nərminə Əliyeva ilə birlikdə qayğının çox böyük hissəsini öz üzərinə götürərək gözəl bir sənət əsəri yarada birləşib...

Hər bir xalqı xalq edən, adını dünyaya tanıdan, bəşəriyyətin tarixi yaddaşında qoruyub saxlayan onun elm, mədəniyyət, ədəbiyyat, incəsənət, nəhayət, ictimai-siyasi dövlət xadimləridir. Kamil Əliyev xalqımızın bu cür şəxsiyyətlərini dünyaya tanıtmağa çalışmış, portret-xalçalarını da bu müqəddəs arzuyla, istəklə yaratmışdı.

A vertical decorative border on the left side of the page, featuring intricate floral and geometric patterns in gold, brown, and blue tones. The patterns include stylized flowers, scrolls, and pointed motifs.

*Dostluğa
sadiq insan*

Hər kəs xoşbəxtliyi bir cür təsəvvür edir, nədəsə görür. Azərbaycanın xalq rəssamı Kamil Əliyev də xoşbəxtliyini qədim xalçaçılıq sənətində, min bir rəngin harmoniyasını özündə birləşdirən xalçalarımızın al-əlvan rənglər və naxışlar dünyasında tapıb. İstedad və bacarığı onu yüksəklərə qaldırıb, kral saraylarının qapılarını üzünə açıb, prezidentlərə, baş nazirlərə tanıdıb. Xalçada portret yaratmağın ustası kimi özünü təsdiqləyib... Məhz xalçaçılıq sənətində portret oxşarlıqlarına nail olub, naxışların tərtibatının köməyi ilə modelin xarakterini açıb, öz qəhrəmanının daxili aləminin dərinliklərinə nüfuz edərək onunla tamaşaçını tanış edib.

S.Dəmirəlin portreti toxunmuş xalçanı qəhrəmana təqdim edərkən...

Vaxtilə Türkiyənin prezidenti Süleyman Dəmirəl öz portreti toxunmuş xalçanı hədiyyə olaraq qəbul edərkən dərin minnətdarlığını bildirmiş, bu qeyri-adi bəxşisə görə ona təşəkkür etmişdi. Xalçadakı portretinə heyranlıqla baxan S.Dəmirəl demişdi: “Çok gözəl. Bu, Süleyman Dəmirəldir, onda bəs mən kiməm?” Kamil Əliyev xalça üzərində Səudiyyə Ərəbistanının kralı - iki müqəddəs məscidin xadimi (Məkkə və Mədinə şəhərlərində) Fəth ibn Əziz Əhməd əl-Səudun, İran liderləri Xomeyni və Xamneyinin portretlərini yaratmış, canlı insan rəsminin, surətinin yaradılmasına hədsiz mühafizəkarlıqla yanaşılan müsəlman dünyasını heyrətə gətirmişdi. Ancaq bunlarla qane olmur, axtarıqlarını davam etdirirdi. Həyatın-

da, təfəkküründə dərin izlər qoymuŐ insanları, ona xüsusi diqqət yetirmiŐ dođmalarını v  dostlarını unutmur, sənətkar kimi yetiŐm sində göstərdikləri mənəvi, əməli köməyə görə onlara minnətdarlıq etmək, xatirəsini  b dil Ődirm k istəyi dođurdu qəlbində...  unki sədaqət, etibar,  hd  v fahlıq onun xarakter cizgilərindən olub h miŐ ... O, anasının - atasız qalmıŐ 5 uŐađı naxıŐların, ilmələrin v r  bildiyi dolanıŐıqla, min bir zəhmətlə t kbaŐına b y d b ərsəyə gətirən dođma insanın əziyyətini qiymətləndirməyi bacaran, xatirəsini  ziz tutan qədirbilən övlad, ləyaqətli v  sədaqətli ođuldur. Bu s z  təsadüfi iŐl tm dim. G r Ől rimizin birində yaman qayđılı idi. X st liyindən danıŐdı, Türkiyədə həkimlər yaŐının  oxluđunu nəzərə alaraq ürəyində koronar Őuntlama əməliyyatı aparmađı boyunlarına   km miŐ, buna görə də Avropaya  z tutmuŐdu. Almaniyada c rrahiy  əməliyyatı ke irmiŐ, dəqiq, iŐinin, sənətinin əsl bilicil ri olan alman həkimlər ürək damarına stimulyator qoymuŐ, hələ ayaq damarından kəsib ürəyin tac damarına calaq da etmiŐdilər. Ayađının topuq hissəsindəki həmin yeri göstərərək: "Bilirsən qızım, heç yaxŐı deyiləm, yaman da narahatam. Birdən ömür vəfa el m z, anamın xatirəsinə toxutdurduđum xalça yarımçıq qalar. Sən mənim anamın Őklini görmüsən? Dur g l, bax.  qib  bu dəqiqə həmin portret-xalçanı toxuyur".

Dođrudan da, baŐında qırađı yel nli k lađayısı ilə tipik Azərbaycan qadınını xatırladan anası Xanım d nizt k mas-mavi, dumduru, aydın, Ő ffaf gözlərlə  z tamaŐa ısına baxırdı. İnsanın yaranıŐında n  qədər qəribəliklər, sirl r var. Onun gözlərinin rəngi, nurlu simasının xarakterik cizgiləri, ađayana duruŐu olduđu kimi ođluna, xalçalarla naxıŐlanan sənət dünyamızın kralına k  m Őd . Bu lal baxıŐlar, aydın gözlər sanki bizlərə  rmađan etdiyi sənətkar balasından muđayat olmađı, onun qədrini bilməyi diləyir, t v qq  edirdi...

Kamil müəllim: "Anam qeyri-adi insan, gözəl qadın, tayı-bərabəri olmayan xalça ustası idi. Məni o yaradıb, məni bu zirvəyə o qaldırıb. KaŐ anamın əziyyətini zərrə qədər ödəyə biləydim! Bilirsən, s n  bir həqiqəti deyim ki, dünyada elə bir ođul, elə bir qız yoxdur ki, anasına layıq olsun! Onun əzab-əziyyətini layiqincə qiymət-

ləndirə, ödəyə bilsin!

Analar hamıdan, hər kəsdən uca, hər şeydən müqəddəsdirlər. Bircə anamın xalçasının toxunub başa çatdığını görsəydim!" - dedi və titrək barmaqları ilə bu nurlu simaya sığal çəkməyə başladı.

Anasına ehtiramını, sevgi və məhəbbətini dilə gətirməkdən sanki könül rahatlığı tapan Kamil müəllim dostları, bir vaxtlar sıx ünsiyyətdə olduğu sədaqətli insanlar haqqında danışmaqdan, onlarla bağlı xatirələri çözləməkdən də usanmırdı. Qara Qarayev, Böyükəkağa Mirzəzadə, Tahir Salahov, Mürsəl Qarayev, Ağarəhim Əliyev, Oqtay Şahbazov və başqaları... Bir dostu da olub Kamil müəllimin... Sənətini, şəxsiyyətini yüksək qiymətləndirən, Azərbaycan xalçaçılığının inkişafında göstərdiyi xidmətləri, əməyini dəyərləndirən, xalqın içərisindən çıxmış sənətkarların xatirini əziz tutan dövlət başçısı Heydər Əliyev... Onunla ilk görüşünü xəfif kədərlə xatırladı, sonra isə üzü hüzn qarışıq qəribə bir təbəssümlə işıqlandı, sanki həmin anlara qayıtdı:

- Hündür boylu, kişi gözəlliyinə malik bu gənc mənim çox diqqətimi çəkdi. Mühəribənin od-alovundan keçib, bu günədək neçə-neçə görkəmli, tanınmış insanlarla ünsiyyətdə olmuşdum, heç vaxt, heç kəs məni belə cəzb edə bilməmişdi. Birdən-birə qarşımda qeyri-adi bir şəxsiyyətin dayandığını hiss etdim, yaşca məndən kiçik olsa da, qəlbimdə onu o vaxtın tələblərinə uyğun olaraq ad və atasının adı ilə çağırmaq istəyi yarandı: Heydər Əlirza oğlu... Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin bu gənc zabiti xüsusi cazibəyə, iradə və enerjiyə malik idi. Sonralar mən onda daha yeni-yeni keyfiyyətlər aşkar etdim. Bilmirəm, nəyə görə onunla görüşdüyüm anlarda özümü çox rahat hiss edir, məmnun olurdum. Bu görüşlərdə biz ən çox incəsənətdən danışardıq, axı o özü də gəncliyində rəssamlığa həvəs göstərmişdi. Bir kəlmə sözdən başa düşürdü adamı, odur ki, söhbətlərimiz bir-birimizə maraqlı gəlirdi. O, sənət, o cümlədən xalçaçılıq barədə düşüncələrini deyir, mən də sənətimin üz-də görünməyən tərəflərini açıqlamağa çalışırdım.

*Dostlarını başına yığib
məclis gurmağı çox
xoşlayırdı. Xanlar
Səlimxanov, Nadir Səlimov
və Rüşət Mahmudovla
dostluğunun nə az, nə çox
düz 40 il yaşı vardı...*

Kamil Əliyev öz gələcək qəhrəmanı haqqında böyük məhəbbətlə danışırdı:

- Artıq Füzulinin portreti mənə şöhrət gətirmişdi, elə həmin vaxtlarda düşünürdüm ki, əgər müasirlərimizdən hansınınsa portretini yaratmaq istəsəm, bu, hökmən Heydər Əliyev olacaqdır. Sonralar biz onunla tez-tez görüşməli olurduq, çünki o, mənim yaxın qohumum olan Əziz Əliyevin qızı Zərifə xanımla evlənmişdi. Bizim aramızda sadəcə qohumluq deyil, səmimi dostluq münasibəti yaranmışdı. 1967-ci ilin 6 noyabrında olan görüşüm isə indi də gözlərimin qabağındadır. Evlərində ziyafət təşkil eləmişdilər. Sən demə, belə cavankən general rütbəsi almış, bu mühüm hadisənin şərəfinə dostları, qohum-qardaşı bir süfrə arxasına toplamışdı. Düşündüm ki, belə cavankən bu yüksək çinə layiq görülmək üçün Vətən qarşısında gör nə qədər xidmətlər göstərməlisən... İnanın, elə həmin gün onun portret-xalçasını yaratmaq arzusu doğdu qəlbimdə...

Bu mənzərə yaddaşıma əbədi həkk olundu. Və fantaziyamın gücü ilə bu xəyali obraza yeni-yeni detallar əlavə etməklə xatirimdə xeyli müddət yaşatdım.

*Yaxın dostu Oqtay
Şahbazovla Karlovi Varıda*

Beləcə, hər dəfə Heydər Əliyevlə görüşəndən sonra emalatxanasına çəkilər, bəzi yeni eskizlər cızardı. Bu sonsuz axtarışlar nəhayət, sona yetdi. 1981-ci ildə Azərbaycanın inkişafı naminə böyük işlər görmüş, Azərbaycan KP MK-nın I katibi kimi səmərəli fəaliyyət göstərən dövlət xadiminə həsr etdiyi "Azərbaycanın qəhrəman oğlu" adlı portret-xalça tamamlandı. Portretdə qəhrəmanın ciddi, zabitəli baxışlarıyla yanaşı, insanlara sevgi, xeyirxahlıq hissələri aşılaraq bir mənzərə təsvir olunmuşdu. Rəssam portreti gözəl bir bağça ilə əhatəyə alaraq, məhz Kamil Əliyev xalçalarına xas olan dərin fikirli ornamental kompozisiya yaratmış, burada da kamillik və mənəvi gözəllik dünyasının üstünlüklərini verə bilmişdi.

O, tez-tez xalçalar və xalçaçılıq sənəti haqqında bildiklərini, hər gün hana arxasına keçərək hər ilmədə, hər naxışda möcüzə yaranan anası Xanımı xatırlayır, "Azərxalça"ya gəldiyi ilk günləri, ilk sənət addımlarını yada salır, bu böyük, misilsiz xalq sənəti bütünlüklə gözləri qarşısında canlanırdı.

Məhz bu xatırlamalar, sənət düşüncələri bir-birinin ardınca yeni portret-xalçaların yaranmasına da gətirib çıxarırdı. Onun bu işlərini diqqətdən yayındırmayan Heydər Əliyev görkəmli rus şairi A.S.Puşkinin, böyük gürcü şairi Şota Rustavelinin portret-xalçalarını gördükdən sonra yenidən Kamil Əliyev yaradıcılığına heyranlığı-

nı bildirmiş, böyük qiymət vermişdi: "Sizin böyük ustalıq, xalq sənətinin mürəkkəb bədii ifadə vasitələrindən istifadə etməklə yaratdığınız portretlər özünün orijinallığı, monumentallığı və yüksək texniki stilinə görə fərqlənir".

Həqiqətən, istər emalatxanada, istərsə də bədii sərgilərdə Kamil Əliyevin işlərini görəndə Heydər Əliyev bu sənət nümunələrindəki kompozisiyanı, mükəmməl bədii təsvirləri, naxışvurma texnikasını yüksək qiymətləndirər, əsərləri barədə dəyərli fikirlər söyləyər, onların arasında dostluq əlaqələri daha da möhkəmlənərdi. Ustad sənətkar xatırlayırdı: "Sov.İKP-nin XXVI qurultayı keçirilirdi. O zaman belə bir ənənə yaranmışdı ki, qurultayın gedişi zamanı hər gün bir respublika əsas rəsmilərə qonaqlıq verirdi. Təbii ki, belə bir imkanı - öz xalqının milli mətbəxini, kulinariya mədəniyyətini nümayiş etdirmək fürsətini Heydər Əliyev kimi uzaqgörən, ağıllı bir dövlət başçısı heç vaxt əldən verməzdi. Beləcə, qurultayın bir günü torpaqlarımızın və xalqımızın nələri yaratmaq qabiliyyətini göstərmək imkanı əlimizdə idi. Rəssam kimi mənə tərtibat işlərini yerinə yetirmək sifariş olunmuşdu. Milli ornamentlərlə bəzədilmiş süfrələr, boşqab dəstləri, serviz, hətta duz qablarına kimi şəxsən mənim eskizlərimlə, milli üslubda hazırlanıb göndərilmişdi. Süfrələrin kənarını qızılı saplarla naxışlamış, butalarla bəzək vurmuş, ağ, mavi və qızılı rənglərin harmoniyasını yaratmışdım. Meyvələr, şirniyyat, ət, hətta aşıpazlar da, hər şey Azərbaycandan aparılmışdı. Bir dəstgah qurulmuşdu ki!.. Gəl, indi Azərbaycanı tanıma! Ölkəni belə təmsil eləyənlər ey, qızım!"

Hər zamanın bir hökmü var. Müstəqilliyimizin şirinini hələ dadmağa imkan tapmamış tariximizin təkrarlanan səhifələri bütün həyatımızı dəyişdi. Zaman-zaman tarix səhnələrinə siyasi alət kimi atılan ermənilər yenə də uzun müddət bizlərə "böyük qardaş"lıq etmiş rusların havadarlığı ilə Qarabağ məsələsini meydana çıxartdılar. Bu konfliktlə xalqımızın başına gətirilən faciələrin yeni dalğası kükrədi. 1988-ci ildən üzü bu yana yaşanmaqdadır həmin ağrı-acılar... Kütləvi qırğınlar, işğal altına alınan torpaqlar, qaçqınlıq, kəçkünlük... Bütün bunlar Kamil müəllimin emalatxanasından da

yan keçmədi. Rəssam uzun illərdən bəri işləyib hazırladığı eskizləri bir yana qoydu, elə o andan Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizəyə başladı, ölkədə baş alıb gedən xaos, özbaşınalıq, qanunsuzluq hallarına qarşı etiraz səsinə ucaldı.

"Yaxşı dost dar gündə tanınar", - deyiblər. Kamil Əliyev də ən çətin məqamlarda Heydər Əliyevlə dostluğuna sadıq qaldı. Sov.İKP-dən çıxaraq Moskvaya, oradakı həyata vida deyib Vətənə dönən, lakin müəyyən haqsızlıqlar üzündən Naxçıvana üz tutan və həmyerlilərinin tükənməz sevgisi ilə qarşılanan Heydər Əliyevin yanına - Naxçıvana tez-tez gəldi. Dostuna mənəvi dayaq olmaq, onunla həmrəyliyi nümayiş etdirmək üçün ona baş çəkər, öz emalatxanasında bu böyük insanın portretlərini ən hörmətli yerdə saxlayırdı... Təkcə onunlamı dostluğa sadıq idi? O, görkəmli ziyalı, işıqlı insan Əziz Əliyevin doğmaca bibisi nəvəsi idi. Mircəfər Bağırov tərəfindən haqsız işdən uzaqlaşdırıldıqdan sonra keçirdiyi əsəb sarsıntısından o, xəstə düşübmiş... Bu böyük ziyalının xəstə çağlarında Kamil ustad tez-tez onlara gedər, baş çəkər, ehtiyacları ilə maraqlanardı! Əziz sandığın adamın həm sevincli, bəxtəvər çağlarında, həm də qəm, kədər qapısını döyəndə yanında olmağı, dərdinə şərik çıxmağı bacarmaq isə əsl kişilikdir! O vaxtlar Əziz Əliyevin ailəsi ilə qohumluq münasibətləri quran Heydər Əliyev çox sonralar - Kamil Əliyevin yaradıcılığının 60, anadan olmasının 80 illiyi münasibətilə möhtəşəm "Gülüstan" sarayında keçirilmiş yubiley tədbiri zamanı etdiyi son dərəcə səmimi çıxışında onun sədaqətli, etibarlı dost olduğunu vurğulayaraq deyirdi: "Mən Zərifə xanımla təzə tanış olmuşdum, hərdənbir görüşür, evlərinə gedib-gəlirdim. Bu, Zərifənin atası Əziz Əliyevin qohumudur. Mən onlara hər gedişimdə görürdüm ki, Kamil ordadır. Həmişə də gülürdü, zarafatlar edirdi, lətifələr danışırdı. Əziz Əliyev haqsız işdən çıxarıldığından xəstələnmişdi. Qohum-qardaşın qorxudan onların qapısını açmadığı vaxtlarda Kamil heç nədən çəkinmir, vaxtının çoxunu onunla keçirir, nərd oynayır, maraqlı, məzəli əhvalatlar danışır, onu darıxmağa qoymurdu. Mən hələ o zaman bu insanın sədaqətli dost olduğunu gördüm. Sonralar tez-tez Naxçıvana mənim yanıma da gəlir-

di, Bakıda baş verən gülməli əhvalatlardan danışır, lətifələr söyləyirdi.

Heydər Əliyev gülə-gülə sözüne davam etmişdi:

- Bunun çoxlu dostları vardı. Sənət adamları ilə də dostluq edirdi. İstəyirəm bir sirri də açım sizə: Bir dəfə axşam qapımız döyüldü. Zərifə xanım açdı, dedi ki, Kamildir. Təəccübləndim, dəvət etməmişdim, bu vaxt xeyir ola? Dedim ki, gəlsin. Gördüm qabaqda Kamil, dalınca da Tahir Salahov, Mürsəl Qarayev gəldilər, bir az da keflidirlər. Oturduq. Zərifə xanım süfrə açdı. Bir az sonra gəldilər. Gecə saat 4:00-da telefon zəng çaldı. Naxçıvandan Ağahüseyn idi. Səsimi eşidəndə dedi ki, bağışlayın, mənə bu nömrəni veriblər ki, zəng edim, vəziyyəti deyim. Soruşdum ki, nə olub? Dedi: - Kamilgil qəzaya düşüblər, üçü də xəstəxanadadır.

Söz yox ki, mən getdim ora və gördüm ki, bunların üçü də şilkütdür. Birinin ayağı göydən asılıb, birinin qolu, başı-gözü tamam sarıqlıdı, bircə Kamil bir balaca özündəydi və danışa bilirdi. Təbii ki, mən səhərədək bunların yanında qaldım, xəstəxanada da münasibət tamam dəyişdi, həkimlər daha çox qayğı göstərdilər və dostlar sağaldılar. İndi səndən soruşuram: - "Hanı o dostlar? Mürsəl vəfat edib, bəs Tahir Salahov niyə gəlməyib?"

Bu sədaqət, bu etibar heç şübhəsiz ki, Heydər Əliyevin ustad-sənətkarla dostluğunda az rol oynamamışdı.

Bu epizodun özü isə mərhum dövlət başçımızın da sədaqətli dost olduğunun ən bariz göstəricisidir.

1992-ci il idi. Heydər Əliyev Naxçıvandan Bakıya gəlmişdi. Dostu ilə görüşmək üçün Kamil Əliyevin emalatxanasına baş çəkmiş, burada gördüklərinə təəccübünü gizlədə bilməmişdi. Kamil ustad xəyalən o illərə qayıdır:

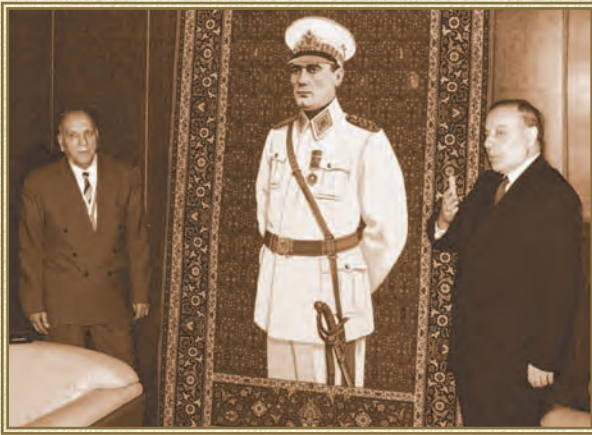
- Atatürkün portretini yaratdığım xalçanı gördü. Bəzi məsələlərlə bağlı söhbət etdik. Mən birinci dəfə göürdüm ki, onun Atatürkə necə böyük məhəbbəti var!

O, nadir şəxsiyyətə yüksək dəyər verirdi. Onun özünün portretlərini isə emalatxanada göz bəbəyi kimi qoruyub saxladığım və ən görkəmli yerdən asdığım, yəni yerini dəyişmədiyim də diqqətindən

qaçmadı... Bunun o dövrdə nə demək olduğunu Heydər Əliyev yaxşı bilirdi. O, çox arif adam idi, bir çox mətləbi sözsüz anlayırdı... Sonralar, 1993-cü ildə Heydər Əliyev yenidən hakimiyyətə gəldi. İndi o ölkənin Prezidenti, həm də Ali Baş Komandanı idi. 1997-ci ildə keçiriləcək 75 illik yubileyinə respublikamızda ciddi hazırlıq gətirdi. Mən də xalçaçı rəssam kimi dostumun ad gününə hədiyyə etməyi düşündüm və qərara gəldim ki, Ali Baş Komandanın xalça üzərində portretini məhz general libasında yaradım.

*Kamil müəllim deyirdi
ki, Mustafa Kamal
Paşa Atatürkü bütün
türk dünyası sevir,
ancaq Heydər Əliyev
nəinki bu böyük dövlət
xadimini sevir, həm də
onu özünə örnək
sayırdı.*

General mundirində isə onu bircə dəfə görmüşdüm və bu formada elə yaraşlıq görünürdü ki!.. Sonralar da onu görürdüm, ancaq formada yox. Ümumiyyətlə, Heydər Əliyev bu geyimdə çox az olurdu. Yəqin ki, onu bu formada görənlər olub və mənimlə razılaşırlar.

Fikrində, düşüncəsində hər zaman qəti olan Kamil Əliyev xatırlayır ki, "Heydər Əliyevin ölkənin Ali Baş Komandanı kimi məhz general libasında portret-xalçasını yaratmağı, onu məhz hərbiçi kimi təqdim etməyi qərarlaşdırdım. Mən bu yeni əsərimdə fərqli ab-hava, əhval-ruhiyyə bəxş etməli, həm də xalçaya məxsus olan naxışları ona yaraşdırmalı idim. Və bir daha portret-xalça ustası olduğumu təsdiq etməliydim. Bu çox çətin iş idi, asan deyildi".

Bu orijinal sənətin özünəməxsus çətinliyini mərhum Prezidenti-

miz dostunun 80 illik yubiley tədbirindəki tarixi çıxışında da dilə gətirmişdi: "Bilirsiniz... xalça sənəti olduqca çətin sənətdir. Rəssam kağız üzərində çəkdiyi rəsmi və ya portretin hər hansı bir yeri xoşuna gəlmədikdə onu pozub təzədən çəkə bilər. Xalçada isə belə deyil. Əgər bir ilmə səhv düşərsə, bura qədər toxunmuş yer tamam sökülməlidir, yenidən toxunmalıdır. Amma açıqı, Kamil məni xalça üzərində ilmələrin gücü ilə, qüdrəti ilə daha çox özümə oxşadıb..."

Günlər bir-birini qovdu, aylar keçdi. Dostunun yubileyinə həsr etdiyi "Yoldaş Heydər Əliyev" xalçasının son ilmələri də vuruldu, xalçaçı qızlar yeni sənət nümunəsini dəzgahdan götürdülər...

Deyəsən, aylarla çəkdiyi zəhmət hədəfə getməmiş, əsl sənət əsəri yaratmışdı. Həmin əsəri barədə ustad sənətkar həyəcədən, ya təvazökarlıqdanmı, təkcə bunları söyləyə bilmişdi: "Nə istəmişəm, nəyi bacarmışam, onu da ifadə etmişəm bu xalçada..."

Əslində isə o, çox şey verə bilmişdi portret-xalçada: sanki bu gənc general təlqinedici, ciddi baxışlarla onu mühüm strateji coğrafi mövqedə yerləşən, zəngin yeraltı və yerüstü sərvətə malik bir ölkədə hakimiyyət zirvəsinə doğru aparın çətin və şərəfli yolu əvvəlcədən seyr edirdi. Bəlkə də, nə vaxtsa xalqının ən ağır məqamında onu bir daha parçalanmaqdan qorumaq, müstəqil Azərbaycanı möhkəmləndirmək üçün hakimiyyətə təkrar qayıdışını da qa-baqcadan görürdü.

Heydər Əliyevin portreti ictimaiyyət arasında rəğbətlə qarşılandı. Bu, onun 75 illiyinə Azərbaycan xalçaçılarının ən böyük hədiyyəsi idi. Həmin portret-xalçanın oxşarı da paralel olaraq toxunub hazır olanda müəllif onu Heydər Əliyevin vətəni Naxçıvana göndərdi və bu sənət əsəri bu gün orada, qədim xalçaçılıq ənənələrini, xalça sənətinin tarixini özündə yaşadan muzeydə saxlanılır.

A vertical decorative border on the left side of the page, featuring intricate floral and geometric patterns in gold, brown, and blue. The patterns include stylized flowers, leaves, and pointed motifs.

*Təşkilatçılıq
da istedaddır*

Kamil Əliyev həm də böyük təşkilatçılıq qabiliyyətinə malik idi. O, "Azərbayca"ya rəhbər təyin olunduqdan az sonra müəssisənin iş ahəngini artırdı, minlərlə toxucunu bu işə cəlb etdi. Zərgərlik fabrikinin direktoru olduğu dövrlərdə qazandığı idarəçilik təcrübəsi köməyinə gəlirdi. Ümumiyyətlə, dekorativ-tətbiqi sənət sahəsindəki biliyi xalçaçılıqda qolundan tuturdu. Çox məhsuldar işləyir, forma kamilliyi, rənglərin harmoniyası, proporsional gözəlliyi ilə seçilən şəxsi kompozisiyalarını yaradırdı. Bu kompozisiyalarda həm də xalqın ruhunu, fəlsəfəsini, dünyagörüşünü, düşüncələrini ifadə edir, xalçaçılığın tarixi ənənələrini, milli koloriti qoruyub saxlayırdı.

O, "Azərbayca"ya bütün ruhu ilə bağlı idi, buranı özünün sanki ikinci evi sayırdı. Vaxtının çoxunu, bəzən hətta bütün gününü iş otağında və xalçaçı qızlarının yanında keçirərdi...

Zaman-zaman, ilmə-ilmə xalqın yaddaşına həkk olan, nənələrimizin, analarımızın yaşatdığı nəfis, ornamental, süjetli xalça nümunələri indi bütün sədləri aşaraq dünya bazarlarına yol açıb, muzeylərin bəzəyi olub, xalqımıza şöhrət gətirib. Bu işdə "Azərbayca" İstehsalat Birliyinin rolu böyükdür. 70 ilə yaxın fəaliyyət göstərən müəssisə əllə toxunan xalça və xalça məmulatlarının istehsalı üzrə ixtisaslaşmışdır. Xalqımızın əsrlərdən bəri qoruyub saxladığı xalçaçılıq sənəti "Azərbayca" İstehsalat Birliyinin hesabına bugünkü səviyyədə qorunub saxlanmış və inkişaf etdirilmişdir. Bura həm də bir məktəbdir - xalçaçı qızlar məktəbi. Hər il neçə-neçə yeni xalçaçı qızın yetişməsində böyük rol oynayır. Bu gün dünya bazarlarında xüsusi yeri olan Azərbaycan xalçaları milli ruhumuzu yaşa-

dan qədim ənənəyə uyğun zərif qadın əllərinin bəhrəsidir.

"Azərbayca"nın təkə Bakıda 6 sexi var. Xalq sənətinə həvəs göstərən qız və gəlinlər Nardaranda, Zabrat, Binə, Hökməli və Lökbatanda, həmçinin Azərbaycanın səfəli guşələrində - Quba, Dəvəçi, Qazax, Yardımlı, Qəbələ və İsmayılının Lahıc kəndindəki sexlərində bir-birindən gözəl xalçalar toxuyub araya-ərsəyə gətirirlər. Qəbələdəki xalça sexininsə qəribə tarixçəsi var. Bir gün Qəbələyə gədən Kamil müəllim, burada qız-gəlinin Şirvan xalçası toxuduqlarının şahidi olur. Xalça sənətinin xiridarı bilirdi ki, Qəbələdə ümumiyyətlə, xalça toxumağa nə marağ, nə də məktəb olub, yəni xalçaçılığın ənənələrini yaşadan nənələrimiz, analarımız elə bil burada bu sənətə tarixən həvəs göstərməyiblər. İşin mahiyyəti ilə maraqlanan ustad öyrənir ki, Qəbələyə Lahıcdan bir gəlin gətiriblər. O da qız-gəlini başına yığıb onlara xalça toxumağı öyrədir. Beləliklə, bütün ömrünü bu əfsanəvi, ecazkar sənətin yaşamasına sərf edən sənətkar yubanmadan Qəbələdə "Azərbayca"nın sexini açaraq qızların həvəsini ölməyə qoymur və onları yeni-yeni xalça nümunələri toxumağa səfərbər edir.

İçərişəhərdəki sexdə isə qızlar xüsusilə portret-xalçaları, sifarişləri toxuyurlar. Çünki ustad buradakı işlərə son dərəcə diqqət yetirir, hər ilməyə, naxışa fikir verirdi. Əqibə Musayeva, Afət Mansurova, Sumayə Mirzəyeva, Qumaş Allahverdiyeva, Hicran Səfərova, Zivər Mustafayeva, Mələhət Rəhimova, Fizzə Əliyeva, Əzimə Əliyeva, Könül İbadova, Rüksarə Əliyeva - qızların hamısı Kamil müəllimin nurlu üzünə baxanda başa düşürdülər ki, gördükləri iş onun ürəyincədir, yoxsa əksinə...

Bircə ilmənin səhv düşməsi neçə ilmənin sökülməsi və yenidən vurulması deməkdir. Bu işin məsuliyyətini qızlar aydın dərk edərək işlərini xüsusi diqqətlə və böyük məhəbbətlə yerinə yetirirdilər. Kamil müəllimsə onlara öz övladı kimi yanaşır, problemləri ilə maraqlanır, imkanı daxilində hər birinə kömək etməyə çalışırdı. Kimisinə ev alır, kimisinin məhkəmə mübahisəsini həll edir, kiminin də övladının işlə təmin olunmasına yardım göstərirdi...

*“A.S.Puşkin” portret-xalçası
hazır olanda demişdi:*

*- Çox sağ olun, qızlar, bir
ilmənin belə yerini səhv
salmamısınız. Puşkin böyük
şairdir. Bu hörmət və ehtirama
layiqdir.*

"Azərbaycan"ın uğur qazanmasında rəssamların işi əvəzsizdir. Hər bir çeşnidəki kompozisiya, rənglərin ahəngi, zəngin naxış örtüyü rəssam fırçasının əbədiyaşarlığıdır, rəssam təxəyyülüdür. Nərminə, Şəfəq, Tünzalə, Səbiyə kimi rəssam qızlar daim axtarırdadırlar. Kamil Əliyev məktəbində yetişmiş, püxtələşmiş bu qızlar çeşniləri yeni təkliflərlə təzadən işləyir, köhnə xalça nümunələrinə yeni həyat bəxş edirlər.

Milli düşüncəyə, soy-kökünə bağlı təəssübkeş vətəndaş olduğunu "Azərbaycan"da istehsal olunan xalçaların aşağı künc ətəyində "Azərbaycan" sözünü yazdırması ilə bir daha təsdiqləyən Kamil müəllim bu addımla ermənilərin və başqalarının xalçalarımızı özününküləşdirmək cəhdlərinin qarşısına da sədd çəkirdi.

Söhbətlərinin birində deyirdi ki, təşkilatçılıq qabiliyyətinin özü də bir istedaddır. Təşkilatçı adam hər işin öhdəsindən uğurla gələ bilər. Bax, indi mən evdəyəm, ancaq "Azərbaycan"da işin necə getdiyini bilirəm. Kamil Əliyevin anadan olmasının 80, yaradıcılıq fəaliyyətinin 60 illiyinin qeyd olunduğu həmin təntənəli mərasimdə respublika Prezidenti Heydər Əliyev yubilyarın məhz bu sahədəki fəaliyyətini də yüksək qiymətləndirərək demişdi:

- Siz çox istedadlı xalq rəssamı olmaqla yanaşı, eyni zamanda yaxşı təşkilatçılıq qabiliyyətinə maliksiniz. Rəhbərlik etdiyiniz "Azər-

xalça"nın kollektivi yaratdığınız gözəl xalça nümunələri ilə öyünə bilər. İnanıram ki, bu yetkinlik yaşınızda siz bu qədim el sənətinin incəliklərini, sirlərini gənclərə öyrədəcək, tətbiqi sənətimizin bundan sonrakı inkişafı üçün çalışacaqsınız.

Elə həmin təntənəli gündə "İstiqlal" ordeni ilə təltif olunan "Azərbaycan xalça" İstehsalat Birliyinin direktoru Kamil Əliyev cavab nitqində bunları söyləmişdi:

- Sizin mənə təqdim etdiyiniz orden yüz min, bəlkə də yarım milyonluq xalçaçının əməyinə verilən yüksək qiymətdir. Azərbaycanda bu gün yüz minlərlə xalçaçının məşğul olduğu bu sənət analarımızdan, nənələrimizdən yadigar qalmışdır. Digər sənət sahələrinin mütəxəssisləri Amerikada, İngiltərədə, Fransada, Rusiyada və s. ölkələrdə oxuyub öyrənmək imkanı əldə etsələr də, xalçaçılıq sənəti yalnız və yalnız analarımızın ilmələri-ilmələrə qovuşdurub, onu getdikcə təkmilləşdirərək bugünkü səviyyəyə gətirib çıxardığı qədim, milli bir sənətdir. Azərbaycan xalçasına verdiyiniz bu qiymətə görə sağ olun.

*O gün sevincimin
həddi-hüdudu yox idi.
Heydər Əliyevin
mənim və Azərbaycan
xalçaçılarının əməyinə
verdiyi yüksək qiymət-
dən iftixar hissi keçirir,
ürəyim fərəhdən
köksümə sığmırdı...*

Dövlət başçısının bu mükafatı sənətinə verilən ikinci böyük mükafat idi, birincini isə ona Azərbaycan xalçası dünyada birinci yeri tutduğuna görə, Amerikada təqdim etmişdilər. Bu, Azərbaycan xalçasının layiqli qiyməti idi...

*Xalça sənətinin gələcəyi
haqqında düşüncələr*

Bir gün yenə Kamil müəllimlə İçərişəhərdəki fərdi xalça muze-
yində görüşməli idik. Danışdığımız vaxtda orada oldum. Qapını
açıb içəri boylandım, ilk anda gözümə dəymədi. Başını masanın
üstündə çarpazlaşmış əllərinin üstünə qoyub fikrə dalmışdı, əsəbi
görünürdü:

- Kamil müəllim, yaman narahat görünürsünüz, nə olub? - de-
yə soruşdum. Bir söz demədi, ayağa durub mənə yaxınlaşdı, gö-
rüşdü və qolumdan tutub mənimlə birgə bayıra çıxdı. Kamil mü-
əllimin şəxsi muzey üçün nəzərdə tutduğu bu obyektə bitişik möh-
təşəm bir bina inşa olunurdu, özü də binada çox qaynar iş gedir-
di. Gurultudan, motor, maşın səsindən qulaq tutulurdu. O, əlini bi-
naya sarı uzadıb:

- Bunu görürsən?..

"Hə", deməmiş sözünə davam etdi:

- Bax, bunlara əsəbiləşmişəm, bu səs-küy beynimə düşüb, bu
gurultu, inan, məni öldürəcək... Nəçə vaxtdır rahatlığım yoxdur.
Hərdən dəcəl uşaqlar kimi etiraz əlaməti olaraq yerdəki daş-kəsək-
lərlə onları lap daş-qalaq etmək, pəncərə şüşələrini çilikləmək istə-
yirəm...

Təəccüblü baxışlarımdan onun nə demək istədiyini anlamadığı-
mı duyub, sözünə davam etdi:

- Elə bilirsən, özüm üçün narahatam? Əşi, nə qədər tikərlər? Ba-
kıya heç baxmısan? Bir yandan söküb, bir yandan tikirlər, heç öz-
ləri də bilmirlər sökdükləri nədir, tikdikləri nə?.. Harada gəldi, ne-
cə gəldi... Belə getsə, nəinki İçərişəhərdən, heç köhnə Bakının
özündən də əsər-əlamət qalmayacaq. Bu baltalar elə bil kürəyimə,
ürəyimə saplanır. Kimə deyəsən?!

- Ustad, bu da bir siyasətdir... Tariximizin qədimliyini sübut edən
nə varsa, yox etmək... Heç bilmək olmur, nəşılıqdır, yoxsa qəsd?!

- Buna nəşılıq demək olmaz. Səhv bir dəfə olar, iki dəfə olar...
Bilmirlərsə, bilənlər, ürəyi xalq üçün yananlar deyirlər, hay-haray
qoparırlar axı. Eşitmirlər, ya eşitmək istəmirlər? Bu, öz mədəniyyə-
tinə qəsdən başqa bir şey deyil... Deyirəm, danışırım, oluram pis
adam... Mən lap gözümün işığına da bunu bağışlamaram. Fikir ver,
mən Şeyxlə bir vaxt yaxın dost olmuşam, tədbirlərdə birgə iştirak

kımız, qoşa şəkillərimiz. İndi xalçaçılığımıza münasibətdə fikirlərimiz, münasibətlərimiz haçalanıb. Çəkinmədən hər yerdə deyirəm, hər kəs öz işi ilə məşğul olmalıdır, xalçaçılıqdan ondan başı çıxanlar danışa bilərlər... Nəinki qondarma "Xalı" firmasının rəhbərləri və onun havadarları.

- Kamil müəllim, pul ki var, şeytan sifətlidir. Əvvəla, onun açmadığı qapı yoxdur, sonrası da, o, insanı yaman dəyişir, hər şeyə biganələşdirir, əsasən milli ruhu öldürür...

- Qızım, mənim dünyada olmadığım ölkə yoxdur, çox az dövlət tapılar ki, orada mənim xalçalarım olmasın və onların sərgiləri təşkil edilməsin. İran, Səudiyyə Ərəbistanı, Türkiyə, Dubay, Hindistan, ABŞ, İspaniya və s...

Dehli, Nepal, İstanbul, Ankara, İzmir, London, Tehran, Nyu-York, Daşkənd, Kiyev və dünyanın neçə-neçə başqa şəhərlərində sərgilərim keçirilib, həmişə də yüksək mükafata layiq görülmüşəm. Amma xalçaçılığa münasibətim heç zaman dəyişməyib, ona olan sevgim illər ötdükcə azalmayıb, əksinə, daha da çoxalıb... Azərbaycan xalçasının şöhrəti gör hansı səviyyəyə qalxmışdı ki, qonşu ölkələr özlərinin toxuduqları xalçaları Azərbaycan xalçası adı ilə bazara çıxarıb satırdılar...

Kamil müəllim deyirdi ki, hansı ölkədə fərdi yaradıcılıq sərgim açılırdısa, böyük maraqla qarşılanırdı. Sanki dünyanın hər yerində Azərbaycan xalçalarını tanıyır, sevirdilər.

- Odur ki, onun sabahından da nigaransınız, qədim xalq sənətinin naşı, hissiz, sevgisiz insanların əlinə düşməsi ilə barışa bilmirsiniz...

- Özü də bu nigarançılığım durmadan artır. Bu gün Azərbaycan xalçası dünyanı gəzir, lakin eyni zamanda, dünyanın bir çox yerlərindən respublikamıza xalçalar gətirilir. Dubaydan, Pakistandan, İrandan... Özü də bizim xalçalardan qat-qat ucuz satılır. Azərbaycana gələn hər hansı bir əcnəbi buradan xalça alıb aparır ölkəsinə və təbii ki, ucuzunu seçir. İran xalçalarının işlənmə texnologiyası yüksəkdir, gözə yatımlıdır, lakin onun ipi, sapı, rənglərinin keyfiyyəti bizimki kimi deyil axı!.. Təəssüf ki, bunu xalçaçılıqdan başı çıxan bir qism adamdan başqa heç kəs hiss etmir. O cümlədən əcnəbinin biri. Xalçanı alıb aparır ölkəsinə, özü də deyir ki, Azərbaycan xalçasıdır. Bu xalça da 2-3 ilə öz gözəlliyini, keyfiyyətini itirir və evin xanımı tərəfindən atılır bir küncə. Həmin alman, fransız, ingilis xanımının fikrində isə Azərbaycan xalçası keyfiyyətsiz bir mal kimi qalır. Beləliklə, Azərbaycan xalçasının dünya bazarında reytingi düşür. Bu barədə çox demişik.

- Ancaq Azərbaycan xalçası 1952 və 1998-ci illərdə dünyada birinci yeri tutub, qızıl medal alıb..

- Onda tamam başqa idi. O vaxt Azərbaycana qeyri-qanuni yollarla nə xalça gətirilirdi, nə də çıxarıldı, nə edilirdisə, dövlət xətti ilə edilirdi. İndi kim nə istəyir gətirir, kim nə istəyir aparır. Biz Azər-

Amerika Birləşmiş Ştatlarında onun yaratdığı xalça ən yüksək mükafata - Qızıl medala layiq görülmüşdü.

baycanda xalça istehsalının gücünü artırmağa nail olmalıyıq, onda qiymət də aşağı düşər, tez alınar. Biz xalçaçılarımızı işsiz, xalçalarımızın taleyini isə şübhə altında qoymuşuq. Mən 10 ildir ki, buna qarşı mübarizə aparıram. Vaxtilə mərhum Prezidentimiz kömək etdi, dövlət külli miqdarda vəsait ayırdı, avadanlıqlar alınıb gətirildi. Nə olsun, indi Zabratdakı xalçaçılıq kombinatında yatıb qalır... Məni, bütün ömrünü, həyatını xalqımızın mədəniyyət tarixində özünəməxsus yeri olan xalçaçılığın qədim, zəngin ənənələrinin qorunub saxlanmasına və inkişafına, bu ənənələr əsasında yeni çalarlarla portret-xalça janrı yaradaraq onun tərəqqisinə həsr etmiş novator rəssam kimi daha çox narahat edən özümüzün bu sənətə lazımcaca dəyər verə bilməməyimizdir. Bu günlərdə Belçikanın müdafiə naziri yaratdığım fərdi muzeyə gəlmişdi. Rəy kitabına yazır ki, mənim xalça, palaz, kilimə, onların istehsalına böyük marağım var. Nə qədər qeyri-adi, əfsanəvi gözəllik yaratmışınız. Adam bu muzeydən, gözəllik dünyasından çıxmaq istəmir. Anama həsr etdiyim xalçanın önündə durub soruşdu ki, niyə ananı belə gözəl yaradıbsan? Dedim ki, anam elə binadan gözəl yaranmışdı. Mən hələ onun gözəlliyini tamamilə orijinal təsvir etməyi bacarmadım.

Anası Xanım haqqında kövrələ-kövrələ danışmaqdan yorulmayan Kamil müəllimin sözünün bu məqamında ustad Şəhriyarın "Eyvah, anam" əsərindəki misralar yadıma düşdü və ucadan dedim:

Anam məni yaratdı,
Mən aləm yaratmışam.

Kamil müəllim əlavə elədi: "Hə, doğru sözdü, anam Xanım da məni yaratdı ki, sənin məhəbbətlə söz açdığın bu aləmi yaradım... Görəsən, dünyada mənim anamdan gözəl, anamdan qabiliyyətli bir qadın olubmu? Onun əlləri də qızıl idi, ürəyi də. Bilmirəm, o gözəllikdə xalça toxumağı, evdarlığı, insanlarla o dərəcədə xoş rəftarı, eh, bütün bildiklərini haradan, kimdən öyrənmişdi!.."

*Ustada ehtiramını
gizlətməyən şagird*

Kamil Əliyev xalçaçılığın inkişafı üçün çox şey edib. 1938-ci ildən bu sahədə çalışan xalçaçı rəssamın sənətə özünəməxsus münasibəti var. Öz həyat təcrübəsinə, başına gələnlərə əsasən deyir ki, rəqabət öz yerində, amma paxıllıq hissi olmasa, sənət yaşamaz. Bir vaxt mənə qarşı qadağalar, maneələr olmasaydı, yəqin ki, bu gün Kamil Əliyev olmazdım. Mən Lətif Kərimovu özümə müəllim sayıram, məni öyrədən olmayıb, ancaq mən ondan öyrənmişəm. Lətif Kərimovun Azərbaycan xalçalarının ən qədim nümunələrinin yığılıb toplanmasında, onun regionlar üzrə qruplaşdırılmasında, xalçaçılığın elmi şəkildə öyrənilməsində çox böyük əməyi var...

Kamil Əliyev öz müəllimi haqqında yüksək fikirdədir və bunu hər zaman etiraf etməkdən çəkinmir. Onun özünün haqqında isə belə deyirlər: Kamil Əliyev Azərbaycan xalçalarına yeni nəfəs verdi, onu dünyaya tanıtdı, bu qədim el sənətini ölməyə, unudulmağa qoymadı...

Kamil müəllimin digər bir etirafı da maraqlıdır. Deyir ki, mən Lətif müəllimin qorxusundan rəssam oldum. O, sərbəstliyi, müstəqilliyi önə çəkirdi, eyni zamanda hər hansı bir detalın belə olduğu kimi köçürülməsinə razı ola bilmirdi. Mən də işləyəndə birinci növbədə təkrarçılıqdan qaçmağa çalışırdım, Lətif müəllimin "Köçürmə", - deyə məni danlayacağından qorxurdum. Elə bu qorxu hissi ilə həmişə təzə bir şey çıxırdı ortaya. İndi deyə bilərəm ki, insanın ən böyük rəhbəri qorxudur, yəni məsuliyyət hissənin olmasıdır. Bir də ki, çətinlikdən keçməyən, bərkədən-boşdan, sınaqlardan çıxmayan adam əsl sənət zirvəsinə yüksələ bilməz. Uşaqlığında atılıb-düşməyən, çilingaç, topaldı qaç, gizlənpaç, aşıq-aşıq oynamayan, dəcəllik etməyən insan necə deyə bilər ki, bu həyatı, uşaqlıq çağlarını yaşadım. Uşaqlığı da, gəncliyi də, hətta qocalığı da onun qanunlarının tələb etdiyi kimi yaşamalısən. Bütün ömrün boyu sənətin çatışmazlıqların tənqid edilə-edilə daha yaxşı nəticələrə doğru yol gedirsən. Mən də bugünkü mövqeyə bax, beləcə yüksəlmişəm. Uzağa getməyə. Hər gün televiziya proqramlarına baxırıq. Hər verilişdə çox yox, tutaq ki, üçcə kəlmə ağıllı söz, müdrik fikir olanda, ayda 300, bir ildə isə 4000 olacaq və bu kəlmələr necə-necə insanın dünyaya baxışını düzgün məcraya yönəldə bilər... Bu rəqəmləri elə-belə, sözgəlişi dedim.

O Lətif Kərimovu xalça sənətində özünə ən birinci müəllim, ustad sayırdı...

Yəqin Sabirin "Ömür kitabı"nı oxumusan, görürsən necə gözəldir? Sabir Rüstəmxanlı deyirəm. Oxuduqca, sanki özün də uşaqlığından üzü bu yana böyüyə-böyüyə gəlirsən. Sənətdə də belədir. Yığıla-yığıla, bürdrəyə-bürdrəyə əsl sənətkarlığa doğru yol gedirsən və çox çətinliklə sənət zirvəsinə qalxırsan...

- Kamil müəllim, siz özünüzü kiminsə davamçısı sayırsınız mı? Bəs sizin necə, davamçılarınız varmı?

- Bilirsən, bir insan digərinin, bir səs digərinin təkrarı olmadığı kimi, sənətdə də bir sənətkar digərinin davamçısı ola bilməz, o nəşə təzə bir şey deməsə, heç vaxt qəbul edilməz. Heç kəsin davamçısı deyiləm, nə də davamçılarım var. Mənə şagird olmaq istəyən yoxdur, çünki çox tələbkəram. Əgər sənətkar görürsə ki, kimsə qabaqda gedir, onda ona dəstək olmalı, himayədarlıq etməlidir, təəssüf ki, mən belə birisinə rast gəlməmişəm. Bir də ki, sənətkar dünyadan getsə də, sənət yaşayır və yeni-yeni sənətkarlar yetişir. Cabbar Qarayağdı yoxdur, ancaq sənəti yaşayır. Yeri gəlmişkən, onu deyim ki, musiqinin inkişafına həmişə qayğı olub bizdə, musiqi məktəbləri, konservatoriya... Xalçaçılıq isə ən çox xalqın öz arasında inkişaf edib, yayılıb... Elə ona görə də əsl xalq sənəti adlanır. Sözün açığı, mən bu gün musiqimizin, teatrımızın səviyyəsindən narazıyam, onların vəziyyəti də mənə bir vətəndaş kimi düşündürür, narahat edir.

Mən yenə də deyirəm, Azərbaycanı dünyaya xalça qədər yaxından tanıtdıran sənət yoxdur. Qubanın "Çiçi"si, "Qollu Çiçi"si, "Xırda Çiçi"si, Dəvəçinin "Pirəbədil"i, "Qaraqaşlı"sı, Qusarın "Qımıl"ı bu gün gör dünyanın haralarına gedib çıxıb!..

Mən qızım Nərminəyə də deyirəm ki, xalça sənətindən başın çıxır, qəşəng çeşnilər də çəkirsən, başqa işlərdən əl çək, gəl otur burada, səni yaratdığım bu muzey əbədi yaşadacaq. Məndən sonra bəri sən davam elətdir tutduğum müqəddəs sənət yolunu...

Nərminə isə muzeyin təzəcə təmir olunmuş mətbəxinin divarlarını silir, yır-yığış edir, atasının sözlərini kübar bir təbəssümlə təsdiqləyir, xasiyyətini yaxşı bildiyindən, sözünün qarşısına başqa bir sözlə çıxmırdı...

Kamil müəllim maraqlı həmsöhbətədi. Tez-tez olub-keçənlərdən danışardı. Bir dəfə də Heydər Əliyevlə bağlı bir əhvalatı xatırladı. Deyirdi ki, tez-tez görüşüb dostcasına söhbətləşərdik.

Bu dəfə də belə oldu, görkəmli sənətkarları xatırladıq, dünya mədəniyyətinə töhfələr vermiş, öz müasirlərimiz olan insanlardan söz açdıq...

- Gör kimlər gəlib-gedib bu dünyadan... Ü.Hacıbəyov, Q.Qarayev, Niyazi, K.Kazımzadə, T.Quliyev, L.Kərimov. İndi hardadır bunlar? - deyər Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında xidmətləri olan bu görkəmli şəxsiyyətləri bir daha hörmətlə xatırladı.

- Allah yaxşılıarı tez aparır, - dedim. Gördüm cavabım o qədər yaxşı alınmadı. Axı, onun özünün də az yox, 82 yaşı olacaqdı... Tez fikrimə düzəliş verdim: - Ancaq ən yaxşılıarı aparmır, təəssübkeş adamlar, ustad sənətkarlar, dahilər daha çox yaşayırlar, ölümündən sonra isə ürəklərə, yaddaşlara əbədi həkk olunurlar. Məsələn, Nizami, Füzuli... Peyğəmbərimiz Həzrəti Məhəmməd (s) 63 yaş yaşayıb, o dövrdə 60-70 il yaşamaq uzun ömür sayılırdı. Az, ya çox ömür yaşamaq yox, onu necə yaşamaq əsas şərtidir. İnsanlara fayda vermək, onlara gərəkli olmaq... bu amala xidmət etmək lazımdır, - deyər sözümə düzəliş verdim.

- İnsanlar haqqında danışır fikir yürüdəndə bəzən "O, çox ağıllı, uzaqgörən adamdır", - deyirlər. Bu xüsusiyyəti hərə öz meyarı ilə ölçüb-müəyyənləşdirir. Bəs Kamil müəllim nə düşünür bu barədə?..

- Dünyanın çox yerlərində olmuşam, ən möhtəşəm muzeyləri seyr etmişəm. Həmişə də fikirləşmişəm: insanlar müxtəlif olur, onların həyata baxışı da həmişə bir-birindən seçilir. Bir də görürsən, ömrü bo-yu naz-nemət içində yaşayan birisi dünyasını dəyişib gedir, tez də unudulur. Eləsi də olur ki, illərlə yığıb qoyduğu nadir əşyaları hansısa bir muzeyə bağışlayır. Bax, mən belə insanlara hörmətlə yanaşırım. Şəxsən mən özüm şəxsi kolleksiyalarımın içərisindən bir dəst orden, medal tarix muzeyinə bağışlamışam. Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, həkim Şamama Ələsgərovanın sinəsini bəzəyən "Lenin" ordenini də mənim xahişimlə muzeyə təqdim ediblər. Görkəmli dövlət xadimi Əziz Əliyevin orden və medalları da ordadır. Muzeylər tarixin qorunub-saxlandığı müqəddəs bir məkandır. Hər bir xalqın tarixini, mədəniyyətini bu muzeylərdə toplanan həmin ekspozisiyalardan öyrənirsən. O, xalqın malıdır... və bütün dünya ölkələrində bu sənət nümunələrinin, tarixin yadigarı olan əntiq əşyaların ölkədən çıxarılması qadağan edilmişdir. Təkcə xalçalarla, xalçaçılıq sənəti ilə bağlı Türkiyədə, İranda nazirlik və ya nazirlik səviyyəsində bir qurum fəaliyyət göstərir, xalqın bu nadir sənət incilərini ciddi nəzarətdə saxlayır. Bizdə isə... Hə, bəs bizdə vəziyyət necədir? Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyində də xaricə aparılan mallara rəy verən komissiya yaradılıb.

Onun tərkibinə tanınmış alimlər salınıb, ancaq təəssüf ki, burada bir nəfər də olsun xalça mütəxəssisi yoxdur. Komissiya üzvlərindən birinin adını çəkmək istərdim. Milli Elmlər Akademiyasının Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun direktoru Rasim Əfəndiyev. O, gözəl alimdir, ancaq öz sahəsində. Doğrudur, alimin xalçaçılığa aid kitabı var - özü də dəyərli kitabdır və onun araya-ərsəyə gəlməsi üçün xeyli zəhmət çəkib. O, dünya muzeylərində və xarici ölkələrdəki şəxsi kolleksiyalarda saxlanılan Azərbaycan xalçalarını toplayıb kitab şəklində nəşr etdirib. Yaxşı olardı ki, Respublika Xalq Tətbiqi Sənəti və Xalça Muzeyi də burada nümayiş olunan xalçaların taleyini, tarixini əks etdirən belə bir kitab hazırlasın, həmin kitab muzeyə gələn qonaqlara, turistlərə bağışlansın.

Ümumiyyətlə, komissiyaya təqdim olunan xalçalara rəy vermək üçün onun tərkibində xalça mütəxəssisinin olması çox lazımdır, çün-

ki elə xalçalar var ki, onları heç komissiyaya çıxarmaq olmaz. Belə şeylərə baxan yoxdur. Mən bu barədə Milli Məclisin iclasında danışmış fikrimi bildirmişəm. Hansısa qüvvələr istədikləri ən qədim xalçanı belə komissiyadan keçirib Azərbaycandan çıxarırlar. Onun sonrakı taleyi isə heç kəsi maraqlandırmır... Yaxşı adam odur ki, özünü yox, daha çox elinin, obasının, millətinin sabahını düşünür.

Bütün bunları ürək ağrısı ilə danışdı Kamil müəllim. Azərbaycan xalçasının sabahından nigaran qalan, onun taleyinə laqeyd yanaşanlarla ər savaşına çıxan, öz ilahi sevgisini ilmələrdə, naxışlarda tapan ustad sənətkar...

Kamil Əliyev tez-tez təkrar edirdi ki, biz milli dəyərlərimizin keşiyində ayıq-sayıq durmalıyıq, maddi-mənəvi sərvətimizin bircə zərrəsinin belə yad əllərə düşməsinə yol verməməliyik. Xalçalar isə ən qiymətli sərvətimiz, tarixi yaddaşımızdır.

O, çox çılğın insandı, tez də əsəbiləşir, özündən çıxırdı. Onu yaxından tanıyanların dediyi kimi: "Elə ki, əsəbiləşdi, gərək sözünün üstünə söz qoymayasan". Görüşlərimiz zamanı bunun şahidi olmuşam. Səmimi söhbət etdiyimiz yerdə bir də görürdün səsinin ahəngi tamam dəyişdi, fikirlərində bir rabitəsizlik yarandı. Həmin anda bildim ki, əsəbiləşib, hansısa ürəyincə olmayan bir hadisə baş verib və ya yadına düşüb... Bu zaman söhbətimizin istiqamətini dəyişərdim. İncə yumor hissənə malik olan bu maraqlı insanı hövsələdən çıxarmaq nə qədər asan idisə, sakitləşdirmək bir o qədər çətin idi. Belə anların birində:

- Kamil müəllim, bəlkə bir az uşaqlığınızdan danışasınız, necə uşaq olmusunuz? - sualını verdim ki, fikri dağılsın, qərribə də olsa,

o, həmişə uşaqlığından danışanda yumşalır, həlimləşirdi...

- Mən çox səliqəli uşaq olmuşam. Hər şeylə maraqlanırdım, ən xırda şeyləri də öyrənməyə can atırdım. Misdən, dəmirdən kəsib qayıq düzəldirdim. Bu cəhətdən nənəm Gülsümə çəkmişdim, o da çox səliqəli və son dərəcə tələbkar bir insan idi. İş tapşıranda onu başa çatdırmısam, tənbeh edərdi. Onun bu xasiyyəti də mənə keçib. Mən də verdiyim tapşırığı yerinə yetirməyənlərlə yoxam...

- Bilirəm, elə buna görə də sizin şagirdiniz olmağa çoxlarının cürəti çatmır, qorxurlar...

- Niyə qorxurlar, qorxmurlar, sadəcə bu tələbkarlıq qarşısında tab gətirə bilmirlər. İki qızım var, indiyədək tələbkarlığıma dözüb əsl xalça rəssamı kimi yetişmək istəyirlər: Aytən və Zülfiyyə. İndi biri də gəlib, Aybəniz. O da xalçaçı rəssam kimi yetişmək istəyir...

- Kamil müəllim, bir də ki bu tələbkarlıq yalnız və yalnız öyrənmək istəyənlərin özlərinin xeyrinədir. Belə olmasa, sənət yaşamaz axı!..

- Doğrudur... Yaman hazırcavabsan, sözü atırsan, tez də vəziyyətdən çıxırsan. Hə, qızım, ümumiyyətlə, hazırcavab olmaq yaxşı keyfiyyətdir. Qoy sənə bir əhvalat danışım. Deyilənə görə, Şah Abbas bir dəfə hardansa gəlirmiş və yolda oynayan bir dəstə uşağa rast gəlir. Həbibisi də onların arasında imiş və yoldan nə isə yığmış. Şah ona yaxınlaşıb soruşur: "Nə yığmış?" Həbibisi deyir: "Çör-çöp..." Şah soruşur: "Çör nədir, çöp nədir?" Həbibisi cavab verir: "Çöp dik duranlar, çör yerə yığılanlardır".

Sonra onların arasında belə bir dialoq başlayır:

- Kəndinizdə qonaqları kim qarşılayır?"

- Köpəklər.

- Kim yola salır?

- Uşaqlar.

- Kənddə ən böyük kimdir?

- Öküzlər...

Həbibinin hazırcavablığı şahın xoşuna gəlir. Bir qızıl sikkə çıxarıb ona atır və deyir: "Get atana de ki, bunu şah verdi!" Həbibisi tez deyir: "Mən bunu atama göstərə bilmərəm, çünki mənə inanmaz". Şah soruşur: "Niyə?" Həbibisi: "Atam deyər ki, şah heç kəsə bir sikkə pul verməz". Bu sözdən sonra şah cibindən qızıl kisəsini çıxarır və Hə-

bibiyə atır...

Kamil müəllim bir az fasilə verib deyir:

- Yorulmamınsansa, qoy bir əhvalat da söyləyim.

Günlərin bir günündə toylarda tamadalıq edən S.Ə.Şirvani xəstələnir. Miri adlı birisi də gedib toyda onu əvəz eləyir, onun yerini tutmaq istəyir.

Toyun şirin yerində o, şeir söyləmək həvəsinə düşür və:

- Məclis ahəstədi öz Mirisi ilə, - deyir və dalısını gətirə bilmir. Qaçıb S.Ə.Şirvaniyə xəbər verirlər ki, Miri "Məclis ahəstədi öz Mirisi ilə", - deyib daha sözün dalısını gətirə bilmir.

*Cahan ki, solmayan bir
bağca-bağdır,
Burda rəvamıdır
gülmədən ölmək?
Yazıq o şəxsə ki,
qaraqabaqdır,
Nə qədər yaraşır insana
gülmək!*

O, təmkinini pozmadan söz gətirənə: "Misranın gerisi belədir", deyir:

Məclisi apara bilmir, Miri qələt eləsin öz ölüsü, öz dirisi ilə.

Birini də öz hazırcavablığımdan deyim: Bir dəfə dostum Ağarəhim xəstələnmişdi. Getmişdik ona dəyməyə. Mən də ona yekə-yekə armud alıb aparmışdım. Ağarəhim armudu görüb dedi ki, Kamil, bizlərdə armudu meşədə ayının yekəsi yeyir. Mən də çox sakitcə: "Ağarəhim, bəs mən kimə gətirmişəm?" - dedim.

*Gerçəkləşməmiş
arzular*

Növbəti görüşümüz oktyabrın ortalarına təsadüf etmişdi. Günəş son günlərini yaşayırmış kimi, ətrafı yandırır. Payızın bu çağında havanın belə isti keçməsi insanlarda təəccüb hissi ilə yanaşı, bir nigarancılıq da yaratmışdı. "Bunun bir xatası olacaq", - deyə narahatlıq keçirənlər də vardı.

Narahatlıqlar əbəs deyilmiş, dünənki istidən əsər-əlamət qalmamışdı. Hava üzünü elə bozartmışdı ki... Bakı küləyi də lap həvəsə gəlmişdi.

Başımız söhbətə elə qarışmışdı ki, günün necə keçdiyini hiss etməmişdik. Pəncərəyə baxdıqda şüşədə narın yağış damcıları gördüm, çiskin başlamışdı. İstər-istəməz canımdan bir üşütmə keçdi: "Hə, Kamil müəllim, belə, deyəsən sizi çox yordum, hava da dəyişdi, bəlkə bugünlük bəsdir", - dedim.

- Dayan, dayan, sən nədən narazısan? Havanın nəyi pisdir? Payızdır də, qızılı payız. Hələ sən pəncərə şüşəsindən üzü aşağı süzülən damcılara bax, sıra-sıra, inci-inci...

- Siz lap şair kimi danışdınız...

- Təbiətdə nə varsa gözəldir, bu gözəlliyi hamı eyni cür görmür, onun ifadə vasitələri də müxtəlifdir. Şair sözdən, rəssam rəngdən, fırçadan istifadə edir. Dur, bir xalçalara bax, kefin açılsın...

- Onda sizin ən çox sevdiyiniz xalçadan başlayaq...

- Sizcə, valideyn öz övladlarına fərq qoya bilər? Xalçalar da mənim övladlarımdır, hansınasa yaxşı, hansınasa pis deyə bilmərəm axı! Məndən inciyə bilərlər. Ancaq deyim ki, mən hələ də ən çox sevdiyim xalçanı yaratmamışam. Elə bir xalça yoxdur ki, ona baxım və gözüm-könlüm doysun.

- Bəs, ən çox sevdiyiniz rəng hansıdır?

- Ən çox mavi və qızılı rənglərlə işləməyi sevirəm.

Sıralanmış xalçaların doğrudan da hərəsinin öz gözəlliyi vardı. Bu bənzərsiz gözəllik dünyasını seyr etdikcə, onu yaradan əfsanəvi barmaqların möcüzələri qarşısında heyrətdən donursan. İstər-istəməz orijinal, füsunkar xalq sənətinin tarixini vərəqləyirsən fikrində...

O deyirdi: "Dünyada nə qədər xalça görmüşəmsə mənim üçün o qədər də ali məktəb olub, gördüklərimlə yaşayır, yaradır, lakin çərçivədən çıxmıram, onunla bərabər fərdiliyimi də qoruyub saxlayıram. Məsələn, dəfələrlə Hindistanda olmuşam. Hər dəfə də burada hind xalqının mifoloji təfəkkürünü, dünya, həyat, kainat, eləcə də insanla bağlı təsəvvürlərinin ilahiləşdirilmiş daş heykəllərini, xalça və rəsmlərini, möhtəşəm məbədlərini, xalq sənətini maraqla, hey-rətlə seyr etmişəm."

...Azərbaycan xalçaçılığının tarixi çox qədimdir. Bu gün dünya muzeylərində nümayiş etdirilən xalçalar özünəməxsusluğu ilə seçilir və tamaşaçını məftun edir.

Xalçaçılıq sənəti bugünkü səviyyəyə yüksələndə qədər böyük inkişaf yolu keçib...

Ustad xalça rəssamı Lətif Kərimovun 3 cildlik "Azərbaycan xalçaları" adlı kitabında yazdığına görə, "Sankt-Peterburq arxeoloqları Altay dağlarında ekspedisiya zamanı beşinci Pazırks kurqanında

VI-V əsrə (eramızdan əvvəl) aid olan xalça tapmış və bu nadir xalça nümunəsinin Orta Asiya türklərinə aid olduğunu göstərmişdilər. Sonralar aparılan tədqiqatlar da Azərbaycanın şimal-şərq hissəsinin VI-VII əsrlərdə yüksək keyfiyyətli xalça istehsalı mərkəzi olduğunu sübut etmişdir".

Görkəmli Çin səyyahı Xuan Tse-ank VII əsrin ikinci yarısında İranda olarkən öz xatirələrində yazırdı: "Azərbaycan ən böyük xalçaçılıq mərkəzidir".

XII əsrdə Şirvanşahlar dövründə mədəni cəhətdən inkişaf etməyə başlayan Azərbaycanda xalçaçılıq sənəti də genişlənir. XVI əsrin əvvəllərindən isə Şah İsmayıl Xətəinin Azərbaycana birləşdirmək arzusunun gerçəkləşdirməsi, Təbrizin böyük yaradıcılıq məktəbinə çevrilməsinə şərait yaradır. Əsrin ortalarında Azərbaycanda xalçaçılıq özünün çiçəklənmə dövrünə qədəm qoyur. Bu dövr xalçalar artıq saraylar və hökmdarlar üçün deyil, həm də məscid və ziyarətgahlar üçün də hazırlanırdı. Hal-hazırda Londonda Viktoriya və Albert muzeyində saxlanılan məşhur "Şeyx Səfi" və heyvanların təsviri verilmiş, Nyu-Yorkun "Metropoliten" muzeyində saxlanılan böyük bir xalı vaxtilə Ərdəbil məscidi üçün toxunmuşdur. Bu xalılar o dövrün ən gözəl incəsənət əsəri sayılır.

XVI əsrdə daha mürəkkəb texniki proseslərdə xalça toxunuşunun əsası qoyulur. Bu xalçaların hər iki üzünü müxtəlif rənglər və müxtəlif kompozisiyalarla bəzədilirdi və həmin xalçalardan o dövrdə əsasən saray və məscidlərdə qapı pərdəsi kimi istifadə olunurdu. Ustad Lətif Kərimovun yazdığına görə, indi Məşhəddə İmam Rza məscidində bir neçə belə pərdə asılmışdır ki, onları da Şah Təhmasibin əmri ilə XVI əsrdə Təbrizdə toxuyub Məşhədə göndərmişlər.

Deyilənə görə, Səfəvilərin ikinci hökmdarı Şah Təhmasib rəssamlığa böyük maraq göstərirmiş və hətta o, saray nəzdindəki emalatxananın baş rəssamı - təbrizli Sultan Məhəmməddən dərs də alıbmiş. Təhmasib bu nadir istedad sahibindən miniatür, kalliqrafiya sənətini öyrənmiş, xalçaçılığın ornament, naxış texnikasını və bədii xüsusiyyətlərini də mənimsəmişdir.

Sultan Məhəmməd Təbrizi Təbriz xalçaçılıq məktəbinin yaranmasında böyük rol oynamışdır. Görkəmli Azərbaycan alimi, sənətşünas Kərim Kərimov yazır: "Sultan Məhəmməd əlyazmalara illüstrasiyalar çəkmiş, məişət janrında, real həyatdan götürülmüş miniatürlər, portretlər yaratmış, xalça və bədii parçalara eskizlər etmiş, kitab cildləri və digər əsərlər yaratmışdır".

Kamil müəllim də sənətinə, şəxsiyyətinə böyük ehtiram, hörmət bəslədiyi Sultan Məhəmməd Təbrizi haqqında məhəbbətlə danışır. Deyir ki, Azərbaycanda xalça rəssamlığının bəlkə də banisi olan bu

sənətkarın Təbriz xalçaçılıq məktəbinin yaradılmasında rolu misilsizdir. Dünyanın ən gözəl xalçaları məhz Sultan Məhəmmədin eskizləri əsasında yaradılmışdır və bu bənzərsiz sənətin mayasında da böyük məhəbbət, sevgi dururdu. Qəlbində xalq, vətən sevgisi olmasaydı, Sultan Məhəmməd nə yarada bilərdi axı? Eləcə də Sultan Bayazid...

Sevgisiz yaratdıqları da quru, cansız olardı və neçə-neçə əsri adlayıb bu günümüzədək gəlib çata bilməzdi. Təəssüflə demək olar ki, bu böyük xalçaçı-rəssamın davamçıları çox az olmuşdur... XX əsrdə Azərbaycanda xalçaçılığın inkişafı yeni mərhələyə qədəm qoydu. 30-cu illərdən başlayaraq Azərbaycan xalçalarına bənzərsiz gözəllik gətirən ənənəvi bəzək elementlərinin və detallarının toplanması və sistemləşdirilməsi üzrə ciddi elmi tədqiqat işi aparılmağa başlandı. Bu işdə xalçaşünas, xalq rəssamı Lətif Kərimov və onun ardıcıllarının böyük xidmətləri olmuşdur. Kamil Əliyev də Azərbaycanda xalça sənətinin inkişafında əvəzsiz xidmətləri olan sənətkarlardan biridir.

Müsəlman qanunlarına görə, islam dünyasında yaranan, eləcə də Azərbaycan xalçalarında insan surətinin əks olunması məqbul sayılmırdı, çünki islama görə, insanın surətini yalnız Tanrı yaratmağa qadirdir. Lakin XVI-XVII əsrlərdə xalçalarımızda islamdan əvvəlki dövrdə mövcud olmuş bir çox mövzu və süjetlər yenidən yaradılmağa başlandı. Xalça dekorunda gül-çiçək naxışları ilə əhatə olunmuş insan, heyvan rəsmləri, dərviş surəti yenə də əks olunurdu... Belə xalçalar getdikcə təkmilləşir və onların sayı artırdı. XX əsrdə bu tipli xalçalar məhz Kamil Əliyevin yaradıcılığında mühüm yer tutur. Təsadüfi deyil ki, portret janrlı xalçalardan danışılarkən, ilk növbədə, Kamil Əliyev yaradıcılığı xatırlanır.

Diqqət edin: Füzuli, Nizami, Rabindranat Taqor, Kral İbn Fəth əl-Səud, İndira Qandi, Atatürk, M.F.Axundov, Süleyman Dəmirəl, Nəsimi, Heydər Əliyev, Vladimir Putin, V.İ.Lenin, M.Bou, Puşkin, Şota Rustaveli... Dünyanın bu tanınmış görkəmli şəxsiyyətlərinin portretini yaratmaq işin bir tərəfidir. Adamı heyrləndirən başqa bir şeydir. Portretlərdəki cizgilərin dəqiqliyi. İlahi, bu nə möcüzə, nə

sehr, nə sirdir? Hər bir xalça önündə dayanıb onu seyr etdikcə, qəlbini qəribə hisslər bürüyür. Elə bilirsən ki, qarşıdakı canlı insandır və dil açıb sənənlə danışmağa başlayacaq. Sənə elə gəlir ki, lap indicə dahi Nizami sözün qüdrətindən danışib: "Sözün də su kimi lətafəti var, hər sözü az demək daha xoş olar", - deyəcək. "Bənzərəm bir qocaman dağa ki, dəryada durar", - inamında olan çox dəyərli satirik şairimiz Sabirin, "Məni candan usandırdı, cəfadan yar usanmazmı?!" - deyən ustad Füzulinin, "Məndə sığar iki cahan, mən bu cahana sığmazam", - hayqıran Nəsiminin əzmlı səsi uzaq əsrlərdən bəri süzülüb gələcək... Mirzə Fətəli ölkənin inkişafının şüurların və milli dilin inkişafı, tərəqqisi ilə bağlı olduğunu dilə gətirəcək və s. və i.a...

- Xalçada portret yaratmaq üçün rəssam fikri, xarakteri çox dəqiq verməlidir, oxşarlıq, bənzərlik əsas şərtədir, çünki xarakter ilmlərə köçürüləndə bu bənzərliyin 20 faizi itir. Xalça Azərbaycan xalqı üçün elə bir vasitədir ki, heç bir tərəddüd etmədən onunla dünyaya çıxıb bilər. Bu sənəti xalq yaradıb, inkişaf etdirib, əsrlərdən bəri qoruyub saxlayıb, bizə əmanət verib. Özü də nə fransız rənglərindən, boyalarından, nə İtaliya saplarından, nə də Almaniyanın kağızından istifadə edib. Öz qoyunlarının yunudur, dağlarının, yamaclarının otlarından, çiçəklərindən hazırladığı təbii boyalardır bu gözəlliyi yaradan. İlmələşən, dünyənlənən bu sehrli saplar Avropa məşinlərində ayrılməyib, rənglənməyib. Nənlərimiz, analarımız öz əlləri ilə teşi və cəhrədə əyirib, darayıb, qazanlarda boyayıblar.

O vaxtlar pambıq qıt olduğundan saplar əsasən yundan hazırlanırdı, lakin davamlılığına görə pambıq saplar daha möhkəm və davamlıdır. Sonralar respublikamızda pambıqçılığın inkişafı xalçaçılıqda pambıq saplardan geniş formada istifadə etməyə imkan verdi. Onu da deyim ki, müasir dövrdə yetişdirilən pambıq növü əvvəlkilərdən daha davamlıdır, özü də Misir pambığı. Yaxşı xalçaçı, xalçaya qiymət verən sənətkar xalçalarını Misir pambığından hazırlanmış ərişin üzərində toxuyur...

Qarşısında dayanıb heyretlə seyr etdiyim "Quşların nəğməsi", "Qırmızı bülbül" ornamental xalçalarının gözəlliyi məni elə sehlə-

mişdi ki, Kamil müəllimin dediklərini sözün düzü, heç dəqiqliyi ilə eşitmirdim də. Sözünün bu yerində verdiyim sual özümü də çaşdırdı:

- Kamil müəllim, bəs Siz hansı pambığın sapından istifadə edirsiniz?

- Əlbəttə, Misir pambığından...

- Mən gərək bu sualı sizə verməyəydim...

- Niyə?

- Söhbət əsl sənətkardan gedir axı...

- Yox, düz eləyirsən... - deyib sözünə davam etdi: - Pambıq ərişləri çox bərkdir, onun yarımca metrini heç bir pəhləvan qıra bilməz, əlini kəsər, amma qırılmaz...

- Əlimdə ixtiyar olsaydı, Azərbaycan xalq sənətinin külli-ixtiyarını sizə verərdim, ustad...

- Niyə?

- Ona görə ki, siz onun üstündə möhkəm durar, məhv olmağa, dağılmağa, naşı əllərə düşməyə qoymazdınız...

- Bəs, onda fırladaqcılar nə edərdi? Onlar da dağıtmağa qulluq edirlər axı. Yeri gəlmişkən, bu gün saat 15.00-da Mədəniyyət Nazirliyinin təşkil etdiyi komissiyada Şura iclası olacaq. Yenə hansısa şah əsərimizin ölüm hökmünə fərman verəcəklər. Gedib baxsan, xaricə icazə ilə göndərilən xalçaları görsən, bağrın çatlayar...

Mən onun yenə də əsəbiləşəcəyindən ehtiyat edərək tez söhbətin istiqamətini dəyişməli oldum.

- Kamil müəllim, siz rəssamsınız, maraqlıdır, hansı janr üzrə təhsil almısınız?

- Mən ali təhsil almamışam. Ə.Əzimzadəni bitirmişəm. "Azərxalça"da keçmişəm ən böyük məktəbi, əsl həyat və sənət məktəbini...

Dünyanın bəzəyidir naxışlar. Naxışlar sevgidir, həyatdır, tarixdir..., şeirdir, nəğmədir, musiqidir. Onlarda elə böyük cazibə qüvvəsi var ki... Bir vaxtlar Kamil Əliyevi də bu naxışlar öz toruna salıb. Uşaqlığında anasının kətan üzərinə vurduğu naxışlar, nənəsinin ilmələri idi onu arxasınca sehrləyib aparan və sonda da xalçaçı rəssam kimi yetişdirən... İlk müəllimi onlar olublar, sonralar isə Lətif Kərimov...

Kamil müəllim deyirdi:

- Azərbaycanda bir naxış çəkən rəssam olub - Lətif Kərimov. O da naxış çəkməyi İranda öyrənib, çünki cavanlığı orada keçib. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda xalça məktəbi olmadığı kimi, naxışçəkmə məktəbi də yoxdur. Onun məktəbi xalqdır, qədim abidələrdə olan izlərdir. Naxışı hər adam çəkə bilmir. Demək olar ki, xalça naxışının hər bir ilməsində xalqın tarixi yaşayır. Bu naxışlar boş yerə yaranmır. Xalçaçı həyatda nə görürsə, gördüyünü olduğu kimi olmasa da, ona oxşar bir formada yaradır. Hər naxışda bir məna var. Naxışlara daşdıqları mənaya uyğun olaraq adlar da verilir. Məsələn, Mollabaşı - onun başqa adı da açılma-yumulmadır.

Mollabaşı Azərbaycan xalçalarında lap başlanğıcda olur, bəzi yerlərdə kiçik haşiyələri tamamlayır. Bəzən xalçanın kənarına düşür, ya da kiçik haşiyələrin arasında lazımı yerdə gedir, xalçanın ana haşiyəsini tamamlayır...

Ümumiyyətlə, isə əsl Azərbaycan xalçasında əvvəlcə ləvər, siçandışi, mollabaşı, zəncir, bala haşiyə, ana haşiyə və ən sonda isə orta göl gəlir və yenidən təkrarlanır.

- Bəs, Sizin gözəllik yaradan naxışlarınız? Deyəsən, təvazökarlıq edirsiniz, mən deyərdim ki, Kamil Əliyev naxışları da bənzərsizdir və Siz artıq bir məktəb yaratmışınız. Bax, qarşısında durduğumuz bu "Quşların nəğməsi", "Qırmızı bülbül" xalçalarını belə sehləndirən naxışlar deyilmə? Götürək "Füzuli" portret-xalçasını... Lirik bir süjet üzərində qurulub. Xalçanın haşiyəsində quşlar-bülbüllər, ətrafında güllər, çiçəklər təsvir olunub, hiss edirsən ki, bir-birlərinə eşq-məhəbbət, sevgi izhar edirlər. Ancaq qəribədir, sənət incilərinizin bu qədər oxşarlıqları olduğu halda, bir-birindən tamam fərqlənir. Bu fərq isə ən çox naxışlarda duyulur. Əlbəttə, rənglərdən də çox şey asılıdır...

Hə, deməli naxış məsələsində də birinciliyi müəlliminizə verirsiniz!..

- Bu, həqiqətən belədir. Təvazökarlıqdan uzaq olsa da, deməliyəm ki, mən özümü bu sahədə heç də zəif saymıram, əksinə... Lakin həqiqəti olduğu kimi demək lazımdır.

- Ümumiyyətlə, sənət aləmində rənglərin seçimindən çox şey ası-

lıdır. Rəssamlıqda, xalçaçılıqda da belədir. Mən sizin xalçalarınıza dəfələrlə baxmışam, demək olar ki, parlaq rəng yoxdur. Siz ümumiyyətlə "qışqıran" rənglərdən qaçırsınız. Bəlkə ona görə ki, sakit rənglər gözəlliyi daha çox artırır. Bəlkə ona görə ki, məhəbbət heç vaxt qabarıq olmur, sevgi həmişə insanın içində yuva salır, dili lal olur. Və bu gizlində olan hissləri aşkara çıxarmaq üçün məhz yumşaq, sakit rənglər seçəndə daha uğurlu alınır...

- Tamamilə doğrudur. Düz sözə nə deyəsən? İndi mən sənə Füzulinin portret-xalçasının eskizini göstərəcəm. 1957-ci ildə işlənib, mən indi onu o cür çəkə bilmərəm. Xalçanın uğuru eskizdən çox asılıdır. Rəssam bütün bunları eskizi hazırlayarkən nəzərə almalıdır. Professional rəssam səhv etməməlidir, nə var, nə yox, eskizdə görməlidir, bu işlər istehsala, xalçaya gedib çıxmamalıdır. Hə, Füzulinin eskizindən danışdıq axı... Bu eskiz əslidir. Məndə qalmağının da bir tarixçəsi var. Bilirsən də, mən bu xalça-portretin eskizini 10 variantda işləmişəm. Qara Qarayevlə birlikdə nazir müavini Nəzərovun yanında olarkən o eskizi saxlayıb Mədəniyyət Fonduna vermişdi və əvəzində onlar da mənə əmək haqqı ödəmişdilər, özü də xalçanı işləməyi sifariş etmişdilər. İşə başlamazdan əvvəl fonda eskizi götürdüm ki, bir az da əl gəzdirim, yenidən işləyim. Sonra elə oldu ki, təkrar işlədiyim variantı fonda təqdim etdim, əslində qaldı. Bu, həmin eskizdir...

- Burada daha çox mavi çalarlar görünür, maviliksə — səma, dəniz rəngidir, insana könül rahatlığı, sakitlik gətirir. Süjet var, lirika var, ən əsası böyük sevgi var, rənglər də ki, gözoxşayan, sığalçəkən. İstər-istəməz məşhur "Mavidir" mahnısının mısralarını xatırlayırsan... Təkcə rəng seçiminə görə baxan kimi bilirsən ki, bu, Kamil Əliyevin xalçasıdır.

- Düz hiss edirsən, mən təkrar deyirəm ki, bir mavi rənglə işləməyi çox sevirəm, bir də qızılı rənglə, qəhvəyi rəngə də bəzi xalçalarda üstünlük verirəm... Hər ikisi təbiətdən gələn təbii rənglərdir. Dəniz mavi, səma mavi, aşağı da, yuxarı da baxanda mavi rəng görürsən. Heç dənizə, səmaya baxmaqdan yorulduğun vaxt olub? Əksinə, əsəbiləşəndə, ürəyin sıxılıb darıxanda dənizin ləpələrin dö-

yəclədiyi sahilinə gedirsən və yaxud isti qumun üzərində uzanırsan, əllərini başının altında daraqlayıb səmanın - göy üzünün ənginliklərinə tamaşa edirsən...

Lətif Kərimov mənim iş otağıma heç vaxt gəlməzdi. Bir dəfə necə oldusa, qapını aralayıb içəri boylandı, mən Füzulinin eskizinin önündə oturub əyər-əskiyinə baxırdım. Gözü eskizə sataşanda özünü saxlaya bilməyib içəri daxil oldu. Onun sifətindəki heyreti, həyəcanı, səsini indi də xatırlayıram. O, sevincindən "Buradakı naxışlar, ornamentlər məni heyran etdi, nə qədər böyük sevgi var..." - demişdi.

Deyirlər ki, başqalarının istedadını görmək və qiymətləndirmək bacarığı insanın müdriklidir. Bu mənada Kamil Əliyev o müdrikliliyin lap zirvəsində dayanır, çünki öz həmkarı və müəllimi kimi pərəstiş etdiyi Lətif Kərimovdan danışmaqdan yorulmurdu. O, deyirdi:

- Dünyada nə qədər xalça görmüşəmsə, mənim üçün o qədər də ali məktəb olur, gördüklərimlə yaşayır, yaradır, lakin çərçivədən çıxmıram, onunla bərabər fərdiliyimi də qoruyub saxlayıram. Məsələn, dəfələrlə Hindistanda olmuşam. Hər dəfə də burada hind xalqının mifoloji təfəkkürünü, dünya, həyat, kainat, eləcə də insanla bağlı təsəvvürlərinin ilahiləşdirilmiş daş heykəllərini, xalça və rəsmlərini, möhtəşəm məbədlərini, xalq sənətini maraqla, heyretlə seyr etmişəm.

Eləcə də İngiltərə və Almaniyada, Türkiyədə və İranda. Mən onlardan öyrənir, istifadə edirəm, çünki xalçaçılıq bir dəryadır, elə bir dərya ki, başqa heç bir dərya ilə dəyişmək olmaz. Bu sehr, olsun, cazibə dolu gözəllik dəryasıdır...

Bir dəfə mən, İsmayıl Axundov və bir neçə rəssam bir yerdə idik, sənətlə bağlı mübahisələr gedirdi. İndi yaxşı xatırlamıram, hansısa eskizdən danışırıdık, ən çox da İsmayılın səsi eşidilirdi. Sən demə, Lətif müəllim də eşidirmiş söhbətimizi. O, bizə yaxınlaşdı, sonra da üzünü İsmayıla tutub yarızarafat, yarıciddi dedi: "İsmayıl, sən naxışdan danışırısan, ancaq unutma ki, xalça, naxış bir dəryadır, əl uzatma, düşüb boğularsan..." O sözlər heç vaxt yadımdan çıxmır.

Kamil müəllim Lətif Kərimov haqqında danışmaqdan doymaz, tez-tez təkrar edərdi:
- O, mənim ustadım, müəllimim olub. Azərbaycan xalçaçılığı üçün Lətif Kərimovun etdikləri, göstərdiyi xidmətlər ölçüyəgəlməzdir...

Ümumiyyətlə, Lətifin naxışları çox mürəkkəbdir, onu köçürmək də çətindir. Bu naxışlarda elmi cizgilər çoxdur, o ornamentlərdə çox sərbəst idi, necə istəyirdi, elə də işləyirdi...

- Ustadına kəm baxanın gözlərinə qan damar, ustadınıza da sədaqətlisiniz, Siz hər zaman onun haqqında yüksək fikirlər söyləyirsiniz... Deməli, sədaqət, vəfa Sizin xarakter cizgilərinizdəndir...

- Lətif Kərimov Azərbaycanda xalçaçılığın inkişafı üçün o qədər böyük işlər görüb ki, biz bundan sonra da gərək onun xidmətlərini, fəaliyyətini öyrənək, axtaraq, tapaq, yazaq...

- Deməli, o, zəngin Lətif Kərimov məktəbi yaradıb, gələcək nəsil üçün ərməğan edib...

- Bəlkə də ondan da artıq. O, Azərbaycanda xalçaçılıq sənətinin inkişafına, gələcəyinə yol açıb, bu yola ilk dəfə özü qədəm qoyub, addım-addım gedib. Öz ustalığı ilə Azərbaycan xalça məktəbini dünya xalçaçılıq məktəbinə yaxınlaşdırıb.

İran xalçaçılıq məktəbi böyük bir məktəbdir. Burada Təbriz, Ərdəbil xalçaçılıq məktəbləri var. Təbriz xalçaçılıq məktəbində Sultan Məhəmməd kimi miniatürçü olub, o, böyük miniatür məktəbi yaradıb. Lətif Kərimov da bu məktəbdən öyrənib. Onun naxışlarında dərin, düşündürən, psixoloji cizgilər nisbətən az olsa da, Lətif Kərimov əsl ornament ustası idi...

Bilirsən, qızım, biz hər zaman qədim, zəngin bir mədəniyyətə malik olduğumuzla öyünürük. Nizami, Füzuli, Üzeyir bəy, Səttar

Bəhlulzadə... Yaşı 12 əsrə bərabər olan "Kitabi-Dədə Qorqud". Eramızın əvvəllərindən üzü bu yana dünya mədəniyyətinə verdiyimiz töhfələrin sayı bilinməzdir. Bəs, onlara münasibətimiz necə olub? Qoruyub saxlaya bilmişikmi? Əlbəttə, yox! Bir xalq kimi özümüzün özümüdə, tariximizə, mədəniyyətimizə biganəliyimiz özgələrin ayaq açıb üstümüdə yeriməsinə əsas səbəb olmayıbmi? Elə bu səbəbdən də zaman-zaman bədxah qonşularımız pusquda dayanmış tülkü kimi məqam düşəndə torpaqlarımızı hissə-hissə mənimsəməyiblərimi? Gözümüz görə-görə, aqlımız kəsə-kəsə gör nə qədər itirmişik? Başımız daşdan-daşa dəysə də, özümüdə gəlmirik axı? Bizim əsl bələmiz bundadır. Bu gün milli mədəniyyət nümunələrinə, o cümlədən xalçalarımıza qarşı edilən qəsdlər tək-tək adamlardan başqa heç kəsi narahat etmir. Əl qaldırıb nəşə bir iş görmək istəyənləri də qoyuruq...

Hazırda Londonun Viktoriya və Albert muzeyində saxlanılan 500 yaşlı "Şeyx Səfi" xalçası da elə bu biganəliyin qurbanı olub bir zamanlar. 56 kvadratmetrlik nəhəng xalı 1891-ci ildə İranda Şah İsmayılın babasının məscidindən oğurlanıb Londona satılmışdır. İndi qərrib düşmüş bu sənət incisini Vətəninə qaytarmaq müşkül, mümkünsüz bir işə çevrilib. Mən neçə illərdir ki, bu arzunun reallaşması üçün çalışıram...

- Bilirsən, həqiqətən "Şeyx Səfi" xalçasını yenidən yaratmaq mənim ən böyük arzum idi. Bu xalçanın ornamentlərini, toxunuş texnikasını öyrənmək üçün düz bir ay İngiltərədə, Viktoriya və Albert muzeyində ezamiyyətdə olmuşam. Həmin muzeyin şöbə müdiri məqsədimi biləndə səmimi bir fikir söylədi: "Kamil, sən bu xalçanı Vətəninə yenidən yarada bilsən, onun nümayiş olunduğu yer əsl ziyarətgaha çevriləcəkdir"...

Gəldim Azərbaycana. "Şeyx Səfi"nin eskizlərini çəkdim 25 metrlik dəzgah da hazırlatdım. Ancaq səsime səs verən olmadı və ən böyük arzumu gerçəkləşdirə bilmədim. İndi həmin dəzgah neçə illərdir, Nardaranda xalça sexində çürüyür...

Kamil müəllimin şəxsi arxivində saxlanan bir şəkil diqqətimi çox çəkmişdi... Bu, onun Viktoriya və Albert muzeyində "Şeyx Səfi" xalçasının ornamentlərini öyrəndiyi vaxtlarda çəkilmişdi.

*Heyrət, ey büt,
sürətin gördükdə
lal eylər məni,
Surəti-halın görən
surət xəyal eylər
məni.*

1985-ci ildə çəkilmiş bu şəkildə o, heyran-heyran neçə əsrin yadigarına - qədim xalq sənətinin misilsiz, tayı-bərabəri olmayan nümunəsinə baxır və nəhəng, qənirsiz gözəlin qarşısında elə cılız görünür ki... Bu, zahirən belədir. Əslində isə o, böyüklüyünü, xalçaçılıq tarixinin gələcəyi üçün görülmüş işin nəhəngliyini göstərir...

*Sevgisini əbədi xalça
sənətində tapan
sənətkar*

Həyatımın bəzi məqamlarında - ya işlərim düz gətirməyəndə, ya da ürəyimə bir qüssə çökəndə, hamıdan, xüsusən də şəhərin səsküyündən uzaqlaşmaq üçün yolumu bəzən İcərişəhərdən salmışam. Qərinələrin, əsrlərin yaşadı qədim memarlıq abidələri, adi, ucuq-sökük yaşayış evləri, maşingirməz dar dalanlar, bir-birinə söykək, arxa olan köhnə binalar, İcərişəhərə məxsus lal, sirlə sükut bir təskinlik gətirib qəlbimə... Həmişə də bu dünyada heç nəyin əbədi olmadığına bir daha inanmış, əvvəlki ovqatsızlıq məni tərk etdikcə, bizi əhatə edən gündəlik qayğıların, söz-söhbətlərin, mübahisələrin mənasız və əhəmiyyətsiz olduğunu düşünmüşəm. Həm də düşünmüşəm ki, yəqin həyatda daimi nəşə olmalıdır ki, insan həyatın əsl mənasını dərk edə bilsin, mahiyyətinə varsın...

Bəlkə əbədi olan xalqdır, millətdir, onun milli-mənəvi dəyərləridir? Bəlkə memarlıq və tarixi baxımdan son dərəcə əhəmiyyətli olan tikililərdir? Bəlkə açıq səma altında muzey sayılan Bakıdır, lap onun İcərişəhəridir əbədi olan? Sökülə-sökülə, tikilə-tikilə əsrlər aşılıb bu günümüzdə gəlib çatan unikal şəhər bugünkü taleyi ilə öz əbədiliyini qoruyub saxlaya biləcəkmiz? Laqeydlik, ögey münasibət bir vaxt unikalığı ilə fəxr etdiyimiz, hər bir əcnəbi qonağa iftixar hissi ilə göstərdiyimiz İcərişəhərin varlığını şübhə altına almayacağı ki?.. Axı, bu cür mütəşəkkil hücumlar, şəhərin məhəllələrinin yerində tikilən yeni, müasir qutu binalar əslində, onun faciəsidir...

Dünyada "Şəhər içində şəhər" in özü də yeganə hadisədir axı! İcərişəhərin hər daşı, hər döngəsi bir tarixdir. Bu tarixi qorumaq, yaşatmaq gərəkdir. Görünür, ustad xalçaçı Kamil Əliyevi də elə tariximizə, onun yadigarlarına olan sevgi çəkib gətirib bura. İcərişəhərdə özünə bir dünya, sirlə-sehrlə xalça dünyası yaratmaq ideyasını reallaşdırmaq üçün onun çəkdiyi bir Allaha bəllidir. Kamil müəllim şəxsi xalça muzeyini, "Xalı evi"ni burada yaradanda düşünüb ki, qədim İcərişəhərə yolu düşən əcnəbi qonaq hökmən yolunu bu xalı dünyasına da salacaq, Azərbaycan xalçasının necə yarandığını öz gözləri ilə görəcəkmiz...

Bura muzey olmaqla yanaşı, həm də istehsal sahəsidir. Binanın birinci mərtəbəsi boyaq sexidir. Boyaqları Kamil müəllim özü ic-

ra edir, heç kəsə etibar etmir, sabah ilmələşən iplərə əllərinin hərərətini, ürəyinin sevgisini ötürür və xalça istehsalında böyük əhəmiyyət kəsb edən bu işdən xüsusi zövq alır. Məsələ təkcə zövqdə deyil. O, neçə illərdir ki, rəng axtarışındadır. Sevdii rəngləri isə Azərbaycan təbiətinin yetişdirdiyi bitkilərdən, çiçəklərdən alır. Yaratdığı sənət nümunələri dünyanı dolaşan ustad: "Hər rəngin öz əksi var. Hər əşyanın, hər cismin də öz rəngi var: dağlar, daşlar, duman, bulud, səma... hərəsi bir dünyadır. İnsan onu yaddaşına necə yazırsa, elə də təsəvvür edir. Sənətkar da hər şeyi öz rəngində təsvir etməyə çalışır. Xalçaçılıqda isə rəng məsələsi, rəng seçimi əsasdır, xüsusən də portret-xalça janrında. Xarakteri açmaq, psixoloji anları vermək üçün düzgün rəng seçimi lazımdır. Baxmayaraq ki, neçə illərdir rənglər dünyasında itib-batmışam, ancaq sevdii rəngləri az-az hallarda alıram. Rənglərin özü kimi əks olunması coğrafi amillərlə də bağlıdır. Məsələn, Asiya qitəsi çox işıqlı, günəşin şəfəqləri bol olan ölkədir, odur ki, burada hər şey öz rəngində görünür...

Bilirsiniz qızılı rəng niyə sevilir? Nadir və əsas rəng olduğuna görə, çünki əsas rəng heç vaxt itmir..." - deyirdi. Kamil müəllim bir şeyi də səmimi etiraf edirdi: "Mənə hərdən deyirlər ki, rənglərin alınması prosesində işlədiyim boyaqlar, təbii bitkilərin qarışığından yaranan spesifik iy, qoxu, kimyəvi turşular, maddələr sənə ziyandır, çox işləmə onlarla. Axı, necə işləməyim? Raziyam, qoy 5-6 il az yaşayım, amma tək istədiyim rəngləri ala bilim..."

Dəfələrlə şahidi olmuşdum. Əlində oxlov, içində su qaynayan böyük bir qazanın qarşısında duraraq tez-tez qarışdırır, rənglədiyini sap topasını oxlova keçirərək qaldırır baxır, alınan rəng ürəyincə olmadıqda, prosesi təkrar edirdi. Sonra da sapları təmiz su ilə yuyub həyətdəki ipdən asırdı. Saplar tam quruduqdan sonra xalçaçı qızlara ötürürdü...

Günlərin bir günü yenə də Kamil müəllimin görüşünə gəlmişdim. Özü də qısa fasilədən sonra. Lakin görüşümüz baş tutmadı, çünki hər şeyi ürəyinə salan, tez-tez əsəbiləşən sənətkarın səhhəti ilə əlaqədar tez-tez problemlər yaranırdı. Bu dəfə də nəyəsə bərk

əsbiləşmiş, özünü narahat hiss edən ustada həkimlər bir müddət yataq rejimi təyin etmişdilər. Hərdən zəng vurub Ramizə xanımdan onun əhvalını soruşur, sağalacağı günü səbirsizliklə gözləyirdim. Ad günü yaxınlaşırdı, əsas həyəcanım da bununla bağlı idi. Görəsən, bütün ad günlərini, ən əlamətdar hadisələri həmişə xalçaçı qızları ilə birgə keçirməyə adət etmiş Kamil müəllimin ömrünün daha bir səhifəsini beləcə sakit, qızlarsız "çevirməyə" səbri çatacaqmı?..

Oktyabrın 22-si idi. "Lider" televiziyasının xəbərlər proqramı yayımlanırdı. Birdən aparıcı qız xalçaçı rəssam Kamil Əliyevin ad günü ilə bağlı süjetin efirə verildiyini elan edəndə doğrusu, həyəcanlandım bir az. Kamil müəllimi xalçaçı qızların dövrəsində görəndə isə ürəyim rahatlandı sanki... Gümrah görünürdü, gül-çiçək dəstələri arasında görünməz olan ustad onu təbrik edənlərə atmacalar atır, zarafatından da qalmırdı... "Gül-çiçəyi qıza-qadına verərlər, qızın-qadının əlini öpərlər, Siz niyə belə edirsiniz?" - deyir, incə yumorla xoş ovqat yaradırdı...

Ertəsi gün zəngləşib görüşdük. Kamil müəllim məni yuxarıya - evlərinə dəvət etdi. Çox həyəcanlı idim, eyni zamanda bir az da sevinirdim, çünki bu görüşdə Kamil müəllimin doğmaları ilə tanış olmaq imkanı əldə edə bilmişdim. Ən çox da adını eşitdiyim, dəfələrlə telefonla danışdığım Ramizə xanıma görmək, onunla söhbətləşmək istəyirdim.

*Sonuncu ad gününü
"Azərxalça" da qeyd
edərkən demişdi: Gül-
çiçəyi, antiq şeyləri özüm
hədiyyə eləməyi sevirəm.
Bilmirəm, qızlarım niyə
məni beləcə gül-çiçək
yağışına tutublar?*

Kamil müəllimin ömür-gün yoldaşı Ramizə xanım-xatın, hər sözünün, hərəkətinin yerini bilən, ölçülü-biçili davranışa malik, yaraşılıq bir qadın idi. Fikirləşirdim ki, yəqin çay süfrəsi arxasında söhbət edəcəyik, ancaq əksinə idi, gözəl bir süfrə açmışdı Ramizə xanım. Bu, bir az məni çaşdırdı: "Bilmədim ki, siz belə gec nahar edirsiniz, yoxsa sonra gələrdim..." - dedim. Kamil müəllim axırda dözə bilməyib: "Əl çək bu utancaqlıqdan, əşi, bu xasiyyətlə sən uzağa gedə bilməzsən, bizim evin adətidi, heç kəs çörək kəsməmiş bu qapıdan çıxıb bilməz..." - dedi. Mən isə:

- Utanmıram, sadəcə Sizdən çəkinirəm.

- Nədən çəkinirsən? Yoxsa çoxları kimi sən də xasiyyətimin tündlüyündən ehtiyat edirsən? Bax, bu qədər vaxtdı gəlib-gedirsən, dəfələrlə görüşmüşük. Xətrinə dəyə biləcək bir hərəkət etmişəm?

*Keçən günə gün çatmaz,
calasan günü-günə.*

- Yox! Qətiyyəyən yox. Adi diqqətsizlik belə görməmişəm...

- Mən bilirəm, harada, kiminlə, necə hərəkət etmək lazımdır. Mən sözün düzünü, özü də insanın düz alınının ortasına deməyə adət etmişəm. Bu da çoxlarının xoşuna gəlmir. Öz dövrümdə çox sənətkarlar görmüşəm, lakin heç birini özümə tay görmürəm. Bəl-

kə də təvazökarlıqdan kənardır, ancaq bu bir həqiqətdir. İnsan bir iş görəndə - evlənəndə, ev tikəndə, səfərə çıxanda və s. xeyir-dua almalıdır. Mənim xeyir-duamı Tanrı özü verib. Xalçaçılıq sənətinə olan sonsuz məhəbbətim, ona bağlılığım Tanrı vergisidir...

Bu dəm Ramizə xanım söhbətə qoşulurdu:

- Bax, onu lap düz deyir. Onun xalçalarına olan sevgisi bitib-tükənmir, əksinə, bu sevgi getdikcə artır. Xalçalar onun varlığıdır. Deyir ki, insanın bir sevgisi olar, mənim sevgim - xalçalarımdır. Doğrudan da, o, öz xalçalarından doymur. Kamildə ən çox xoşuma gələn cəhət onun öz işinə tənqidi yanaşması, tələbkarlığıdır. Ən uğurlu bir işinə də baxanda hər dəfə nəsə bir şey tapır. Məsələn, deyir ki, bu rəngin yeri deyil, gərək bu rəng filan naxışdan sonra olaydı, nə bilim daha nələr, nələr... Mən də deyirəm ki, axı, elə bir əsər varmı ki, onun nöqsanı olmasın? Demək istəyirəm ki, o, da im axtarışdadır...

Bilirsən, qızım, anası Xanımdan keçib ona bu cəhətlər. Onun elə məxsusi evdarlığı vardı ki!.. Ömründə dolma bişirdiyi qazanda şorba bişirməzdi. Hər yeməyin öz qazanı vardı. Ət alanda parçalayıb qoyardı masanın üstünə və deyərdi: bu dolma, bu bozbaş, bu da küftə üçün və s. Mən fikirləşirdim ki, o bunları necə bilir?!

Bağımızın hər tərəfi gül-çiçəkdir. Səhərlər mən ondan tez durar, güllərin hansı tərəfdə daha gözəl, daha şux açıldığını müşahidə edərdim.

Ancaq mən də indi onun kimi edirəm. Kamilin Ətibikə bibisi vardı, mənə zəncəfil çörəyi bişirməyi öyrətmişdi. Deyirdi ki, qızım, çörəyi bişirəndə üzünə sarı çək, sonra da mixək gülü sanc beş-altı dənə, onda göyçək görünür. Kamil də gözəl şeyləri, əşyaları çox sevirdi.

Sonra o, durub bağa çıxanda diqqət yetirir və deyirdi:

- Ramizə, bu güllər daha şuxdur, daha şəffaf rənglidir, daha gözəl açıblar bu gün.

Ramizə xanımın dedikləri zövqlə bəzədilmiş otaqlarda da özünü göstərirdi. Dəhlizdə isə sənəti kimyaçı-bioloq olan bu qayğıkeş və cəfakəş xanım mikromühit yaradıb, təbiətin bir parçasını da köçürüb bu kiçik yerə. Görünür, zövq əhli olan insanlar hər addımda gözəlliyi görmək, duymaq, təmasda olmaq istəyir və elə bununla - təbiətlə, yaşıllıqla baş-başa olmaqla könül rahatlığına, ruhun dincəlməsinə çalışırlar. Bu mikromühitdə arın-arxayın boy atan müxtəlif dibçək gülləri onları ürəkdən sevən sənətkar əllərinin tumarı, baxışlarının məhəbbətilə sanki bəxtəvər-bəxtəvər gülümsəyir, sarı bül-bül, tutuquşu, amadin quşları sevincə səs-səsə verirlər.

- Mən ən xırda şeydə belə qəlbimdə sevinc, həyat eşqi yaradan nəşə tapa bilirəm. Xoşbəxt anlar yaşamaq üçün mənə elə də böyük şeylər lazım gəlmir. Rahatlığımı müxtəlif tikmələr, süfrələr tikməkdə tapmışdım bir vaxtlar. 50-60 tikiş növü ilə işləyirdim. Elə indi də istədiyim vaxt özümə könül rahatlığı gətirən məşğuliyyət tapa bilirəm. Ən böyük məşğuliyyətim isə Kamilin istəklərini həyata keçirmək, ürəyincə işləməsi üçün şərait yaratmaq idi ki, yeni-yeni əsərləri - xalçalarını meydana çıxartsın. Xalça Kamilin həyatı idi, ondan ayrılarsa, yaşaya bilməzdi. Məndə də bu əsrarəngiz sənətə böyük məhəbbət yaranıb, xalça olmayan evdə, elə bilirəm nəşə çatışmır. Xalçasız ev soyuq olur sanki.

Kamil müəllim söhbətin bu yerində müdaxilə edirdi:

- Xalça olan evdə toz olmur, toz xalçalara ağılıq eləyə bilmir, çünki xalça onları tezəcə udur, gərək tozsoranla təmizləyəsən. Xalçalar bəzəkdir, gözəllikdir, evin yaraşığıdır. Xalça rütubəti keçirmir, evi isti saxlayır.

Bundan sonra: - Kamil müəllim, bəs ən çox sevdiyiniz xalça

hansıdır? - sualını verməyə bilmədim...

- Onu hələ də axtarıram. Elə bir xalça yoxdur ki, ona baxım doyum və gecə-gündüz işləməkdən, kitabları axtarmaqdan canım qurtarsın. Deyəsən, ən çox sevdiyim xalça haqqında sizə məlumat verə bilməyəcəyəm. Çünki hələ də o xalçanın sorağındayam, nə görmüşəm, nə də yaratmışam.

- Elə ona görə əsl sənət yaranır, ustad... Axtarırsınız, çünki hələ o ehtiyac, o həvəs, o ruh Sizde var, deməli yaşamağa dəyər. Bəs həyatda ən çox nədən zövq alırsınız?

- Sənətimdən, bir də insanlara kömək etməkdən.

- Xoşbəxtsinizmi?

- Yox!

- Niyə Kamil müəllim?

- Demək çətindir! Görmürsən, bu qədər problemi yaşayan, torpaqları işğal altında olan bir ölkənin, nə qədər uğur qazansa da, sənətkarı özünü xoşbəxt saya bilər? İrəvan da ki, nə zamandır düşmən əlində...

Vəssalam, daha başqa sual vermədim, verə bilmədim, çünki Kamil müəllimin cavabı məni çox məyus etmişdi. Bir az susmuş, sonra əlavə eləmişdi:

"Xoşbəxtlik işıqdır. Qaranlıqda heç nə görünmür, işıqda isə hər şey öz rəngində görünür. Xoşbəxtlik işığa bənzədiyi üçün, onu həmin andaca görmək mümkündür. Axı, işığı gizlətmək mümkün deyil, iynənin ucu boyda yer də tapsa, oradan süzüləcək, görünəcək gözlərinə... İndi özün nəticə çıxar: "Sənin Kamil müəllimin xoşbəxtidir, ya yox!.."

Ancaq doğrusu, bu elə belə də olmalıdır. Əgər Vətən problemlər məngənəsində boğulursa, 20 faiz torpaqlarını erməni cəlladları işğal edərək dədə-baba yurdlarımızda at oynadırlarsa, 1 milyondan çox qaçqını varsa, o xalqın sənətkarı özünü xoşbəxt, bəxtəvər сана bilərmi?! Vətən hər birimizdən ibarətdir. Bizlər onun hər qayası, daşı, torpağıyq. Yarımızın ürəyi yurdunun həsrətindən qan ağlayırsa, o biri yarısı necə şad-xürrəm, dərd-qəmsiz yaşaya bilər?

"Xoşbəxtlik işıqdır. Qaranlıqda heç nə görünmür, işıqda isə hər şey öz rəngində görünür. Xoşbəxtlik işığa bənzədiyi üçün onu həmin andaca görmək mümkündür. Axı, işığı gizlətmək mümkün deyil, iynənin ucu boyda yer də tapsa, oradan süzüləcək, görünəcək gözlərinə... İndi özün nəticə çıxar: "Sənin Kamil müəllimin xoşbəxtdir, ya yox!.."

Adı tarixə düşmüş bu insana çoxları həsəd aparır, "Xoşbəxtdir", - deyənlər də çoxdur. Sənət əsərləri dünyanı dolaşan, sehrlı barmaqlarının yaratdığı xalçaları evlərimizi bəzəyən, sözün əsl mənasında, bir məktəb yaradan sənətkara, ən başlıcası isə xalqın böyük məhəbbətini qazanmış ustada heç olmasa, sənət dünyasında özünü xoşbəxt sanması üçün, görəsən daha nə lazım idi? Mən ondan bu suala cavab almaq istədim, əfsus ki, mümkün olmadı. Bu da həyatın qəribəliklərindən biridir və əsl sənətkar düşüncəsidir. Hərə xoşbəxtliyi bir şeydə görür, çünki bu məfhumun konkret etalonu yoxdur... Düşündüm ki, bəlkə "Şeyx Səfi" xalçasını yaratmağa - ən böyük arzusunu gerçəkləşdirməyə nail olmadığı üçün ustad sənətkar belə pessimist cavab verdi, nə bilim...

Hərə xoşbəxtliyi bir şeydə görür, çünki bu məfhumun konkret etalonu yoxdur... Düşündüm ki, bəlkə "Şeyx Səfi" xalçasını yaratmağa, ən böyük arzusunu gerçəkləşdirməyə nail olmadığı üçün ustad sənətkar belə pessimist cavab verdi, nə bilim...

Kamil müəllimin səsi düşüncələrdən ayırdı məni:

- Sənə acı bibər qoyum?..
- Yox, sağ olun, istəmirəm...
- Niyə? Xoşlamırsan? Yoxsa qorxursan ki, dilini acı edə?
- Kamil müəllim, mən heç nədən qorxmuram.
- Düz deyirsən, qorxu pis şeydir. Mən qorxuya xərçəng xəstəliyi kimi baxıram, əslində, elə qorxu bu xəstəliyin qidasıdır. Heç görmüsən ki, fəhlə infarkt olsun, onun nəyinə lazım, nələinsə fikrini çəksin, nələri isə itirəcəyindən qorxsun. Fəhlənin mədəsində xora olar, vaxtlı-vaxtında və yaxşı yeməməkdən... Mənim də yeganə qorxum sənətdə, naxış və ilmə dünyasında səhv etməkdir.

Bəzən Kamil müəllimin nəyi zarafat, nəyi ciddi dediyini anlamaq çətin olurdu. Bu dəfə isə o, ciddi danışdı. Heç kəsdən, heç nədən qorxub-çəkinməyən bu insanın sözlərində böyük bir həqiqət vardı. Ömrü boyu halal zəhmət, əllərinin əməyi ilə dolanan Kamil Əliyev heç kəsin qarşısında gözükdə deyildi. Odur ki, heç vaxt sözün düzünü deməkdən çəkinməzdi. İnsanlarda bu keyfiyyəti daha çox qiymətləndirdiyimdən və özüm də həmin əqidədə olduğum-

dan, Kamil müəllimə rəğbətım daha da artırdı.

Bu dəfə isə Ramizə xanım dilləndi:

- O, zahirən sakit görünsə də, əslində, çox narahat insandır, tələbkardır, bir iş görəndə yüz dəfə götür-qoy edir, səhv etməkdən qorxur...

- Hə, mənı Ramizə qədər yaxşı tanıyan yoxdur. Düz deyir, qorxduğum bircə şey varsa, o da ehtiyatı əldən verməkdir... İnsanlar hamısı eyni olmur, tərəzinin gözü kimi... Kişi gərək qorxmasın, yalan danışmasın, kiməsə sataşmasın ki, sonralar fəsad verəcəyi qorxusu da canını almasın.

Həmin gün onlarla təmasda oldum və bu tipik Azərbaycan ailəsinə xas bir çox xüsusiyyətləri aşkar etdim. Dosta, tanışa, qohuma hər zaman dayaq olan, bu işdən mənəvi rahatlıq tapan bu ailənin boyuna biçilib elə bil yaxşılıq. Sən demə, neçə illərdir ki, vaxtilə Kamil müəllimin anası Xanımın qulluğunda duran, hal-hazırda yaşlanmış ixtiyar bir qadını ailə öz himayəsinə götürüb. Kamil müəllimin "bibi" adlandırdığı bu qadın haqqında Ramizə xanım böyük mərhəmət hissi ilə danışdı:

- O, çox gözəl insandır, ali təhsillidir, ailəsi yoxdur, biz kömək edirik. Belə bir kimsəsizi atmaq günahdır, axı...

Kamil müəllim onun sözüə qüvvət olaraq deyir:

- Bizim ailənin bünövrəsi belə qoyulub. Xalçaçı qızlarımın bütün problemləri ilə maraqlanıram. Gücüm çatırsa, həmin problemləri həll edirəm. Heç yerə əliboş getmirik. Bu yaxınlarda həkimim Naxçıvana, bacısıgilə gedirdi. Soruşdum ki, nə aparırısan bacıngilə? Dedi ki, pul verəcəm. Mən də dedim ki, pul puldur, sovqat ayrı şeydir. Bir yerə sovqatla gedəndə ürəklə gedirsən, həm də hədiyyə, sovqat getdiyın evin yiyəsini də sevindirir... Bu zaman yadına düşübmiş kimi soruşdu:

- Ramizə aşağıya yemək göndərmisən?

O isə:

- Hə, Kamil, əlbəttə...

- Nə göndərdin?

- Bozbaş.

- Yaxşı eləmişən, sağ ol. (O, aşağı deyəndə rəssam qızlarını və muzeyi açılışa hazırlayanları nəzərdə tuturdu).

- Həm də bu, bizim adət-ənənələrimizdən biridir, azərbaycançılıqdır, - dedim.

- Əgər mən kiməsə nəsə aparıramsa, ondan da nəsə gözləyirəm, bir "çox sağ ol" - demirsə, heç nə gətirmirsə, deməli, mənim elədiyimi başa düşməyib, ya da qiymətləndirməyib. Belə bir xalq məsəli var: "Dostunun adını bir quru qozla an, qoy o da çürük çıxsın". Demək istəyirəm ki, məsələ hədiyyənin, sovgatın qiymətində deyil, ona verilən qiymətdə, dəyərdədir...

- Kamil müəllim, mən başqa şeyləri demirəm. Ancaq bu əqidədəyəm ki, Sizin kimi sənət adamları bu xalqın xəzinəsidir, maddi və mənəvi varlığıdır. Sizləri qızıla tutmaq gərəkdir...

Ramizə xanım:

- İnsafən desək, qədrini bilirlər də... Dövlət də necə lazımdır qiymətləndirib. Çox sağ olsun Nazim İbrahimovu, "Kamil Əliyevin xalça sənəti" adında gözəl kitab-albom da həsr edib Kamilə... Haqqında çoxlu da məqalələr yazıblar...

- Düz deyir Ramizə. Belə bir kitab-albom ilk dəfə tərtib olunurdu mənim haqqımda. Heç bilmirdim ki, Nazim bu qədər material, fakt toplaya bilib. İnsafən, Nazim İbrahimov çox çalışqan, işgüzar, yerində olan bir kadrdir. O da mənim kimi işsiz dura bilmir, gərək qurub-yaratsın.

Bir-birinin sözünü məntiqlə tamamlayan, biri digərinin fikrinə ehtiramla yanaşaraq təsdiqləyən bu qeyri-adi cütlüyün - sənətkar ailəsinin təməl daşının necə yarandığı barədə düşünməkdən özümü saxlaya bilmirdim. Qəribə bir maraq oyanmışdı qəlbimdə... 40 ilə yaxın bir müddətdə birlikdə yaşayan, dünyaya Cavanşir, Dilarə və Nərminə adlı üç ağıllı, savadlı, intellektual səviyyəli övlad gətirmiş və çoxlarında həsəd hissi yaradacaq dərəcədə xoşbəxt görünən bu insanların ilk tanışlığının, nikah mərasiminin necə baş verdiyini bilməyə... Düşünürdüm ki, orijinal dəst-xətt sahibi, dövrünün canlı ensiklopediyası olan Kamil müəllim, oturuşunu-duruşunu bilən, sadə, olduğu kimi görünən, həyata, insanlara və ən əsası - xoşbəxtliyə

özünəməxsus fərdi münasibətilə diqqətimi cəlb edən, bu yaşda da ömür-gün yoldaşını həqiqətən sevən və hər nazını, əziyyətini çəkən Ramizə xanım mütləq standartlardan çıxaraq elə orijinal da yol seçiblər evlilik həyatına doğru...

Doğrudan da, səhv etməmişdim... Mənim: "Ramizə xanım, maraqlıdır, Kamil müəllimin evlənmə təklifini necə qarşıladınız? Hər halda, orijinal üsul tapmış olar..." sualımdan hər ikisinin üzü qarıb, bir az kədərli təbəssümlə işıqlandı, sanki səslərində də o illərin həsrəti, niskili yaşandı. Adilikdən uzaq, sənətkar ömrünün qızıldan qiymətli, mənalı səhifələri vərəqləndi: "Onda bizim kifayət qədər yaşımız vardı. Mən Azərbaycan LKGİ Mərkəzi Komitəsində şöbə müdiri işləyir, başsız qalmış ailəmizin qayğısını çəkirdim. 30 yaşımın, istəyənlərimin çox olmasına baxmayaraq, ailə qurmaq barədə heç düşünmürdüm. Respublikamızın görkəmli elm və incəsənət xadimlərinə təqdim etmək üçün Azərbaycan Lenin komsomolu laureatı adı təsis olunmuşdu (yadımdadır, bu ada ilk dəfə Amaniya Pənahova layiq görülmüşdü) və bu adın nişanının hazırlanması üçün Mərkəzi Komitə Bakı Zərgərlik fabrikinə sifariş verməli idi. Bu iş üçün biz fabrikeyə MK-dan iki nəfər göndərmişdik. Lakin onlar "yox!" cavabı almışdılar. Odur ki, heç yerdən, heç bir işdən yarımçıq qayıtmağı sevmədiyimdən və tapşırılan işi yaratmaq əsas prinsipim olduğundan özüm getdim fabrikeyə.

Xəyalən o unudulmaz illərə, həyatının müəyyən səbəblər üzündən yarımçıq qalmış hissəsini, bu boşluğu böyük məhəbbəti ilə doldurmağı bacarmış Ramizə xanımın bir tale payı, qisməti kimi ömrünə, taleyinə yazıldığı o gözəl çağlara qayıtmış Kamil müəllim ixtiyarsız olaraq dilləndi:

- Ramizə, onların bəxti onda gətirdi ki, sifariş üçün sonradan mənim yanıma məhz səni göndərdilər. Yoxsa qəbul etməyəcəkdim.

Sonra üzünü mənə tərəf çevirərək davam etdi:

- Bilirsən, zərgərlik fabriki o vaxtlar Bakıya deyil, Moskvaya tabe idi və kənar sifarişləri qəbul etməyə ixtiyarımız çatmırdı. Yadımdadır, əvvəlcə Kaşiyev və Talibov gəlmişdi. Mənimlə yekə-yekə danışırdı, dəhlizdə əllərini ciblərinə qoyub gəzirdilər, ona görə ikisini də

qovdum. Sonra Ramizə gəldi. İlk baxışdan gözüm tutdu onu... Çox sadə və yaraşığı geyinmişdi. Xaraktercə sadə, yerışı isə şux, sər-rast, görünüşü səliqəli idi. Mən ondan sifarişi qəbul etdim. Hazır-latdırıb tezliklə təhvil verdim. Amma nişanın yuxarı hissəsində təs- vir olunmuş Azərbaycan bayrağını qəsdən rənglətdirmədim. Bildim ki, özləri bunu bacarmayacaqlar və geri qayıdacaqlar. Telefon apa- ratının yanında oturub gözləyirdim zəngini... İstəyirdim gəlsin, an- caq tək gəlməyəcəyini də bilirdim... Ancaq bu, gəlmədi...

*O günlər mənə necə də
haydılar,
Ömrümə, günümə şəfəq
yaydılar.
Ötən günlərimi qaytaray-
dılar,
Gələnlərini qurban
verərdim...*

Ramizə xanım:

- Anam çox ciddi, sərt təbiətli qadın idi. Tərbiyəmizə də çox tə- ləkərliliklə yanaşır, hər addımımıza fikir verirdi. Atam 54 yaşında dünyasını dəyişmişdi. Atasız qalmış dörd bacı-qardaşımın qayğısını anam və mən çəkirdik. Ona görə də mən özümü deyil, daha çox ailəmizi, uşaqları düşünürdüm. Qəşəng idim, heç kəs mənə yaşımı vermirdi, çünki yaşımdan cavan görünürdüm. Kamil mənə o gö- rüşdən sonra hərdənbir zəng edirdi. İlk görüşümüz indi də yadı- mdadır. Akademik Dram Teatrının qabağında bir bağ var idi. Məni ilk görüşə ora dəvət etmişdi. Soruşdu ki, necə yaşın var? Dedim: - Siz biləndən çoxdur. Bəs sizin necə yazınız var? Cavab verdi ki, sən verdiyindən azdır. Belə görünürəm. Təbii ki, biz hər ikimiz yet- kin insanlar idik, idilliyadan, pafosdan uzaq təbii münasibət göstə- rirdik bir-birimizə. Cibindən bir üzük çıxarıb dedi:

- Tax barmağına.

Sən demə, barmağımın ölçüsünü bilmək istəyirmiş... Sonra məni Ətibikə bibisinin yanına gətirdi. O, bir qızıl düymə verdi Kamilə ki, qoy nişan üzüyü saf qızıldan olsun. Tanışlığımızdan 1 ay 22 gün keçmiş evlərində sadə toy şənliyi quruldu, biz evləndik. Deyim ki, Cavanşir, qızların ikisi də çox istedadlıdırlar, Nərminə xalçaya maraq göstərir... Qəşəng çeşnilər çəkir. Cavanşir Kamilə bəzi işlərinə də yardımçı olur...

- Ramizə xanım, Kamil müəllimdən istər ata, istər ər, istər ailə başçısı kimi razısınız? Gündəlik həyatda daha çox nələri xoşlayır, nədən zövq alır?

O, məclislərdə, süfrə başında səmimi olar, şux zarafatlar edər, yeməkləri xüsusi iştahla, ləzzətlə, tərif edə-edə yeyərdi. Ümumiyyətlə gözəl olan hər şeydən, həyatdan zövq almağı, ömrünə sevinc qatmağı bacarardı...

- Əlbəttə, son dərəcə tələbkar adam olmasına baxmayaraq, Kamil qayğıkeş ailə başçısıdır. Mehriban, ancaq çox ciddi atadır. Qızların tərbiyəsi işini həmişə güclü nəzarətdə saxlayıb... Müəyyən yaş dövrünə qədər onlar bayır-bacaq, kino, teatr, bulvar-zad bilməyiblər. Evin əsas bazarlığını özü edir. Az yeyir, ancaq dadlı yeməkləri sevir. Dolmanı, küftəni, çöl quşlarından bişirilən ləziz xörəkləri xoşlayır, düşbərəni lap çox sevir. Qocaldıqca, anasının yeməklərini arzulayır, onlar üçün darıxır elə bil... Şıq geyinməyə, yaraşlıq görünməyə çalışır həmişə. Bircə xalça üzərində işləyəndə unudur bunları. Klassik musiqi, xalq mahnıları və muğamlar ona ruh verir, bu tip musiqini

dinləməkdən yorulmur. Səyahət etmək, ova getmək, müxtəlif ov quşlarını ovlamaq xobbisidir, onunla birgə dünyanı gəzib-dolanmışıq.

Mən onu, ümumiyyətlə, danışmağı çox sevməyən, qaynar gəncliyini arxada qoyub, ömrünün müdriklik çağını yaşayan, həyatın, insanların yükünü çəkməkdən bəzən yorğun görünən bu xanımı dinlədikcə düşünürdüm. Bilirdim ki, sənətkarla, sənətinin fanatı, bəlkə də dəlisi olan, dünyanın hər üzünü görmüş ustad rəssamla nə az, nə çox, 40 ilə yaxın ömür sürmək, körpə uşaqtək nazını çəkmək, hər şeyi onun tələb etdiyi, istədiyi kimi, ürəyincə yerinə yetirmək o qədər də asan iş deyil. Bu qədirdanlıq, sevdiyini sənətkar kişiyyə - ömür-gün yoldaşına öz ömrünü qurban vermək, onun üçün yaşamaq deməkdir. Özü də etiraf edir Ramizə xanım:

"Mən hər şeyi, işimi, mövqeyimi, gələcək karyeramı Kamilə qurban verdim. Peşiman deyiləm. Düşündüm ki, ailə hər şeydən öndə olmalıdır..."

O, əsl kişi kimi yaşamağı və yaşatmağı da bacarırdı. Səyahət etməkdən, ova getməkdən, klassik musiqini və muğamları dinləməkdən böyük zövq alardı...

Bu, əsl fədakarlıqdır, alqışa layiq fədakarlıq... Kamil müəllim ömür-gün yoldaşının fədakarlığını qiymətləndirməyi bacarır. İlk dəfə evlərinə ayaq basanda dediyi sözlər qulaqlarımda hələ də: "Allah mənə bircə gün də Ramizəsiz eləməsin, onsuz mən neylərəm?"

Ustad sənətkar əlbəttə, dərk edir ki, istedadın, fitri qabiliyyətin üzə çıxması mühitdən çox asılıdır. Sənətkarın rahat işləməsində,

formalaşmasında onun əhatəsində olan insanların böyük rolu vardır. Kamil müəllim bu həqiqəti gözəl anlayır və dəyərləndirir: - Məni xalqım sevir, xalça sənətkarı kimi tanıyır və böyük hörmət bəsləyir. Mən bugünkü mövqeyimə, həyatımda, yaradıcılığımda qazandığım uğurlara aparan yolu Ramizə xanımla bir keçmişəm. İ.V.Stalinin bir fikri var: "İşin necə görüldüyünü prosesin nəticəsi göstərir". Bizim də qoşa getdiyimiz yolun nəticəsi çox aydın görünür. Bir sənətkar kimi mənə ən çox zövq verən, könlümü ən çox məmnun edən xalqımın məhəbbətini, sevgisini qazana bilməyimdirdir.

- Məni istəyənlər o qədər çoxdur ki, istəməyənlər itib-batırlar onların arasında. İstəməyən də ürəyində saxlayır, demir, yanındakılardan onu döyəcəyindən qorxur...

Kamil müəllimin bu zarafatı da böyük bir həqiqət idi... Doğrudan da onu istəyənlər çox, sevənlərsə lap çoxdur. Söhbət əsnasında onlara gəlib çıxan müavini Əlisəfanın dediklərindən:

- İnsanlara sağlığında qiymət verilməlidir. Kamil müəllimin həyatı da, sənəti də bir məktəbdir, əsl həyat məktəbi. O məktəbdən zərrə qədər nəşə öyrənə bilsəm, özümü xoşbəxt sayaram. Çox tələbkardır. Onun bugünkü tənbehi, iradı bizim sabahımızın düzgün istiqamətləndirilməsinə xidmət edir.

Bu da Rəcəbin dedikləri:

- Əvəzolunmaz bir insandır. Gözəl rəssam, xalça ustasıdır. Uşaq-la-uşaq, böyüklə-böyükdür. Öyüd-nəsihəti, tövsiyələri, məsləhətləri atalar sözü qədər dəyərlidir...

Bu sözləri qapını açıb yenidən içəri girən, Kamil müəllimin sevdiyi köhnə xalçalardan birini bərpa edib gətirmiş Vidadi Muradov da təsdiqlədi. Kamil müəllimin məsləkdaşı, köməkçisi, yaxın dostu, xalça fanatı Vidadi müəllim:

- ...Bir xalça ustası, özü də məhz Kamil Əliyevin bəyənilib qəbul elədiyi xiridar xalçaçı kimi rəyini bilmək mənim üçün çox maraqlı olduğundan, "Kamil müəllimdə xalçaya bu qədər güclü sevgi nədəndir?" - sualını ona verməyə bilmədim.

- Xalça Kamil müəllimin həyatıdır, balıq susuz yaşaya bilmədiyi kimi, Kamil müəllim də xalçasız yaşaya bilməz. Onun ən böyük

sevgisidir xalça, - deyə cavab verdi.

- Yəni deyirsiniz heç vaxt heç nəyi, heç kimi bu qədər sevməyib?

- Yox!

- Niyə?..

Gətirdiyi xalçanı ərkyana evin ortasına salan və ustadın bəyə-nib-bəyənmədiyini bilmək marağı ilə gözləyən Vidadi Muradov san-ki özündən danışmış kimi, əminliklə sualıma cavab verdi:

- Bilirsiniz, sevgi gözdə olur, onu yaradan rənglərdir. Xalçaçı isə o rənglərə o qədər baxır ki, ilmələr, naxışlar onun içindəki bütün sevgini çəkib aparır özünə. Gözünü açandan xalça, naxış, ilmə gö-rüb Kamil müəllim. Siz deyirsiniz ki, bundan sonra böyük bir sev-gi ilə nəyəsə, kiməsə meyl sala bilərdi? İnanmıram...

Kamil müəlliminsə sevgiyə, bu ilahi qüvvəyə öz yanaşması oldu:

- İnsan sevgidən yaranır, sevgi ilə yaşayıb-yaradır. Sevgi böyük qüvvədir, özü də əks bir qüvvə ilə qoşadır. İnsanın nə qədər sev-gisi varsa, nifrəti də bir o qədərdir, bu hisslər yalnız məqamı gə-ləndə özünü bürüzə verir. Bəşəri bir hissdir. Gör Nizami nə deyir?

Eşqdir məhvəri uca göylərin,
Eşqsiz ey dünya, nədir dəyərin?

Onun "Xosrov və Şirin" poeması böyük sevgi dastanıdır. İki bö-yük sevənin məhəbbət üzərində qurulmuş faciəsidir! Ustad Füzuli də bu cür baxıb sevgiyə. Onun da Leylisi, Məcnunu qovuşmur bir-birinə. Dünya klassik ədəbiyyatının şah əsərlərindən biri "Romeo və Cülyetta"da da Şekspir məhəbbəti bütövləşdirmir. Zəhər şüşəsini başına çəkən Cülyettanın son nəfəsində özünü çatdıran və onu ölümün ağışına da tək buraxmayan Romeo: "Gör necə xəsislik edib, zəhərin hamısını içib ki, mənə qalmasın..." - deyib və şüşə-nin dibində qalan damcılarını içərək onunla yanaşı uzanıb, sevgilisi-nin əllərini ovcuna alaraq bərk-bərk sıxıb, əbədi sevgiyə qovuşub. Bütün bunlar elə-belə yazılmayıb. Həmin dühalar - "Sevgi ona qo-vuşmayanda əsl sevgidir, əsl sevgi isə əbədi dünyada yaşanır", - fəlsəfəsini bir daha təsdiq edirlər.

Mən qəsdən ona suallar verir, həyat, insanlar barədə düşüncülüklerini, dərk etdiklərini bilmək istəyirdim:

- Görünür, elə sevdiyın insan səndən uzaqlaşdıqca, sənin üçün əlçatmaz olduqca, o sevgi ilahiləşir! Cazibədar olur!

- Bəli, sevgiyə qovuşmaq mümkün deyil, mən ötəri hisslər, bağlılıq formasında, bəzən insana sevgi kimi görünən hisslərdən danışmıram...

- Bəlkə elə ona görə ən çox sevdiyi şeyləri tez itirir insan?..

- Fizikada belə bir qanun var: mərkəzdənqaçma qanunu, mərkəzdənqaçma qüvvəsi... Mərkəz olmalıdır ki, bu qüvvə də ondan qaça bilsin. Hər şeyin bir mərkəzi var bu həyatda və bu həyatın, dünyanın mərkəzində də insanın özü dayanır və insan həyatda heç nəyi hazır qəbul eləmir, əldə etdiklərinə isə asanlıqla nail olmur. Doğulandan son nəfəsinədək yaratmaq uğrunda mübarizədədir insan... Nəyəsə çatır, nəyisə itirir, nəyisə yalnız içində yaşadır. Ümumiyyətlə, o, çox mürəkkəb bir varlıqdır. İnsanın nə cür olmasının, yaranmasının bir resepti, bir formulası yoxdur. Heç bir qanunda yazılmayıb. Müqəddəs Qurani-Kərimdə də yoxdur belə şey. Orada buyrulur ki, nəyi etmək olar, nəyi yox!.. Ailədə də belədir. Ata-ana övladını məhz belə tərbiyələndirir, uşağa onu etmə, bunu etmə, ora getmə, deməklə ona ziyan gətirə bilən şeylərdən qoruyur, pis əməllərdən çəkindirir. Bütün bu deyilənləri necə qavrayırsa, uşağın tərbiyəsi də elə formalaşır.

- Kamil müəllim, bir neçə dəfə belə bir ifadə işlətmisiniz: "Heç bir övlad öz valideyninə layiq ola bilmir", - Siz nəyə əsaslanaraq bu fikri deyirsiniz?

- Bilirsən, qızım, valideyn səni yaradan, dünyaya gətirəndir, onların övlad üzərində zəhməti böyükdür. Özün anasan, yaxşı bilirsən, ananın körpənin beşiyi başında keçirdiyi yuxusuz gecələri nə ilə əvəz etmək olar? Ana haqqını qaytarmaq mümkün deyil... Ata isə övlad üçün arxadır, köməkdir, şan-şöhrətdir. Övladın üzərində atanın da böyük haqqı var. Heç bir övlad bu haqqı qaytarmaq qüdrətində olmayıb bu günəcən...

- Ancaq tərbiyəli, cəmiyyətdə özünə layiqli bir yer tutan, gözəl bir sənətə yiyələnən övlad valideynlərinin başının ucalığı, tacıdır

Ata-ana üçün bundan qiymətli nə ola bilər?

- Doğrudur, ata-ana övladının hər bir uğuruna sevinir, onunla fəxr edir, ancaq hər bir övlad həyatda qazandıqlarını ata-ana üçün deyil, özünü gələcəyə hazırlamaq üçün edir, çünki qarşıda onu da valideyn olmaq şərəfi, məsuliyyəti gözləyir, çünki insan dünyaya nəsil artırmaq, onu yaşatmaq üçün gəlir. Mən yenə də deyirəm, dünyanın ən dahi insanı belə onu dünyaya gətirənlərə layiq ola bilməz. İndi övladların da, bəzi valideynlərin də bu məsələlərə münasibəti köklü dəyişib. İnsanlar xarab olub, cırlaşblar elə bil. Etibar, vəfa, sədaqət, əməksevərlik, zəhmətkeşlik kimi cəhətlər də insanlarda azalıb sanki...

- Kamil müəllim, dünya elə həmin dünyadır, onu insanların özləri xarab edib, demək istəyirsiniz...

- Düz demirəm ki? Çəkişmə, ədavət insanı məhv edən şeylərdir, bacardıqca qaçasan ondan, ancaq elə şeylər var ki, onları sakit qarşılamaq olmur. Şair bilirsən nə deyir?

Mey məclisində gərək söhbət olmasın,
Söhbət xilafidir, ədavət gərək olmasın.

- Siz bir dəfə şeytanlarla bağlı bir rəvayət danışmışdınız, xatirinizdədir?

- Hə, nəfs məsələsini deyirsən?

- Bəli!..

- Hə... Şeytanlar dünyanı dağıdır, məhv edirmişlər. Bir dəfə Allah onları bir yerə yığıb deyir ki, özünüzü düz aparmırsınız, insan yaradıb onlara ağıl verəcəyəm. Şeytanların böyüyü deyir ki, sən bəni-insan yaradıb, onlara ağıl verəsi olsan, vay bizim halımıza, onlar bizi qıracaqlar... Allah deyir: Qorxmayın, tarazlıq, yumşaqıq yaratmaq üçün mən onlara nəfs də verəcəyəm.

Həqiqətən, nəfs insanın insanlığını müəyyən edən əvəzsiz bir meyardır... Gördüyün bu binanı bütövlükdə "Xalı evi" nə vermişdi də mənim əziz dostum, sənətkara və sənətə layiq olduğu qiyməti verməyi bacaran mərhum Prezidentimiz... Xatirindədirsə, Şah İsmayıl Xətai də ölüm-dirim savaşına gedəndə ən böyük sənətkarları —

Behzadı, Sultan Məhəmmədi, sevdiyi şairləri mağarada gizlətməmişdi ki, onlara xətər gəlməsin. O bilirdi ki, xalqı yaşadan onun sənətkarları, onların yaratdığı mədəniyyətdir. Heydər Əliyev də Xətəinin xələfi idi. Allah ona qəni-qəni rəhmət eləsin, yeri behişt olsun. 90 yaşının olmasını gözləyirdik, çünki mənə "İkinci ordeni 90 yaşının tamamında verəcəm", - demişdi. Özü getdi, məni qoydu mübarizə meydanında arxasız, dayaqsız. Eh, bilirsən mən onun simasında kimi itirmişəm? Ondan sonra elə bil qəlbimdə, ürəyimdə dərin bir boşluq yaranıb... Nə isə...

Mən də öz növbəmdə xalça sənətindən başı çıxan sənətkar kimi Bakıya, İçərişəhərə gələn xarici qonaqlara göstərmək istəyirdim ki, xalqın əsrləri adlayıb zəmanəmizə çatdırdığı, qoruyub saxladığı əsl xalça nümunələri necə yaranır... İstəyirdim xalçanın necə əmələ gəlməsini, istehsal prosesini xarici qonaq öz gözləri ilə görsün... Şahidi olsun ki, yun əvvəlcə yuyulur, qurudulur, çırpılır, didilir. Sonra darılır, teşidə və cəhrədə ayrılır, saplara çevrilir. Yun saplar xüsusi, lazımi rənglərlə boyanır, rəssamlar toxunacaq xalçanın eskizlərini və çeşnilərini çəkir, ərişlər dəzgahlara uyğun şəkildə yerləşdirilir və ən sonda qızlar sıra-sıra oturub ilmə vurur, xalçanı toxumağa başlayırlar. Hazır xalçalar isə həm satış mərkəzinə çıxarılır, həm də Kamil Əliyevin xalça muzeyinin növbəti qeyri-adi bəzəyinə çevrilir.

Kamil Əliyev şəhərimizə gələn xarici qonaqlara, turistlərə xalqımızın tarixinin, mədəniyyətinin, estetik zövqünün, daxili aləminin, yaşantılarının ilmələrlə yaradılan daş yaddaşını, xalçalarımızı araya-ərsəyə gətirməyi - bütün istehsal prosesini beləcə izləmək imkanı vermək istəyirdi. Haqlı idi, deyilmi?

Mən bu prosesi ürəyimcə təqdim edə bilmirəm. Çünki "Xalı muzeyi" nə verilmiş yerin yarısını nəfsinə güc gələ bilməyən qondarma "Xalı" firması mənimsəyib, o da nə bilim kimlərə satıb...

Muzeyin yeri darısqal olduğuna görə, heç xalçaların hamısını asa bilməmişəm ki! Heç bilmirəm muzeyin açılışına gələn qonaqları hara yerləşdirəcəm?! Mən özüm hər zaman nəfsimin hakimi olmuşam. Heydər Əliyevlə səmimi dost olduğum halda, bir dəfə də olsun şəxsi məqsədlərim üçün ondan istifadə etmədim, faydalanmadım, 77 yaşında ev aldım, ona qədər darısqal 3 otaqda yaşamışım. Mən bu sənət üçün, xalçaçılığı yaşatmaq üçün, gələcək nəsələ çatdırmaq üçün yaşamışam. Peşiman da deyiləm. Öz vəsaitimlə, öz gücüm ilə bu muzeyi, boyaq sexini və rəssamlıq emalatxanasını yaratmışam, xalqım üçün qoyub gedəcəm, hamısı gələcək nəsindir.

Yenə də qonşuluqda tikilən binadan motor gurultusu, çəkil səs-ləri eşidilməyə başlandı. Onun sözü ağızında qaldı, başını əllərinin arasına aldı.

Kamil müəllim: - Ruhum öldü, - deyib sözünü kəsdi. Sonra da: - Bax, bunlardır dünyadan heç zaman razı qalmayanlar, gözləri doymayanlar, - dedi...

Eh! Ay ustad, dünya belə gəlib, belə də gedəcək, tikib-qurub yaradacaqlar, özləri ilə apara bilməyəcəklər. Əbədi yaşayan bir tək sənət olacaq. Sizin yaşatdığınız xalça sənəti də, yaratdığınız "Xalça muzeyi" də beləcə əbədi yaşayanlardan olacaq, dünya durduqca, onlar da yaşayacaq:

Kim bilir, dünyanın necədir yaşı?
Tarixin nə qədər yazısı vardır,
Hər saxsı parçası, hər məzar daşı,
Nəsildən-nəslə bir yadigarıdır.

Xoşbəxt o insandır ki, bu dünyada özündən sonra əbədi bir iz qoyub getsin. Siz də xoşbəxtsiniz, Kamil müəllim, xalçaçılıqda bütün dünyada qəbul edilən bir məktəb yaratdığınız, nəsillərdən-nəsillərə keçib yaşayan Azərbaycan xalçasını itib-batmağa qoymadığı-

nız, yaşatdığınız üçün!.. Qədrinizi bilir, istedadınızı qiymətləndirir, adınızı hörmət və ehtiramla anır, məhəbbətini bildirir sizə milli kimliyini dərk edən hər bir Azərbaycan türkü! Adicə bir faktı desəm, sanıram ki, kifayətdir:

2005-ci ilin avqust ayında Kamil müəllim işçisi Əqibənin qayınatası ilə qonaq gedibmiş. İsmayılı rayonunun Lahıc kəndinə. Ayaqları altında qurban kəsiblər və bütün kənd camaatı onu görməyə, bu maraqlı, bəmərə müsahiblə həmsöhbət olmağa axışmış...

Bu, o böyük, ümman sevgidən bircə damladır, deyilmi?

*Ustad xalçaçının
son ilmäləri*

Qəribə insan, əhval-ruhiyyə adam idi Kamil ustad, sənətkarlara xas şıltaqlığı, "kaprizləri" də öz yerində... Bəzən ciddi söhbət etdiyi yerdə, sözünü kəsib deyir: "Qoy sənə bir əhvalat danışım bir az gül..." Bax, belə bəmərə insan idi Kamil müəllim...

O gün də lap filosof kimi danışırdı... "Hər işin kökü, özəyi olmalıdır", - deyən Kamil müəllim marksizm fəlsəfəsini xatırlamışdı, ötüb-keçmişlərə bir nostalji duyulurdu söhbətində:

- Marks sosializmdən kommunizmə keçməyin 5 əsas şərtini göstərirdi ki, bu şərtlərdən biri də tənqiddir. Böyük nəzəriyyədir. Mənə qəribə gələn bilirsən nədir? Dünən bu fəlsəfəni tərifləyib göyə qaldıranların bu gün onu yıxıb sürüməsi... Məncə, heç nə dəyişməyib, yenə də dünən olduğu kimi yığıncaqlar, iclaslar baş alıb gedir. Tərif də ki, göydən yağır. Olanlarımız var, qoy olsun. Gəlin bir az da olmayanlardan danışaq. Eləyə bilmədiklərimizdən, söz açacaq... Niyə onları aşkara çıxarmayaq? Axı, tənqiddən niyə qorxuruq?..

Mən istədiyim səviyyədə, nəzərdə tutulduğu kimi, "Xalça evi"ni və xalçanın istehsal prosesini göstərən şəraiti yarada bilmədiyim üçün bundan danışiram. Arzumun gerçəkləşməsinə maneçilik törədən səbəblərdən söz açıram, həmin səbəbləri aradan qaldırmağa çalışır, əlləşib-vuruşuram. Son nəfəsimədək mübarizəmdən əl çəkməyəcəyəm. Mənim bu istəyimdə qeyri-adi nə var? Mən ki qurduğum, yaratdığım muzeyi özümlə o dünyaya aparmayacağam!.. Mələklərin onlara ehtiyacı yoxdur. Hamısı bu xalqın, millətindədir. Qoy hər kəs, bütün məmurlar, soydaşlarımız xalq üçün nə isə fayda verəcək işlərlə məşğul olsunlar! Belə olsa, axı içində az qala boğulduğumuz problemlər də öz həllini tapar, xalqımız rahat, asudə və firavan yaşayar! Biz hamımız bunu istəmirikmi? Əsas məsələ budur!

Srağagün səhər obaşdan bir yuxu gördüm. Yuxuda qeybdən səs gəldi. Bu səs aydın şəkildə mənə dedi: "Kamil, əgər sən istəyirsənsə ki, yaratdığın xalça muzeyi bir sənət məbədi kimi əbədi yaşasın, xalqın ən sevimli səyahət obyektı, tarixi yeri olsun, o zaman Mir Möhsün Ağanın əksini xalça üzərində yarat!" Yuxudan dik atıldım. Səhər saat 5⁰⁰ idi. Düşündüm ki, görəsən bu, indiyədək niyə mənim ağılıma gəlməyib? Bacım Simuzər bir cüt qiymətli sığasını nəzir qoyaraq mənim müharibənin od-alovundan çıxıb sağ-salamat evə qayıtmağım üçün əziz anamla birgə dua etdiyi, ailəmizin, bütün xalqın tez-tez ziyarətinə getdiyi bu müqəddəs ocağın sahibinin portret-xalçasını yaratmaq haqqında heç bir cəhd göstərməməyimə, düzü, o gün təəccübləndim. Müqəddəs imamlarımızın, din xadimlərimizin portretlərini, şəkillərini görməzə-bilməzə, rəvayətlərə, eşitdiklərimizə əsasən işlədiyim halda, mən dəfələrlə həyatda ziyarətinə getdiyim, əlindən, çiyindən öpdüyüm, mübarək simasını görmək, ağızından övliya kəlmələrini eşitmək üçün nə qədər insanın hər gün növbəyə düzüldüyü müqəddəs şəxsiyyətin xalça üzərində portretini niyə yaratmamışam? Eh, nə bilim. Qurban olum

cəddinə, indi bax, onun portretinin eskizi üzərində işləyirəm. Rəssam qızlarımın köməyi ilə. Bu gün gələndə gördüyün həmin açıq qızılı rəngdə boyadığım saplarla cəddinə qurban olduğumun geyiminin ilmələrini vuracağıq. Ayağın sayalı oldu, neçə saat idi ki, əl-ləşirdim həmin rəngi almaq üçün. Düz beş kiloqram sapı korlamışam. İndi alındı istədiyim rəng. Elə sənin gözünün qabağında neçə bağlama sapı rəngləyib Əlisəfaynan ipə asdıq ki, qurusun, işə başlayaq. Düzü, bu xalçanı toxumaq çox çətin və məsuliyyətlidir.

İnanıram ki, tez bir zamanda müqəddəs Mir Möhsün Ağanın əksini yaratdığım portret-xalça muzeyin ən nadir eksponatı olacaq...

Mən isə əziz oxucum, öz növbəmdə düşündüm ki, ustad sənətkarın yaratdığı xalça muzeyi məhz bu nadir eksponatla birlikdə sənət məbədgahı kimi əbədi yaşayacaq. Onun adını anıb, sənəti ilə tanış olmağa gələn qonaqlara al-əlvan rənglər dünyasının əbədi, qədim Azərbaycan xalçaçılığının sirlərini pıçıldayacaq...

Həqiqətən sənətdə xeyir-duasını Tanrının verdiyi ustadın ömrünün son akkordları da Tanrının seçilmişlərindən olan müqəddəs şəxsiyyətin - Mir Möhsün Ağanın portret-xalçasını yaradarkən vuruldu...

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَدِينَةُ الْقُدْسِ
وَالْمَدِينَةُ الْعِلْمِ

الْمَدِينَةُ الْعِلْمِ
وَالْمَدِينَةُ الْقُدْسِ

أَعْلَى الشَّيْخَةِ الْعِلْمِيَّةِ
الْمَدِينَةِ الْعِلْمِيَّةِ

وَالْمَدِينَةُ الْعِلْمِ
وَالْمَدِينَةُ الْقُدْسِ

أَعْلَى الشَّيْخَةِ الْعِلْمِيَّةِ
الْمَدِينَةِ الْعِلْمِيَّةِ

Sənsiz səninlə

"Lider" televiziya kanalından 2005-ci il martın 1-də axşam saat 9⁰⁰ - "Xəbərlər"ində eşitdiklərimə inana bilmədim... Bircə həftə əvvəl qonağı olduğum, haqqında yazdığım bu kitabdan növbəti hissəni oxuduğum, əlini çənəsinə dayayaraq yumşaq bir təbəssümlə, masmavi gözlərini qıyaraq xüsusi xoşhəlləqlə məni dinləyən Kamil müəllim bu fani dünyaya vida demişdi. İnana bilmədim, qəlbi həyat eşqi ilə dopdolu, yaşayıb-yaratmaq həvəsi bircə anlıq da olsa səngiməyən, müsahibi olduğu insanlara müsbət enerji, məxsusi bir yüngüllük, şuxluq ötürən bir insanın yoxluğuna... Öyrəşmişdim onu ya fərdi ev muzeyinin qarşısında, ya boyama sexində, ya rəssam qızlarının, ya da ki, xalçaçı qızlarının yanında görməyə... İnsanı bəmərə, duzlu-məzəli söhbətləri ilə həyata bağlayan Böyük sənətkarın özü dünyadan köçünü çəkmişdi, ayaq üstə və iş başında, bir quş təkin uçmuşdu... Bircə anlıq dünya mənə bomboş göründü. "Yalan dünya", "Fani dünya", "Gidi dünya", - deyib gileylənənlərə haqq verdim:

Bu dünya bir dolu kuzəyə bənzər,
Suyu gah şirindir, gah da ki zəhər.
Ey fələk, ömrümü gəl vermə bada,
Onsuz da hər gələn qalmaz dünyada...

Bilirdim insan ağlaya-ağlaya gəldiyi dünyadan elə ağlaya-ağlaya da gedir... Bu həqiqətə inanırdım da. Amma Kamil müəllim elə bil ki, ölümə meydan oxuyurdu, ağır cərrahiyyə əməliyyatı keçirsə də, son vaxtlar ürəyində narahatlıqları artsa da, hiss etdirmirdi. O, ovuc-ovuc dərman qəbul etsə də, kürəyini yerə verənlərdən deyildi... Hər şeydə bir dirilik axtarırdı, yumor qatırdı şirin söhbətlərinə. Onun yanında qaş-qabaqlı oturmaq, öz aləminə qapılmaq mümkünsüzdü... Kuzələrimizə doldurulmuş gah şirin, gah da ki, zəhər, acı suya bənzədilən dünyanın acısını da şirinə çevirmək kimi qeyri-adi şuxluğa, optimizmə sahibdi ustad sənətkarımız...

Arzuları vardı buta-buta, ilmə-ilmə... Dişi-dırnağı ilə, gözlərinin nuru ilə yaratdığı, həyatının sevincini, kədərini, xoş anlarını, ələm-

lərini, İrəvanlı-İrəvansız günlərini ilmə-ilmə, naxış-naxış nəqş etdiyi və xalqına, gələcək nəsillərə bəxş etmək istəyi ilə ərsəyə gətirdiyi fərdi xalça muzeyinin dövlət səviyyəsində açılışını görə bilmədi... Qarabağda, Şuşada və İrəvanda fərdi yaradıcılıq sərgisi, mənəvi dünyamızın qəhrəmanlarına ikinci həyat verdiyi, vətəndaşlıq hüququ qazandırdığı portret-xalçalarını sərgiləmək arzusu da yarımçıq qaldı. Şah babam dediyi, qəhrəmanlıqları ilə öyündüyü "Şah İsmayıl Xətai", "Ü.Hacıbəyov" xalçaları eskizlərdə, səcdəgahına getdiyi, dərin-dərinə inandığı, iman gətirdiyi "Mir Möhsün Ağa"nın xalçası isə hanada əllərinin hənirinə, barmaqlarının sığalına həsrət, tamamlanmamış qaldı.

İstedadlı şair Abdulla Qurbaninin "Bir ömrün naxışları", mənim yazdığım "Azərbaycan xalça sənətinin KAMİLİ" kitablarının təqdimatını da görmədi... Amma bu arzuların gerçəkləşməsini elə içdən istəyir, gözləyirdi ki!..

Şair qardaşım Abdulla bəy onun yarımçıq qalmış arzularını sənətkarın öz dilindən poetik ustalıqla, amma xəfif bir kədərlə nəzmə çəkib:

Dünyaya tanıdım ilk dövlət kimi,
Qurbanı olduğum ana Vətəni.
Xətai xalçasın başa vurmasam,
Gələcək nəsillər qınayar məni...

Səksəni ötsə də yaşım, ay ana,
Hələ tükənməyib arzum-diləyim.
Qarabağ düzündə sərgi açmasam,
Heç vaxt rahat olmaz mənim ürəyim...

Vaxtsız ayrılığı, cismani yoxluğu onu tanıyıb-sevənlərin ürəyini köz-köz elədi... Bulaqların gözü doldu, tar-kaman susdu, bağında becərdiyi güllərin, çiçəklərin rəngi soldu, "yasəmənələr saçın yoldu", tutuquşuların, qırqovulların, amadinlərin nəğmə deyən, şən-şən ötüşən dilləri ötməz oldu. Hər gün oxşayıb əzizlədiyi, "Bunlar da Ramizə ilə mənim körpə balalarımızdı", - dediyi amadinlər təzəcə yumurtadan çıxmış iki yavrusunu qəbul etmədilər, dimdikləri

ilə qəfəsdən çölə atdılar. Sevimli sahiblərinin itkisindən yana çək-
dikləri xiffətdən, bizləri tərk etməsinin yeddinci günü ikisini də
ölmüş gördü qəfəslərində ömür-gün yoldaşı Ramizə xanım... "Mə-
nimlə çətindi sənə, Ramizə, amma mənsiz lap çətin olacaq", -
deyərdi. Kaprizlərini nəzərdə tuturdu. Uşaq kimi hər nazını çəkən,
bütün günü qulluğunda durmaqdan usanmayan, sevib taleyini
əbədi bağladığı sədaqətli xanımının əzablarını, mənəvi ağrılarını
sanki öncədən duymuşdu, Kamil Sənətkar...

Hələ tövsiyə, vəsiyyəət də edibmiş ona, ölümündən ikicə gün
əvvəl: "Ramizə, uşaqlarını başına yığıb mehribanlıqla yaşayarsan.
Məndən sənə əmanət, heç kəsin qarşısında əyilmə, heç nəyin
xatirinə qürurunu sındırma, unutma ki, sən Kamil Əliyevin həyat
yoldaşısan..."

Heç unuda bilmirəm. Dostu Həsənin yazdığı bir şeiri mənə ve-
rib: "Qızım, gör nə gözəl, fəlsəfi yazıb ey, lap həqiqəti deyib elə
bil. Bərkdən oxu, qulaq asım".

Mən də oxumuşdum:

Sağ ikən kef eylə, beş gündür dünya,
Beşi də qismətin ola-olmaya.
Ellər cənazəni qaldıran zaman,
Kiminsə gözləri dola-dolmaya.

Gül-çiçək bəslə sən çəmən bağında,
Ləkə görünməsin al yanağında.
Min dəfə can deyən dost dodağında,
Kim bilir, bir adın qala-qalmaya.

Dünyanın şöhrəti nəyimə gərək,
Vaxt gələr sinəndə dayanar ürək.
İllərlə nazını çəkdiyim mələk,
Bir dəfə saçını yola-yolmaya.

Demirəm daş üstə qoymayın daşı,
Deyirəm arif olun, olmayın naşı.
Ana tək, bacı tək ürək sirdaşı,
Bir həftə başını çala-çalmaya.

Fələyin əlləri qana batanda,
Əcəl sapandına qoyub atanda.
Qardaş gəlib tabutuna çatanda,
Bir dəfə çiyinə ala-almaya.

Baxıb keçmişinə küskün söyləmə,
Yaranış böylədir, hədyan eyləmə.
Övlada da çox etibar eyləmə,
Qəbrinə bir cığır sala-salmaya.

Amma belə deyilmiş, sevib-seçdiyın qadın, övladların qəbrinə iz də saldılar, məzarının üstünə hər həftə çiçək də düzdülər. Şadlanmaq, deyib-gülmək bilmədilər, şahidiyəm ki, heç ad günlərini də qeyd eləmədilər. Sənsizliyin xiffəti yandırdı-yaxdı əzizlərini...

Aylardır gözü ağlardı, özünə yer tapa bilmir Ramizə xanım... Ustad rəssamın, can yoldaşının yarımçıq qalmış arzularını bütövləşdirmək, reallaşdırmaq üçün çabalayır, gümanı gələn qapıları döyüb Kamil müəllimin ən böyük arzusunun - fərdi yaradıcılıq muzeyinin dövlət səviyyəsində açılmasına nail olmaq istəyir. Ölkə Prezidentinə məktub da ünvanlayıb. Əmanət qoyduğu sənət əsərlərini olduğu kimi gələcək nəsillərə, xalqına çatdırma bilmək, qoruyub-saxlaya bilmək üçün gecəsi-gündüzü yoxdu.

Göz yaşlarını, kədəri sevməzdin, Ustad! Ramizə xanımın xətrinə dəydiyini hiss edincə, tezcə könlünü alardın. Bir Allah şahiddir ki, SİZSİZ ona necə də çətindir... Nə qoyub-götürdüyünü bilmir, qüsədən ev-eşiyə də sığmır: "Kamilsiz həyatımın mənası yoxdur", - deyir. Halbuki hər zaman ev işləri ilə uğraşmaq ən sevimli məşğuliyəti idi. Özünün təkrarsız xalça sənətinin davamçısı kimi gördüyün, istedadına əsla şübhə etmədiyın ciyərparan Nərminə yanıqlı-yanıqlı ah çəkərək şəkillərini ayırd edir, hər nəyin varsa, bircə çöpünün belə, üstündə əsir. Məzarını rəssam zövqü ilə, göz yaşları içərisində aylardır bəzəyir, gül-çiçəklərinin solmasından, təzə-tərliyini itirməsindən nigarançılıq çəkir, sevə-sevə vaxtaşırı dəyişir...

Səni sevənlərə çox çətindir sənsiz, Ustad! Dilarən, Kamranın, Cavanşirin elə donuqlaşib, lal-məqbut olublar ki!.. Səni unutmaqsa, daha çətindir! Mümkünsüzdür, hər birimizin içinə, könlünə elə dolmusan ki, uca boyun bərabəri heykəlini yonubsan... ürəyimizdə. Sanki içimizdə bir günəssən, aydınlıq, şuxluq, çilğınlıq, təbəssüm saçırısan. O təbəssüm tədricən içimizdən üzümüzə yayılır... Sənsiz sənin xatirələrini xoş və qərib bir təbəssümlə dilə gətirir hər kəs...

Qoyub getdiyin heç nəyin yeri dəyişməyib, hər şey sağlığında olduğu kimidir... Bircə sən yoxsan... Sənsiz Azərbaycan xalça sənəti yetim qaldı. Səninlə bu dünyadan süfrəli bir kişi, sözün bütün məqamlarında bütöv xarakter, orijinal xalça rəssamı, təkrarsız tarixi bir şəxsiyyət, sevgi dolu, qaynar təbiətli böyük bir İnsan getdi!.. İnan ki, bəlkə də səni həqiqətən sevənlərin qəlbindən hər gün bircə mahnının misraları həsrətdən nalə çəkir:

O günlər necə də mənə haydılar,
Ömrümə-günümə şafəq yaydılar.
Ötən günlərimi qaytaraydılar,
Gələn günlərimi qurban verərdim.

Ruhun şad olsun, Ustad!.. Nə qədər ki Azərbaycan xalça sənəti var, Sən yaşayacaqsan...

Səh.8
“Sürməyi-göllü”
110x180 sm. 1986.
Azərbaycan Dövlət
Xalça Muzeyi.

Səh.9
“Göllü”
110x170 sm. 1985.
Azərbaycan Dövlət
Xalça Muzeyi.

Səh.25
“Tabriz”
130x188 sm. 1985.
Fərdi yaradıcılıq
muzeyi

Səh.28
Baş yaylığı
100x100 sm. 1975

Səh.31
“Məhəmməd Füzuli”
140x220 sm. 1958.
R.Mustafayev adına
Azərbaycan Dövlət
İncəsənət Muzeyi.

Səh.32
“Rabindranat Taqor”
130x200 sm. 1987.
Azərbaycan Dövlət
Xalça Muzeyi

Səh.33
“İndira Qandi”
130x190 sm. 1985
Azərbaycan Dövlət
İncəsənət Muzeyi

Səh.36
**“Bill və Hillari
Klintonlar”.**
180x170 sm. 1997. ABŞ-da
şəxsi kolleksiyada

Səh.43
“Mənim anam”
137x180 sm. 2003
Fərdi yaradıcılıq
muzeyi

Səh.50
“Mustafa Kamal Atatürk”
xalçasının eskizi

Səh.52
“Heydər Əliyev”
155x240 sm. 2004.
Fərdi yaradıcılıq
muzeyi

Səh.57
“A.S.Puşkin”
130x200 sm. 1978.
Fərdi yaradıcılıq
muzeyi

Səh.65
“Ağ buludlu buta”
110x190 sm. 1986.
Fərdi yaradıcılıq
muzeyi

Səh.79
“Quşlu”
109x146 sm. 1985.
Azərbaycan Dövlət
Xalça Muzeyi

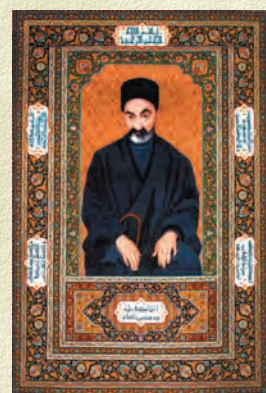
Səh.82
“Sandıqça”
100x160 sm. 1999.
Fərdi yaradıcılıq
muzeyi

Səh.113
Dekorativ xalçanın
eskizi

Səh.117
“Azərbaycan”
200x300 sm. 1987.
Azərbaycan Dövlət
Xalça Muzeyi

Səh.119
“Mir Mövsüm ağa”
155x240 sm. 2006.
Mir mövsüm ağanın
ziyərətگاهی (Mərdəkan)

